સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી.

પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

(કવિતાની સમજુતી, વ્યુત્પત્તિ; પાઠના સવાલ તથા સાર; અપૂર્ણાંકના નિયમો; બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ સાથે.)

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.
રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.
પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

સને ૧૯૨૨

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.
છાપવાનું ઠેકાણું—શંકર પ્રી. પ્રેસ ચઉટાના પુલપર—સુરત.
કિંમત આઠ આના.

પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

મરદાઇ=બહાદુરી
કેવળ=એકલા
ઉપરાંત=વધારામાં
દ્રઢ=અચળ, મજબુત
સ્નાયુ=માંસના તંતુ; જે તંતુ વડે હાડકાને માંસના લોચા વળગેલા રહે છે તે
દાબ=કબજો; અંકુશ
કેળવણી=શિક્ષણ
ભેદ=છુપું કારણ; તફાવત
પ્રયત્ન=(પ્ર+યત્ન)=પરિશ્રમ; ઘણી મહેનત
મલખમ=કસરત માટે દાટેલું ઉભું ગોળ લાકડું
આટાપાટા=એક જાતની રમત
ક્રિકેટ=બોલબેટની રમત
ચરબી=ચામડીની નીચે ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
બ્રહ્મચર્ય=સ્ત્રી સંગથી દૂર રહેવું તે; જનોઇ દે ત્યારથી પરણતાં સુધીનો વિદ્યાભ્યાસનો વખત
અંકુશમાં=તાબામાં; કબજામાં
રોદણાં=રડણાં
બડબડાટ=નારાજ થઇ મનમાં બબડવું તે
ખંતીલા=કાળજીવાળા
દ્વેષ=કીનો; અદેખાઇ
છળકપટ=દગોફટકો
આચકો ખાશે=અટકશે
અણુઘટતો=અયોગ્ય
બલકે=એટલું નહિ પણ વધારે
ખસુસ=ખાસ
નકલ=કોપી; ઉતારો; બીજાનું જોઇ ચાલવું.
અનિતિ=ખરાબ ચાલ
આયુષ્ય=આવરદા

સવાલ—કેળવણી કેટલા પ્રકારની છે? શરીરની કેળવણી કેવા પ્રકારે થાય છે અને તેથી શા ફાયદા થાય છે? મનની કેળવણીમાં નીતિ કેળવવા પર શા માટે વધારે લક્ષ આપવું? સારી રીતે મન કેળવવાથી શા શા લાભ થાય છે? અનીતિએ ચાલનારની શી દશા થાય છે? માણસમાં કયા ગુણો હોય તો મરદાઇ

કહેવાય ?

પાઠ ૨.

સમયસૂચકતા=ઘટતો ઉપાય જલદી સૂઝે એવી બુદ્ધિ
અકસ્માત=એકાએક અણધાર્યો બનાવ
અણધાર્યું=ઓચિંતું
સાવધાન=સાવચેત
ઘુમટ=અર્ધગોળ શિખરવાળું ઢાંકણ
ભાત=તરેહ; ચિત્રામણ
ગરક=ગરકાવ; લીન
ફરસબંધી=પત્થર જડેલી જમીન
આંખ=નજર; નીધા
રદ=ખરાબ
જાતિ સ્વભાવ=મૂળ ખાસીયત
આતુરતા=ઇંતેજારી
મુંગે મોઢે=બોલ્યા વિના; જાણતા છતાં
દાનવ=રાક્ષસ
પ્રસન્ન=ખૂશ
સ્વસ્થ=હતો તેમને તેમ; ગભરાયા વગર; શાંત

સવાલ—કંઇ પણ ઉપાય મનની કેવી સ્થિતિમાં સૂઝે છે ? સંકટ વખતે સમયસૂચકતા વાપરવા માટે શું યુકિત કરવી ?

પાઠ ૩.

અસ્વચ્છ હવા=કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ કે દુર્ગંધવાળી ખરાબ હવા
વાટે=રસ્તે
એઠવાડ=એઠું
વાતાવરણ=વાતું આવરણ; પૃથ્વીની આસપાસ વિંટળાયલો વાયુ
પ્રયોગ=અજમાયશ
સિદ્ધ=સાબિત; પુરવાર
પ્રાણવાયુ=ઓકિસજન; પ્રાણને આધાર આપનાર વાયુ
શુદ્ધ=ચોકખો
કુદરતે=ઇશ્વર શક્તિએ
પરિણામ=ફળ. છેવટ
તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા
જળવાય=સચવાય
સોઇ=જોગવાઇ; સવડ
કમકમાટ=ચીતળી
મુઝાઇએ=ગુંગળાએ
ઠરાતું=થોભાતું
ધુમાતો=ધુમાડો નીકળે એવો;
બદબો=ખરાબ વાસ; દુર્ગંધ
સંભવ=આશા
શ્વાસ=દમ

સવાલ—અંધિઆર ઘર કે ભોંયરામાં જતાં પહેલાં શું કરવું ? અંધારી ઓરડીમાં ૧૪૬ માંથી ઘણા અંગ્રેજો શાથી મરી ગયા? હવા શાથી સુધરે છે ?

પાઠ ૪.

જવાંમર્દ=બહાદુર; જુવાન પુરૂષ
જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ
આયર્લાંડ=એ ગ્રેટબ્રિટનની પશ્ચિમમાં બેટ છે
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર
ભડકો=બળતું
ફરજ=કર્તવ્ય; ધર્મ
પાળણુપોષણ=ગુજરાન
તુતક=વહાણમાં ઉતારૂઓ માટેની બેઠક
સહીસલામત=જેવો ને તેવો; સુખરૂપ
ઓથું=પડદો; આડું પડ
ધૈર્ય=ધીરજ; શાંતિ
દુવા=આશિર્વાદ
નિશાની=ઇસારત
સુખરૂપ=સહીસલામત
ખડક=પાણીમાંનો ડુંગર
આંચ=હરકત; નુકશાન
દરકાર=પરવા
પહેલવાન=કુસ્તીબાજ; જવામર્દ
ભરદરીયા વચ્ચે=દરીઆની અધવચ્ચે
નોંધ=લખાણની યાદી
શૂરવીરપણું=બહાદુરી
શ્રદ્ધા=ભરોસો; વિશ્વાસ
દૃઢતાથી=મજબુતપણે

સવાલ—લડાઇ સિવાય બીજી કઇ કઇ બાબતોમાં શૂરવીરપણુ ગણાય છે? જોન કોકેનના વૃત્તાંતમાંથી આપણને શી શિખામણ મળે છે?

પાઠ ૫

ગુરુભક્તિ=ગુરૂને માટે માટે અને પ્રેમ
ધર્મ=ફરજ; કર્તવ્ય
ભાગવત=હિંદુ ધર્મનું પુસ્તક; શ્રી કૃષ્ણનું જન્મ ચરિત્ર
ગુરુપત્નિ=ગુરુની સ્ત્રી
બકી=કરી
સરત=હોડ, હારજીત
કાટકા=મોટા અવાજા; કડાકા
મુસળધાર=સાંબેલાના જેવી જાડી ધારમાં પડયા કરતો એવો
અંધકાર છવાઇ ગયો=અંધારૂં થયું
ગળગળા=પાણી પાણી જેવા; છાતી ભરાઇ આવેથી રડવા સરખા
સરસ=સાથે
એક નિષ્ઠા=ખરો ભાવ; ખરી શ્રદ્ધા
પ્રસંગ=વખત; જોગ
અમુલ્ય=ઘણીજ કીમતી
આચાર્ય=ઉપદેશ આપનાર ગુરુ

સવાલ—શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામાના દ્રષ્ટાંતથી શો બોધ મળે છે? ગુરૂ સેવાથી શા લાભ છે? ગુરુ શિષ્ય કને સેવા

શા માટે કરાવે છે?

પાઠ ૬

સાધારણ=વ્યવહારમાં દરરોજ આવતો

સ્વચ્છંદી=સ્વતંત્ર; ફાવે તેમ જતી

સંયમ=મનને તાબામાં રાખી એક વિચારમાં જોડવું તે

ઢબ=રિવાજ; રીતભાત

ભાન કરાવ્યું=ચેતાવ્યો

ઓછું આવશે=ખરાબ લાગશે

સ્મરણ=યાદ; ફેમ

નાસ્તો=સવારે થોડું ખાવું તે; શિરામણ

ઉંધણસી=બહુ ઉંઘનાર

ખાટું=દીલગીર

કવતે=અયોગ્ય વખતે

જરૂરિયાત=અગત્ય

પાઠ ૮

નિભાવ=ટકાવ

વૃદ્ધિ=વધારો

પુષ્ટિ=બળ

તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા

પુષ્ટિકારક=બળ આપનાર

દેખરેખ=તપાસ

સામર્થ્ય=જોર

ભવિષ્ય=આવતો વખત

અતિશય=ઘણું

રૂચી=ભાવ

ખીલવટ=ખીલવણી

ખાતર=માટે

જાગૃતિ=હોશિયારી

કડક=કડવી

મદ્યાર્ક=(મદ્ય+અર્ક)દારૂનું સત્વ; દારૂનો કસ

અભિપ્રાય=મત

ચડસ=ગાંજાનું ઘી

સંભવ=આશા

કોકેન=કિવનાઇન જેવો ધોળો ભૂકો

પાઠ ૯.

કોમ=જાત

આર્ય=સૌથી પહેલાં હિંદુસ્તાનમાં આવી વસેલા

દ્રાવિડ=દક્ષિણ હિંદના લોક

શક=સિથિઅન

વેદ=ઇશ્વરી જ્ઞાન; (વેદ ચાર છે,ઋગવેદ, સામવેદ, યજુર્વેદ, અથર્વવેદ)

રામાયણ=રામચંદ્રની કથાનું પુસ્તક

મહાભારત=કૌરવ પાંડવના મોટા યુદ્ધનું વીરરસ કાવ્ય

પુરાણ=ઇશ્વરી લીલાનો ગ્રંથ (પુરાણ અઢારછે)

અનેક=(અન્+એક)=ઘણાં

શિવ=મહાદેવ; સંહાર કરનાર દેવ

વિષ્ણુ=વ્યાપક ઇશ્વર; પાલણ કરનાર દેવ

માતા=દેવી; ઇશ્વરી શક્તિ

ઉપાસના=ભક્તિ
ઇષ્ટદેવ=જેના ઉપર આસ્થા હોય તે દેવ; પોતે પસંદ કરેલો દેવ
અવતાર=માણસના રૂપમાં પરમેશ્વરનું પ્રગટ થવું
કબીરપંથ=કબીરનો મત માનનાર
વ્રત=શાસ્ત્રમાં કહેલા નિયમો
મોક્ષ=મુક્તિ; ઉદ્ધાર
ગૌતમબુદ્ધ=બૌદ્ધ ધર્મનો સ્થાપનાર
શ્વેતાંબર=(શ્વેત+અંબર) સફેદ લુગડાંવાળા (એ લોકો પોતાના દેવને સફેદ લુગડાં પહેરાવે છે)
દિગંબર=(દિક+અંબર) =નાગા (એ લોકો પોતાના દેવને કપડાં પહેરાવતા નથી)
પંથ=ધર્મ; માર્ગ.
તીર્થંકર=જૈન મતમાં મનાતો મોટો અવતારી પુરૂષ
અહિંસા=હિંસા ન કરવી તે; કોઇપણ જીવને દુઃખ ન દેવું તે
વૈરાગ્ય=સંસારની મજામાંથી મનનું ઉઠી જવું તે
સિદ્ધાંત=(સિદ્ધ+અંત) =વાદવિવાદથી નક્કી થએલું તે; નક્કી સાર
અરબસ્તાન=એશિઆ ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે
તુર્કસ્તાન=અરબસ્તાનની ઉત્તરમાં દેશ છે (એને એશિઆઇ તુર્કસ્તાન કહે છે)
પ્રદેશો=મોટા દેશો
પેગંબર=ઉપદેશ કરવા મોકલેલા પુરૂષ (પેગામ=સંદેશો+બર=લાવનાર) ઇશ્વરનો ત્યાંનો સંદેશો લાવનાર
કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ પુસ્તક
ઉપવાસ=ભુખ્યા રહેવું.
શીઆ=મુસલમાનનો એક ધર્મ (પંથ)
ઇરાન=અરબસ્તાનની પૂર્વે દેશ છે
સંજાણ=સુરત જિલ્લાની દક્ષિણમાં છે
ઉદવાડા=પારડી તાલુકામાં પારસીનું જાત્રાનું ઠેકાણું છે
ઝગડો=તકરાર; લડાઇ
શુદ્ધ વાણી=સાચું બોલવું તે
અવસ્તા=પારસીનું ધર્મ પુસ્તક
જરથોસ્ત=જરથોસ્તી ધર્મ સ્થાપનાર
મલબારકાંઠો=મદ્રાસ ઇલાકાનો પશ્ચિમ કાંઠો

બાઇબલ=ખ્રિસ્તીઓનું ધર્મ પુસ્તક
ઇસુ ખ્રિસ્ત=ખ્રિસ્તી ધર્મના સ્થાપનાર;
જીજસ ક્રાઇસ્ટ

પાઠ ૧૦.

વસંતઋતુ=ફાગણ ને ચૈત્ર મહીનો; (એ મહિનામાં ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે. વર્ષની ઋતુ છ છે વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા, શરદ, હેમંત, શિશિર)
સંક્ષિપ્ત=ટુંકો
ઇતિહાસ=આગળ થઇ ગએલા રાજાઓના ગુણ દોષ તથા તેમની રાજ્યનીતિનું વર્ણન જેમાં કરેલું હોય તે
શિલાલેખ=જેના પર લેખ કોતરેલો હોય તે પત્થર
તામ્રપટ=જેનાપર લેખ કોતરેલો હોય તે તાંબાની તકતી
એલચી=બીજા રાજ્યનો પ્રતિનિધિ; વકીલ
ગ્રીસ=ગ્રીસ દેશનો રહેવાસી
ઉતારા=નકલો
કરકસર=જરૂરનો ખરચ કરવો તે
ગરબડાટ=ઘોંઘાટ
ભીડ=લોકોનો જમાવ
થાપણ=મુંડી; ભંડોળ
સહી=મતુ; કબુલાત
સિક્કા=છાપ
સાક્ષી=સાહેદી
કાંડું=પોંચો; હાથના પંજા આગળનો ભાગ
ન્યાયાસન=(ન્યાય+આસન)=ઇન્સાફ કરતી વખતે બેસવાની જગા
તહેનાત=હજુર
સલાહ=અભીપાય
શ્રમણ=બાદ્ધધર્મના સાધુ
દર્ભ=એક જાતનું ઘાસ
એકમન=એક ચિત્ત
ફરી=પરહેજી
ભરગચ્છી=ભરતકામ
મનાઇ=ના

પાઠ ૧૧.

પ્રાચીન=જુનાં; પહેલાંના
લાંગરેલી=લોઢાની ખિલાડી નાખી થોભાવેલી
પુરાવો=સાબીતી
ઋગ્વેદસંહિતા=ઋગ્વેદના મંત્રોનો સંગ્રહ
વરુણદેવ=જળનો દેવ
નાવ=હોડી; નૌકા
અશ્વનીકુમાર=દેવોના વૈદ; અશ્વની અને કુમાર એ બે ભાઇ છે અને તે બે એક દેવ ગણાય છે
સમુદ્રયાન=સમુદ્રની મુસાફરી કરવાનો રિવાજ
ભરૂકચ્છ=ભ્રગુપુર
ભૂશિર=જમીનની અણી

લાંબી થઇને સમુદ્રમાં ગએલી હોયતે
ખલાસી=વહાણુ કે આગબોટ ચલાવનાર
લંકા=સિંહલદ્વીપ
ના'વે=આવે નહિ
મંદિર=ઘેર
સુમાત્રા=ઐશાન્યામાં બેટ છે
જાવા=સુમાત્રાના અગ્નિ કોણુમાં બેટ છે
પરીઆના પરીઆ=છોકરાંનાં છોકરાં
પરીઆ=પેઢી; ઓલાદ

પાઠ ૧૩.

ઉગરતા=બચતા
વાડ=કાંટાની આડ
છીંડું=બાકું
નિર્મળી=વાદળાં વગરની
વહોરો છો=માથે લો છો
સ્વર=અવાજ
શંખ=મોટો શંખલો; બાવાઓ ફુંકે છે તે
ખોખરા કરશે=મારશે
શાસ્ત્ર=સામાન્ય નિયમ સંગ્રહ; અનુભવનો ભંડોળ
ગ્રામ=સૂર સંબંધી એક માપ
મૂર્છના=સૂરને એકવાર ચઢાવવા ને પાછા ઉતારવા તે
તાલ=ગાયામાં માત્રા પ્રમાણે જે માપ તે
રાગ=ગાયનની રાહ
દાઝ=રીસ; ગુસ્સો
ખાણીઓ=લાકડાની મોટી ખાંડણી
કળ વળી=દુઃખ નરમ પડયું

પાઠ ૧૪.

મુલતવી=મોકુફ; વાયદા પર
ઢીલ=આળસાઇ
અનુભવ=જાત માહીતી
ઉંચે=ઉપલે નંબરે
નિબંધ=અમુક બાબત પર સારી ઇબારત વાળું લખાણુ
નોટ=રૂપીઆને બદલે વપરાતો ચલણી કાગળ
ચેપ=અડકવાથી એકનો રોગ બીજામાં આવવો
હેવાલ=વૃત્તાંત; હકીકત
પ્રસિદ્ધ કર્યું=જાહેરમાં આણ્યું
અસરકારક=અસર કરે એવું
જડ=મૂળ
વીમો=અમુક રકમ લઇ, અમુક મુદત માટે, અમુક રકમની, જાન માલની નુકસાની ભરી આપવી તે.

પાઠ ૧૫.

બુઢ્ઢી=ઘરડી
યમન=અરબસ્તાનમાં એક પ્રાંત છે

શેખ-અરબ લોકોની મોટી ટોળીનો સરદાર
અખૂટ=(અ+ખૂટ)= ઘણોજ
ખોટ=તંગી; તંગાસ
ઇશ્વરને માગે=દાનમાં
સખત શબ્દ=કઠોર વચન
મગન=ખુશ
દાદ=ઇન્સાફની માગણી; ફરિયાદ
ફરિયાદ=દાવો
અદ્ભુત=નવાઇ જેવી
એકલપંથી=સાથી વિનાનો મુસાફર
ડોળ=ખોટો દેખાવ
સ્તબ્ધ=હાલે ચાલે નહિ તેવા; સ્થિર
ફાંસીઆ=ફાંસો દઇ મારી નાખનાર (એવા ફાંસીઆનો હિંદમાંથી ઇ. સ ૧૮૩૫માં લોર્ડ વિલ્યમ બેન્ટિકે નાશ કર્યો હતો)

પાઠ ૧૬.

ઉંડાઉપણું=ગજા ઉપરાંત ખરચવું તે
જહાપનાહ=દુનિયાનું રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ
વિચિત્ર=નવાઇ જેવો; તરેહવાર
ખુલાસો=સમાધાન
જમા ઉધાર=આવક જાવક; ઉપજ ખરચ
અડસટ્ટો=આસરો;સુમાર
પગરણુ=અવસર; સારું ટાણું
અચાનક=ઓચિંતો; એકાએક
જોગવાઇ=તજવીજ; ગોઠવણ
નિંદવા=વખોડવા
દોષ=ખોડ; ખામી
ગૃહસ્થાઇ=ગૃહસ્થના લક્ષણ
લેણદાર=માગનાર
ઉઘરાણી=માગતા પૈસા લેવા આવવા તે
ચિઠીઓ કરે=ખીજવાય; ગુસ્સે થાય.
કોરટ=ઇન્સાફ કરવાની કચેરી
ચેનબાજી=મોજ શોખ
મિથ્યાભિમાન=ખોટો ડોળ; ખોટી મગરૂરી
ખરચાળ=ઉડાઉ
પરતંત્ર=પારકાને તાબે
વાહવાહ=વખાણ
વળતો=બીજો
જપ્ત=કબજ; સરકાર ઠરાવ કરી લઇ જાય તે
દયામણી=દયા ઉપજે એવી
ગુલામ=વેચાણ લીધેલો ચાકર
હાથ પહોંચતો હોય= પૈસાની સીલક હોય
પ્રસંગે=અવસરે
પેટે પાટા બાંધી=ગરિ-

બાઇથી ગુજરાન ચ-
લાવી; ભૂખ તરસ
વેઠી

પાઠ ૧૭

મમતા=માયા હેત
વેઠ=મફત મજુરી
વૈતરૂં=સખત મજુરી
અમસ્તી=ફોકટ
ધડો=દાખલો
ધર્મષ્ઠ=ધર્મ પ્રમાણે
ચાલનાર
ગરાસણી=ગરાસીઆની
બાયડી; રજપુતાણી
આવડ=આવડત
ત્રેવડ=ગોઠવણ; વેતરણ
વર્ગ=જાત
થાણદાર=થાણાનો
અમલદાર; ફોજદાર
વહીવટદાર=વહીવટ કર-
નાર; મામલતદાર
સૂચના=અગમચેતી;
ચેતવણી
સહવાસ=મેળાપ; સમા-
ગમ
પાઠશાળા=કોલેજ
કુટુંબ પ્રીતિ=કુટુંબના
માણસપર જેવો ભાવ
હોય તેવો ભાવ
રસભેર=મજા સહિત
પાદર=ગામના ઝાંપા
બહારની જગો
ગોરજ=ગાયોના પગથી
ઉડેલી ધૂળ.
બંદર માર્ગે=જળમાર્ગે;
જમીનમાર્ગે=સ્થળ માર્ગે
સડકને રસ્તે
વેતરણ=તોડ; નિકાલ;
ગોઠવણ
જૂજ=થોડો
દેવાદાર=દેણદાર
ચેપ=અસર; લાગણી

પાઠ ૧૮.

બડવો=જનોઇને લગતી
ક્રિયાનો એક ચાલ;
બટુક; (એમાં છોકરો
દોડે છે અને મામો
તેને પાછો ઘેર પકડી
લાવે છે)
વિધિ=ક્રિયા
દેવ સાખે=દેવની સા-
ક્ષીએ
પહેરામણી=કન્યાનો બા-
પ વરને તથા તેના
સગાંઓને જે રકમ
આપે છે તે.
પરસ્પર=એક બીજાનો
પલ્લું=છોકરીને દરદા-
ગીના માટે આપવાની
રકમ
વિભાગ=ભાગના ભાગ
શસ્ત્ર=હથિયાર
ધર્મોપદેશ=(ધર્મ+ઉપ-
દેશ)=ધર્મનો બોધ
મંડળ=ટોળું
પૂર્વે=પહેલાં
કાળિદાસ=ભોજ રાજા
ના વખતમાં પ્રખ્યાત
કવિ થઇ ગયો છે

પાઠ ૨૦

ઘાટ=પશ્ચિમ ઘાટ; સહ્યાદ્રિ

ગુફા=પહાડની પોલાણ; પહાડની બકોલ

દેવાલય=(દેવ+આલય) =દેવને રહેવાનું ઠેકાણું; દહેરૂં

ચિતા=ચેહ

શિલ્પકામ=કોતરકામ

પાઘડીપટે=પાઘડીની પેઠે લાંબો ને સાંકડો

ચૈત્ય=પર્વતમાં કોરેલું બાધ લોકનું દહેરૂં

પટ=પહોળાઇ

દાગબ=ધાતુગર્ભ; પૂજાનું ઠેકાણું

સ્તંભ=થાંભલો

વિહાર=મઠ; બૌધ સાધુને રહેવાની જગા;

ભિક્ષુક=ભીખ માગી ગુજરાન ચલાવનાર

ક્ષણભંગુર=પલકમાં નાશ થાય એવું

વૃત્તિ=વલણ; ઇચ્છા

નિર્વાણ=શાંતિ; મુક્તિ; મોક્ષ

કલ્પનામાં=આંખ મીચીને મનની નજર આગળ

દિનચર્યા=સાધુએ રોજ શું કરવું તે

સૂર્યોદય=(સૂર્ય+ઉદય)= સુરજનું ઉગવું તે

દોષ=અવગુણ

ભિક્ષાપાત્ર=ભિક્ષાનું વાસણ

શંકા=શક પડતી બાબત; નહિ સમજાએલી વાત

પાઠ ૨૧.

નહેર=નદીમાંથી દૂર પાણી લઇ જવા માટે ખોદેલી ખાઇ

મોલ=તૂલ

હિંદુધર્મ=આર્ય ધર્મ પુસ્તક

સગવડો=જોગવાઇ

ઝૂકી=લચી

બળદેવ=શ્રી કૃષ્ણના મોટા ભાઇ

રસાળ=(રસ+આળ= ફળદ્રુપ

કંપની=અંગ્રેજી રાજ્યનું એક વેપારી મંડળ; (એનાં હાથમાં આ દેશની સત્તા સને ૧૮૫૮ સુધી હતી)

શાખા=ફાંટો

સદી=સો વરસનો કાળ; સૈકો

આબાદ=દુઃખી

પાઠ ૨૨.

સંપ્રદાય=પંથ

શરાણ=ધાર કાઢવાનું ઓજાર

કાવ્યકળા=કવિતાની ખૂબી અને યુક્તિઓ

સમાગમ=મેળાપ;

મુલાકાત
ભાટ=એક જાતના બ્રાહ્મણ; ખરા ખોટા વખાણ કરનાર; બારોટ
ચારણ=રાજાના આશ્રિત વર્ગમાંની એક જાત (એનો ધંધો રાજાના વખાણ કરવાં; રાજાની આગળ નાચવું ગાવું વગેરે ખેલ કરવાનો છે.)
દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી ખરી ખોટી વાત
કદર=બુજ; જાણ
હિતેચ્છુ=(હિત+ઇચ્છુ)=ભલું કરનાર
સોસાયટી=મંડળ
હેતુ=મતલબ; ધારણા
સંબંધ=પરિચય
ડરેલ=ડાહી
વેનચરિત્ર=વેન રાજાની હકીકતનું પુસ્તક
વર્નાક્યુલર સોસાયટી=ચાલતી દેશી ગુજરાતી ભાષા સંબંધી મંડળી
પદ્ધતિ=ધોરણ; રીત
પ્રમુખપણું=અધ્યક્ષપણું; ઉપરીપણું
ઋતુવર્ણન=મોસમનું બયાન
કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
માનવંતો=આબરૂવાળો
ખિતાબ=ઇલ્કાબ; ઉપનામ
સી. આઇ. ઇ.=હિંદના રાજ્યનો દોસ્ત
વર્ષાસન=વરસનો પગાર
દોર્યું=ખેંચ્યું
શોખ=ચાહના; પ્રેમ
જમાનો=જુગ; કાળ

પાઠ ૨૩.

ધાર્મિક=ધર્મ પર આસ્થાવાળો
નિરાધાર=આધાર વગરનો; વસીલા વગરનો
મરકી=ઘણાં માણસ મરી જાય એવો રોગ કોલેરા, પ્લેગ વગેરે
પંજો=સપાટો
ગુમાસ્તા ગીરી=ઉઘરાણી ને નામાનું કામ
વાકેફ=માહીતગાર; જાણીતો
ફુરસદ=નવરાશ
વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો તોડનાર
સંપૂર્ણ=(સં+પૂર્ણ)=પુરેપુરો
અત્યંત=(અતિ+અંત)=ઘણીજ
ઉચાપત કરવું=ઓળવવું તે; ઉપાડી જવું તે
ખોટ=ખાધ
સીલક=રોકડ નાણું

પાઠ ૨૫.

અડવો=બેવકુફ
તોલ=બરાબર
સુખડું=ગોળપાપડી
વળાવવા=વિદાય કરવા

વાસો રહેજે=મુકામ કરજે
બોડી બારૂ=ખેતરની વાડમાંથી જવા આવવા માટે છીંડું પાડી વચમાં બે પાંખીઆ વાળુ દાટેલું લાકડું
કુપ્પાં=કુલ્લાં; ચામડાનાં કુંડા
શાવકાર=શાહુકાર
ઘેરૂ=છોડથી ખૂબ ઢંકાઈ રહેલી જગા
હારે=સાથે
બુકાની=માથેથી દાઢી નીચે લઈ બાંધેલો લુગડાનો કકડો
તીર=બાણુ
કામઠું=ધનુષ
સેરે=છે
હોકારા=બુમાટા
સે=છે
ધેલ=થપ્પડ
ઝાપટ=ઝૂંટ
પતીજ=ભરોસો
પરખાવો=તપાસાવો, પરીક્ષા કરાવો
આંક=પાર; હદ
વ્યસની=વ્યસનવાળો; ગજેરી, અફીણી. દારૂડીઓ વગેરે
આળ=તહોમત; બટ્ટો
પાપનો ઘડો ફુટવો=છુપું રહેલું પાપનું જાહેર થવું
દગો કોઇનો સગો નહિ=કપટથી કોઇ પાર પડતુ નથી.
ઝાડો=જડતી, તપાસ
અન્નદાતા=પોષણ કરનાર

પાઠ ૨૬.

સર્વદમન=રાજા દુષ્યંત અને શકુન્તલાનો પુત્ર ભરત; બધાને દબાવનાર
બાળચેષ્ટા=બાળકની રમત ગમત
તાપસી=તપશ્ચર્યા કરનાર સ્ત્રી
તપોવન=તપ કરવાનું જંગલ; ઋષિ આશ્રમ
કાળજું=અંતર; મન
અંહ=ઉંહુ
ચક્રવર્તી=જેની આણુ નાનાં મોટાં ઘણા રાજ્યો પર વર્તાવી હોય તેવું
લક્ષણુ=ગુણુ
સતાવતો=પજવતો
દીસંતી=દેખાતી
દંતકળી=ઊગતા દાંત
વણુ=વગર; વિના
નિમિત્ત=સબબ; કારણુ
કાલીકાલી=કાનને પ્રિય લાગે એવી
બોલી=ભાષા; બોલ
તોતલી=તોતડી; બોબડી
પુત=છોકરો
મલિન=મેલું

લેખીએ=ગણીએ
આશ્રમ=મઠ; તપોવન
આકૃતિ=ઘાટ; ચહેરો
ચેષ્ટા=રમત ગમત
આશ્રમસ્થાન=તપસ્વીઓનું રહેઠાણ
મુનિકુમાર=ઋષિ પુત્ર
ધર્મદારા=ધર્મ પ્રમાણે પરણેલી સ્ત્રી; લગ્નના સંબંધથી જોડાએલી
દારા=સ્ત્રી
ત્યાગ કર્યો=તજી દીધો
પૂછપરછ=તપાસ
શકુંત=પક્ષી; મોર
શકુંતલાવી=(શકુંતલા+આવી) શકુંતલા આવી અથવા શકુંત એટલે મોર લાવી
માયેલો=(મા+યેલો) મા ઉપરના પ્યારથી ગાડો થએલો હોય એવું
તરજુમો=એક ભાષામાંથી બીજી ભાષામાં સમજણ પાડવી તે.
વગર કારણે હસવાથી જરા જરા દાંતની કળીઓ દેખાય છે; અને સમજાય નહિ એવી બોબડી અને કાલી કાલી બોલી બોલે છે.
ખોળે ચઢીને (ખોળામાં) બેસવાને આતુર એવા છોકરાને જે માણસ ખોળામાં લે અને તે છોકરાના શરીરે વળગેલી ધુળથી જેનું શરીર મેલું થાય તેનેજ નસીબવાન સમજવો.

પાઠ ૨૭.

શિક્ષણ=શિખવવું; કેળવણી લેવાનું
વહાણવટી=વહાણ ચલાવનાર
મથી=મહેનત કરી
ઇરાદો=વિચાર
ખંડ=જેમાં ઘણા દેશો આવેલા હોય તે (જેમકે એશિયાખંડ)
સ્પેન=યુરોપ ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે.
ટાપુ=બેટ
શુદ્ધ=બરોબર; ખરેખરી
પવન પડેલો હતો=પવન બંધ હતો
આભ=આકાશ; ગગન
અધીરા=ધીરજ વગરના
ફોસલાવી=પટાવી
ધમકાવી=ધમકી આપી
કંટાળ્યા=કાયર થયા
અશક્ય=(અ+શક્ય)= થઇ શકે નહિ એવું
સ્પષ્ટ=ખુલ્લા
જમીનના પક્ષી=જમીન પર રહેનાર પક્ષી
આશા=ભરોસો; વિશ્વાસ
આંખ ન મીંચતાં=ઊંઘી ન જતાં

આનંદભર્યા શબ્દો=ખુ-
શાલીના પોકાર
પહો ફાટવો=સુરજ ઊગ
વાં પહેલાં અજવાળું
પડવું તે
કનડગત=હેરાનગતિ
ચુંબન=બોકી; બચ્ચી
સ્વાર્થ=(સ્વ=પોતાનો+
અર્થ=લાભ)=પોતાનો
લાભ
ખાતર=માટે

પાઠ ૨૮.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ
+ઇ) સાચું બોલવા
વાળો
યજ્ઞ=હોમ
દક્ષિણા=ગુરુ કે બ્રાહ્મ-
ણને જમણે હાથે
દાનમાં અપાતી રકમ
કસોટી=પરીક્ષા, તપાસ
તેજ ક્ષણે=તરતજ
માર્ગ=રસ્તો, વાટ
સર્વસ્વ=બધું, સઘળું

મુદત=મહેતલ, વખત
વેરેલ=વેરેલે
સ્થાનક=ઠેકાણું. જગા
અયોગ્ય=(અ+યોગ્ય)=
લાયક નહિ
કંટકવન=કાંટાવાળું
જંગલ
સુંવાળી=દુઃખ સહન ન
કરી શકે એવી
ક્ષત્રિયાણી=(ક્ષત્રિય+
આણી)=ક્ષત્રિયની
બૈરી
બોલ=વચન, કોલ
આગ્રહ=મમત
નિંદી=વગોવી
અર્ધાંકાયા=અર્ધાંગના,
મૂલ=કિંમત
સ્તબ્ધ થવું=ઠરી જવું
પાલવ=છેડો
ચંડાળ=ભંગીઓ; નીચ
કામ કરનાર
આચકો ખાય છે=ખંચ-
કાય છે

મુડદું=લાસ; મરેલું
પ્રાણી
જાળામાંથી=દરમાંથી
અનાથ=(અ+નાથ)=
ધણી વગરની;
નિરાધાર
મસાણ=મુડદાં દાટવા
બાળવાની જગા
દેવું=દેણું; કરજ
ફૂલ પાથરેલી જગાએ
ચાલવાને બીલકુલ લા-
યક નહિ એવી જે
કોમળ અને રૂપાળી
સ્ત્રી, તે જેની અંદર
ઘણાજ કાંટા છે એવા
વનમાં ધણીની પછ-
વાડે ચાલવા લાગી,

પાઠ ૨૯

સુરપાણ (શૂળપાણ) નો
ધોધ=માંકડી ધાટ; મો-
ખડી ધાટ;
જળધોધ=જોસથી પા-
ણીનો પડતો મોટો

પહોળો ધોધવો
ચાણોદ=ડભોઇ પાસે નર્મદા કાંઠે જાત્રાનું ઠેકાણું
સામે વહેણે=વહેતા પાણીએ
પનાઇ=ચપટા તળીઆની નાની હોડી
બાહુ=ભુજ; ખંભાથી કોણી સુધીનો હાથ
ફેફસાં=શ્વાસની ધમણો
આદિત્યેશ્વર=સૂર્યે સ્થાપેલા મહાદેવ
ગુરૂડેશ્વર=ગરૂડે સ્થાપેલા મહાદેવ
છાછરાં=થોડાં ઉંડાં
રાજપીપળા=એ રેવાંકાંઠા એજન્સિમાં સંસ્થાન છે.
કાળભૈરવ=શિવનું ભયંકર રૂપ
હરણ ફાળ=હરણના કુદકા જેટલું પહોળું
ઘેરૂં=મધુરૂં
વારી=જળ; પાણી
ઢાળ ઉતાર=ઢાળ પડતી
પાત્ર=નદી વહેવાનો માર્ગ
ફીણ=ધોળા પરપોટા
ભાસ=દેખાવ
અનંત=(અન્+અંત)= છેડા વગરની; પાર વિનાનો; ઘણાજ
પરકંમાવાસી=પ્રદક્ષિણા કરનાર
સદાવ્રત=(સદ+વ્રત)= ગરીબ મુસાફરોને ધર્માદા સીધું આપવું તે

પાઠ ૩૧.

કનકમૃગ=સોનાનો હરણ
પંચવટી=પાંચ વડનો જથો; દંડકારણ્ય; નાશકને સામે (ગોદાવરી નદીને) કાંઠે એ સ્થાન છે
નેત્ર=આંખ
ઠારે છે=સંતોષ પમાડે છે
અલૌકિક=દૈવી; અદ્ભુત; આ લોક (પૃથ્વી) માં નહિ એવો
મૃગલો=હરણ
નિર્ભય=(નિર+ભય)= ધાસ્તી વગરના
બુટ્ટી=તરેહ
આર્યપુત્ર=એ શબ્દ ધણીને બોલાવામાં વપરાતો હતો, સ્વામી, રામ.
અયોધ્યા ગોગરા=સર્યુ નદીને કાંઠે શહેર છે
છક=દિંગ, તાજુબ
મૃગચર્મ=હરણનું ચામડું
જાનકી=સીતા
આસન=બેઠક
અસુર=દૈત્ય
વેષે=રૂપથી
કારમી=વિકરાળ, બિહામણી; ભયકર
ચીસ=ગભરાટમાં બૂમ

પાડવી તે
પર્ણકુટી=ઝુંપડી
થાળ=થાસ્કો
વધાવાઇ=ઉથલ પાથલ થઇ
કઠોર=વજ્ર; કડવા
હરિઆળી=લીલોતરી વાળી
અલખ=બ્રહ્મ; ધ્યાનમાં નહિ આવે એવાં પરમાત્મા. (એ શબ્દ જોગી વાપરે છે)
જગાવતો=બોલાવતો
ગોદાવરી=સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી નીકળી ઉત્તર સરકાર પ્રાંતમાં વહી બંગાળી ઉપસાગરને મળે છે તે (એને કાંઠે નાશક, ત્ર્યંબક રાજમહેંદ્રી ને યાનાન છે.)
અતિથિ=ભિક્ષા માંગવા આવેલા માણસ
રાતાં થઇ=ગુસ્સે થઇ
ભ્રમર ચઢાવી=ડોળા કાઢી
વિકરાળ=બિહામણું
ધારણ કર્યું=પ્રકાશ્યું
રથ=ચાર પૈડાંની ઘુમટ વાળી ગાડી,

પાઠ ૩૨.

કંજુસ=કૃપણ, બખીલ
દળદર=ગરિબાઇ
વિદ્યાર્થીના આશીર્વાદ=ભીખ માગવી તે; અસલ વિદ્યાર્થીઓ ભિક્ષા લાવીને ખાતા
ઝીક મારવી=પથ્થરપર પછાડી ધોવું
વારસો=વડીલો તરફથી મળેલી પૂંજી
વંધ્યાસંધ્યા=વધારાના
સંકલ્પ=ઠરાવની નિશાની તરીકે હાથમાં પાણી લઇ જમીનપર મૂકવું તે
કૃપણ=કંજુસ

પાઠ ૩૩.

બનાવટ=રચના, ગોઠવણ
નાસ્તિક=ઇશ્વર નથી એમ માનનાર
નાસ્તિકપણું=ઇશ્વર નથી એમ માનવું તે
કર્તા=બનાવનાર, રચનાર
અસાધારણ=ઘણીજ
કીમતીપણું=ઉપયોગીપણું
મેદ=ચરબી (એ જાડા માણસમાં વધારે હોય છે.)
કોમળપણું=નાજુકાઇ
આરામ=વિસામો
સરળતા=સહેલાઇ
સંરક્ષણ=સારી સંભાળ
ભ્રમર=ભવાં
છાજલી=છજું
જતન=રક્ષણ; સંભાળ
ડોળો=આંખનો ગોળો

વાટે=રસ્તે; રાહે
નસકોરાંના=નાકના દમ
લેવામાં બે કાણાં
બ્રહ્માંડ=આકાશ ચોમેર
થી અંડ (ઈંડા) જેવું
જણાય છે તેમાં રહેલી
તમામ સૃષ્ટિ
અંધેર=ગેરવ્યવસ્થા
ગરજ સારે છે=કામ
કરે છે
સાખ=સાહેદી, પુરાવો
પૂરે છે=આપે છે
ખુબી=તાસીર; બલીહારી

પાઠ ૩૫.

વિસારે મૂકયા વિના=
ભૂલી ન જતાં
પરસ્પર=એક બીજાનો
એદીપણું=આળસાઇ
ભુસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીનાં
પડ સંબંધી વિદ્યા
ચિહ્નો=નિશાની
ખોળ=તપાસ
મુનીમ=કારભારી; મુખ્ય
મહેતો
અગત્ય=જરૂર
ધ્યાન=લક્ષ
આધારે=ભરોસે
ખોદાણ=ખોદકામ
સ્વાશ્રય=પોતાની મદદ
કાળજી=ચેટક; ખંત
કર્મ=નસીબ
ધારો=નિયમ; કાયદો
ફળ=પરિણામ
અદકો=મોટો
આપ=પોતાનો
પુર=પુરા
પ્રતાપ=પરાક્રમ
બધાથી મોટો પોતે
ઉદ્યમ ઉદ્યમ ઉદ્યમ(જ)
છે; નસીબ બિચારૂં
રાંકડું (કંગાળ) છે
પણ ઉદ્યમનું પરાક્રમ
પુરેપુરૂં (મોટું) છે.

પાઠ ૩૬.

સફર=લાંબી મુસાફરી
ધનાઢ્ય=પૈસાદાર
દરીઆમાર્ગે=જળ; માર્ગે
વહાણ વાટે
વતની=રહેવાસી
ખ્રિસ્તી=ઇસુખ્રિસ્તને
માનનાર
વહાણવટી=ખલાસી
કેપ=ભુશિર
ઓફ=ની
ગુડ=સારી
હોપ=આશા
લિસ્બન=પોર્તુગલની
રાજધાનીનું શહેર છે
નાતાલ=અંગ્રેજની દિવા
ળી તા૦ ૨૫મી ડિસેં
બરથી આઠ દિવસનો
તહેવાર, ખ્રિસ્તમસ
ભાવ=પ્રીતિ
ભેમીઓ=જાણીતો
કાલીકટ=મલબાર કાંઠે
બંદર છે
મથક=મુખ્ય ઠેકાણું
સિંહલદ્વીપ=લંકા
પરવાનગી=રજા; મંજુરી

આવકાર=આદરસત્કાર
સમૃદ્ધિ=દોલત
છક=દિંગ, તાજુબ
નજરાણું=ભેટ
છૂટ=પરવાનગી; રજા
ધક્કો=નુકશાન
પૂર્ણ=પુરેપુરી
માહીતી=અનુભવ
હિત=ભલું
પ્રવેશકર્યો=દાખલ થયો

પાઠ ૩૭.

ઉમરાવ=અમીર
કીટલી=ચાદાની
નાળચું=નળ
પ્રયોગ=અજમાએશ
અનુભવ=માહીતગારી
સ્કોટલાંડ=ગ્રેટબ્રિટનમાં દેશ છે
બુદ્ધિશાળી=અક્કલબાજ
ગ્લાસગો=સ્કોટલાંડમાં મોટામાં મોટું શહેર
નમુનો=ઘાટ; આકાર
ખામી=ખોડ
આરંભ=શરૂઆત
ધૂમકેતુ=પુછડીઓ તારો
કલાઇડ=સ્કોટલાંડમાં નદી છે
આટલાંટિક=એ નામનો મહાસાગર છે. (એમાં પાણી ૩૫૦ લાખ ચોરસ મૈલ છે.)
ઉપરાઉપરી=એક પછી એક
ઇંજનેર=બાંધકામ ખાતાનો અમલદાર
દરજ્જો=પદ્વી; હોદ્દો
જાતબુદ્ધિ=પોતાની અક્કલ
અપૂર્વ=પહેલાં નહિ થએલી એવી
રેલવે=લોઢાની સડકનો રસ્તો
ફતેહમંદી=જીત
નિર્ભય=બીક વગર
ખંત=કાળજી; ચેતક
નવાઇ=અચરતી
હવાઇ=હવામાં ઉડે એવું એક જાતનું દારૂખાનું
જહોજલાલી=આબાદી
પાઉંડ=પંદર રૂપીઆની કિંમતનો સિક્કો

પાઠ ૩૮.

મતભેદ=વિચારફેર; દરેક જણનું જુદી જુદી સમજનું કહેવું તે
એકંદર=સામટો, કુલ
પુરાવો=સાબીતી
પણ=બાધા, નિયમ
નિશ્ચય=ઠરાવ
આખ્યાન=વાર્તા; કથા
શોખ=ઇચ્છા
શામળ=નરસિંહ મેહેતાનો છોકરો
શીઘ્ર=તરત ને તરત વારતા
નળાખ્યાન=નળ રાજાની વારતા
મામેરૂં=મોસાળું

કવિત્વ=કવિપણું
કવિત્વશકિત=કવિતા બનાવવાની આવડત
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
ઓખા=બાણાસુરની કન્યા; અનીરૂદ્ધની સ્ત્રી
સુભદ્રા=દેવકીની પુત્રી; કૃષ્ણની બેન; અર્જુનની સ્ત્રી; અભિમન્યુની મા
સુધન્વા=ચંપાવતીના રાજા હંસધ્વજનો પુત્ર
પાત્ર=વિષય
રસીલા=રસિક

પાઠ ૪૦.

રહેણી=રીતભાત
ખલીફા=મહંમદ પેગંબરના વારસ
વંશપરંપરા=ઓલાદથી ઉતરી આવેલો; પેઢી ધર પેઢી
દમાસ્કસ=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમાં શહેર છે; એ દુનિયામાં જુનામાં જુનું શહેર છે
પપ્રૌત્ર=દીકરાના દીકરાનો દીકરો
ખલિફાત=ખલિફાની ગાદી
બગદાદ=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમાં શહેર છે.
વૃદ્ધિ=વધારો
ધર્માધ્યક્ષ=ધર્મગુરૂ
મુરબ્બી=મોટો
દિનાર=અઢી રૂપીઆની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો એ પહેલાં ચાલતો હતો
તાજુબી=નવાઇ
ખજાનચી=ખજાનાનો ઉપરી
દષ્ટિ=નજર
જનાનખાને=ઐરાને બેસવા ઉઠવાની જગા; રણવાસ
દામ=નાણું
સુધ=ભાન; સમજ
અલરશીદ=ઇન્સાફી

પાઠ ૪૧.

દેશાટન=દેશે દેશ ફરવું તે; મુસાફરી કરવી તે
શ્લોક=સંસ્કૃત કવિતા
મિત્રતા=દોસ્તી; સોબત
આપવડાઇ=જાતની મોટાઇ; આપબડાસ; પતરાજી
કષ્ટો=દુ:ખો
વાંધો=હરકત; અડચણ
જાતહિંમત=પોતાની હિંમત
કૃતિ=કામ; કાર્ય
નિહાળવું=ધારીને જોવું
અપાર=પાર વગરની; ઘણીજ
મિઠાશ=મજા; આનંદ
સ્મરણ=યાદદાસ્ત
ભાવ=પ્રીતિ
પુરતી=પુરેપુરી

પાઠ ૪૨.

ખારીલાપણું=દુશ્મનાવટ
અવગુણ=દોષ
અર્થ=મતલબ; સાર
ઉદાર=મોટા મનનો
પ્રેમી=માયાળુ
નીચ=હલકા મનનો
દ્વેષી=કીનાખોર; અદેખો
ઉજળો=ખરો
ક્રૂરપણું=ઘાતકીપણું
દ્વેષ=અદેખાઇ; વેર
પ્રકટ થતી=શરૂ થતી
ઘોળાયા કરતો=મનમાં રમ્યા કરતો
ઘુંટાયા કરતો=ગોખાયા કરતો
લુણો=છો, ઇંટ, મટી વગેરેમાં જે ખાર જામે છે તે
ખારીલા=કીનાખોર; દ્વેષી.
હૃદય=અંતઃકરણ મન
ખાર=અદાવત; વેર
કાયમ=હંમેશાં
પ્રફુલતા=આનંદથી ખીલવું તે
કૃત્ય=કામ; કાર્ય
સાધવામાં=પાર પાડવામાં
ફલાણો=અમુક
દ્વેષીલા=ખારીલા
ધિક્કાર=તિરસ્કાર
કોશળદેશ=હાલ જે અહાર અયોધ્યા તથા આગ્રા પ્રાંતો કહેવાય છે તે
ઘાતકી=ક્રૂર; નિર્દય
દુશ્મનાવટ=દુશ્મનાઇ
પ્રેમ=માયા; હેત
હજુરમાં=પોતાની પાસે
વીર=બહાદુર; યોદ્ધો
ભૂષણ=શણગાર

પાઠ ૪૩.

શાંતિભરી=ધીરજવાળા
કરિઆણું=તજ, લવેંગ, એલચી, મરી, વગેરે
વખાર=જથાબંધ માલ રાખવાનું ઠેકાણું
છુટકો=ઇલાજ; ઉપાય
ધારકો=એકદમ પડેલી ફીકર
મોગરો=દીવાની વાટની સળગતી ચીણગારી
જ્યોત=સળગતી વાટ
રચ્યો=બનાવ્યો
સ્થિર=શાંત
ખાસ=ઘણી; બહુ
માર્ગ સુઝી આવ્યો=ઉપાઇ જડયો

પાઠ ૪૫.

આશ્વિન=આસો માસ
માવત=હાથીનો હાંકનાર
ખવાસ=હજુરીઓ ચાકર
ભાંડ=મશ્કરો
વાહન=બેસીને ફરવાનું સાધન; (ગાડી રથ, પાલખી વગેરે)
અધીરા=ધીરજ વગરના
જાગરણ=ઉજાગરા
ભીડ=ગીરદી; ઠઠ

આશ્ચર્યકારક=નવાઈજેવું
સુંદરીઓ=સ્ત્રીઓ
રમણિક=સુંદર
સ્પર્ધા=મસરસાઈ; હરિફાઈ
ઉત્સવ=તહેવારનો દિવસ
ભરપુર=ભરેલાં
હર્ષને બહાર જવાનો રસ્તો આપતા હતા=આનંદ દેખાડતા હતા
સવારી=વરઘોડા જેવું સરઘસ
વકરો=માલ વેચતાં ઉપજેલા પૈસા
પારણાં=અપવાસ મૂકવો
અષ્ટખુણ=(અષ્ટ+ખુણ) આઠ ખુણાવાળો
બુરજો=મઢી; નાના કિલ્લા
કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરીનો થાંભલો
રાસ=શ્રી કૃષ્ણ અને ગોપીઓની દાંડીઆ રમવાની ક્રીડા; ઘેરીઆ જેવો નાચ
ચોઘડીઆં=ચાર ચાર ઘડીએ મંદિર વગેરેમાં નોબત વાગે છે તે
નોબત=મોટું નગારું
શંખનાદ=શંખનો અવાજ
શય્યા=પથારી
સમક્ષ=રૂબરૂ
મંત્ર=દેવની સ્તુતિ સંબંધી શ્લોક

પાઠ ૪૬.
ભાગ ૧ લો.

જોડું=નરમાદા
પારધી=શિકારી; વાઘરી
લાગણી=દયાની અસર
સુઝ્યું=સમજ પડી
રામાયણ=રામ અને સીતાના સ્નેહ સંબંધી તથા સીતાને હરી જનાર રાવણની માંડી સ્થિતિ વિષેનું કાવ્ય.
સુગ્રીવ=વાલી વાનરનો ભાઈ
હનુમાન=વાનર (એની ઉત્પત્તિ વિષે અંજનીની કથા જોવી)
અંગદ=વાલી વાનરનો પુત્ર (એ ઇંદ્રપતિનો અવતાર હતો)
જાંબુવાન=રામને સહાય કરનાર રીંછ (એ વિષ્ણુના બગાસામાંથી ઉત્પન્ન થયો હતો)
વાનર=વાંદરા
પ-તો=ઠામ
અશોક વન=બગીચાનું નામ છે
એંધાણી=નિશાની
સમાચાર=ખબર
અનુચર=(અનુ+ચર) સેવક; દાસ
પડાવ=મુકામ
વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણ
વિભિષણ=રાવણનો ભાઈ
સમાધાન=સલાહ
સલાહ=અભિપ્રાય
કુંભકર્ણ=રાવણનો ભાઈ

ઈંદ્રજીત=રાવણનો પુત્ર

પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો

અયોધ્યા=રામનું રાજનગર

ભરત=રામનો ભાઈ કૈકેયીનો પુત્ર

ગર્ભવંતી=દહાડાવાળી

જોડકા=સાથે જન્મેલા બે બાળક

અશ્વમેધ=બધા રાજાઓ પર જીત મેળવીને કરવામાં આવતો યજ્ઞ

પતિપત્નિ=ધણીધણીઆણી

રાજના ધર્મ=રાજાની ફરજ

પાઠ ૪૬.

ભાગ ૨ જો.

ભરતકુળ=ભરત રાજાનો વંશ

હસ્તિનાપુર=દિલ્હીની ઉત્તરે ૬૦ મૈલપર પાંડવ કૌરવની રાજધાનીનું શહેર હતું.

ધર્મનો અવતાર=ધર્માત્મા.

ગદા=આંકડાનું ફૂલના ઘાટનું લોઢાનું ભારે હથિયાર.

બાણાવળી=તીર મારવામાં હોંશિયાર

કૌરવ=કુરૂના વંશના; ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા

નિષ્ફળ=નકામો; ફોકટ

સ્વયંવર=કન્યાએ પોતે વર પસંદ કરી પરણવું તે.

મત્સ્યવેધ=ઉંચે ટાંગેલા માછલાનું પાણીમાં પ્રતિબિંબ જોઇ ઉંચે બાણ મારી તેની આંખ વીંધવી તે

વરમાળ=કન્યા પોતે પસંદ કરેલા વરને જે માળા પહેરાવે છે તે

ઇંદ્રપ્રસ્થ=જુની દીલ્હી (એ જમના નદીપર)

રાજસૂય=રાજાએ કરવાનો યજ્ઞ

જુગટું=જુગાર

શકુનિ=ગાન્ધાર(કંદહાર)નો રાજા; દુર્યોધનનો મામો.

મહાભારત=પાંડવ કૌરવના યુદ્ધનું પુસ્તક

દ્રોણાચાર્ય=અશ્વત્થામાના પિતા; પાંડવ કૌરવના ગુરુ

રૂધિર=લોહી

ભીષ્મપિતામહ=શંતનુના ગંગાથી ઉત્પન્ન થએલા પુત્ર

વર્ણાશ્રમ=(વર્ણ+આશ્રમ)=ચાર વર્ણ ને તેના ચાર આશ્રમ

સ્ત્રીધર્મ=સ્ત્રીની ફરજ

સ્વરૂપ=ખરૂ રૂપ

પાઠ ૪૭.

અંગકસરત=શરીરને કસવું તે
નર્યા=નિરોગી
ભિન્ન ભિન્ન=જુદા જુદા
જ્ઞાનતંતુ=મગજને ખબર આપનાર તંતુઓ
ચલનવલન=હાલચાલ
ઉત્સાહ=ઉમંગ
ઢીલા=કમજોર
કંતાઇ=તવાઇ
ગળી જાય=અશક્ત થાય
જુઠા=અશક્ત; નકામા
સત્તા=જોર
બોજારૂપ=ભારે
ત્વરા=ઝડપ
પોષણ=પુષ્ટિ; બળ
શરીર હલકું ફૂલ થાય છે=જાગૃતિ આવે છે
કલેજું=પેટમાંનો જમણી તરફનો એક ભાગ
બરોળ=પેટમાં ડાબી બાજુની ગાંઠ; તલ્લી
ગુરદા=મૂત્ર પિંડો; પેડુમાં રહેલી (પેશાબની ગાંઠો
મંદ=કમતાકાત; કમજોર
પુષ્ટિ=જોર
દસ્ત=ઝાડો
ખુલાસે=સાફ
અપચો=અજીરણ
કબજીઆત=ઝાડાનું રોકાણ
નિરર્થક=નકામા
ઘોડા=તરંગો;ખોટા ખુદ્દા
ધસધસાટ=જોઇએ તેવા
નિરૂદ્યમી=ઉદ્યોગ વગરના
વીતેછે=ખમવું પડે છે
ચહેરો=શીકલ
લાલી=લાલાશ; તેજ
વદન=મુખ; મોં
નિસ્તેજ=ફીકું; તેજ વગરનું
પથારીવશ=પથારીમાંથી ન ઉઠાય એવો માંદો;
તાલીમબાજ=પહેલવાન
મગદળ=હાથ કસરતનું એક સાધન
બનેટી=બે છેડે ગુદ્દાવાળી કસરતમાં વપરાતી લાંબી લાકડી
દંડ=બે હાથ ને બે પગ જમીન સાથે ટેકી શરીરને ઉંચું નીચું કરવાની કસરત
વિનોદ=આનંદ; રમત ગમત.
નજર બેસે છે=ધ્યાન ચોટે છે
સંજોગ=વખત
આંખ મીચીને=વગર વિચારે
હદ=સીમા

પાઠ ૪૯.

પરોપકાર=(પર+ઉપકાર) પારકાનું ભલું કરવું તે; પરકલ્યાણ
પુણ્ય=ધર્મનું કામ
પાપ=અધર્મનું કામ
ઇત્યાદિ=વગેરે

અનહદ=(અન+હદ) ઘણોજ
વિદ્યાલય=ભણવાનું ઠેકાણું
રૂચે=ગમે; પસંદ પડે
ભલમનસાઇ=ભલાઇ
કુશળતા=હોશિયારી
લોકોપકાર=(લોક+ઉપ-કાર)=લોકોનું ભલું.
વૃત્તિ=ઇચ્છા
મરણ શય્યા=મરણ પથારી
ભારે=મુશ્કેલીવાળા
ગજુ=શક્તિ
ધસાવું=ખરચવું
સાંકડું મન=અભિલાષ
દાખલો=દૃષ્ટાંત; ઉદાહરણ
લોક કલ્યાણનો માંડવો રચે=પરોપકાર કરે.
અહિત=નુકસાન; હાનિ

પાઠ ૫૦.

વનદેવતા=વનની દેવ
ભગવતી=પવિત્ર સ્ત્રી
આત્રેયી=આત્રિ ઋષિની પુત્રી.
પાવન થાઉં છું=પવિત્ર થાઉં છું
દંડકારણ્ય=નર્મદા અને ગોદાવરી નદી વચ્ચેના પ્રદેશોમાં આવેલાં વનો
પ્રવાસ=મુસાફરી
વિઘ્ન=હરકત; અડચણ
કાળજાં ઠરે છે=મન સંતોષ પામે છે
સંસ્કાર=નામ પાડવું, વાળ ઉતારવા, જનોઇ દેવી વગેરે ધર્મ ક્રિયા
ગ્રહણ કરવે=સમજવે
વિમળ=સ્વચ્છ, નિર્મળ
સુબિંબ=સારૂં પ્રતિબિંબ
ઠીકરી=નાનું ઠીકરૂં
વજ્રપાત=સખત દુઃખ
અરૂંધતિ=વસિષ્ઠની સ્ત્રી (એ સપ્ત ઋષિની સેવામાં હંમેશ રહે છે)
રઘુકુળ=રામનો વંશ
મોટો=વડો
ઋષ્યશૃંગ=શૃંગમુનિ; દશરથનો જમાઇ
સુની=ખાલી
વજ્ર=ઇંદ્રનું હથિયાર
કોમળા=કોમળ
મહાત્મા=મોટા પુરુષ
વાસંતી=વનદેવીનું નામ છે
અગસ્ત્ય=ઋષિનું નામ; વરૂણ ને ઉર્વશીના પુત્ર
વાલ્મીક=એ નામના ઋષિ; રામાયણના કર્તા
ગુરુજી તો બુદ્ધિમાન અને ઠોઠ એ બંનેને એકજ રીતે શીખવે છે, તે ગુણીને સમજવાની શક્તિ આપતા નથી તેમજ ઠેઠની કોઇ દિવસ

ઓછી પણ કરતા નથી; તોપણ પરિણામે મોટો ફેર જરૂર નજરે પડે છે. જેમ સ્વચ્છ મણિમાં જેવું સારૂં પ્રતિબિંબ પડે છે, તેવું ઠીકરામાં પડતું નથી (મતલબ કે બુદ્ધિમાન અને જડમાં મોટો ફેર નજરે પડે છે)

વજ્રથી પણ ઘણા કઠણ અને ફૂલથી પણ ઘણા કોમળ એવા મહા પુરુષના મનને અહા! કોણ જાણી શકે? (મતલબ કે કોણ જાણી શકે નહિ)

પાઠ ૫૩.

પંચાંગ=ટીપણું; જેમાંથી તિથ, વાર, તારીખ, નક્ષત્ર, યોગ, કરણ, વગેરે માલમ પડે છે તે

શક=વર્ષ; સાલ

વિક્રમ=ઉજ્જૈનનો પરમાર વંશનો રાજા

શાલિવાહન=પૈઠણ નગરીનો રાજા

હીજરીસાલ=મહંમદ પેગંબર મક્કેથી મદીને ગયા ત્યારથી ગણાતું મુસલમાની વર્ષ

પારસી સાલ=યઝદેજરદી વર્ષ

સંવત=વિક્રમનું વર્ષ

પૈઠણ=ગોદાવરી નદીને કાંઠે શહેર છે

વૈતાળ=ભૂતની એક જાત; પિશાચનો રાજા

અભિષેક=નવા રાજાને ગાદીએ બેસાડતી વેળા દૂધ પાણી વગેરેની ધારા, મંત્રો બોલીને કરવામાં આવે છે તે.

પાઠ ૫૨.

સદાકાળ=હમેશાં

રસ્યું=ગીલીટ ચઢાવ્યું

લહેર=ખુમારી

ભંગડ=ભાંગ પીનાર

ઝાંઝ=રીસ; ચીડ

ભાલો=એક શસ્ત્ર; વાંસની અંદર બેસાડેલું લોઢાનું ફળું.

બૂમરાટ=બુમાટા

ઢાલ=બચાવ કરનારૂં ઢાંકણા જેવું હથિયાર

નાદાની=બેવકુફી

તરછોડી=ધિક્કારી

પરાણે=બળાત્કારે

દલીલ=કારણ; પુરાવા

પાઠ ૫૩.

બારોટ=ભાટની એક જાત

પસાયતું=ઇનામમાં આપેલી જમીન

ઉમિ=ઉમંગ; એકાએક જે ઇચ્છા થઇ આવે તે

સંવાદ=સવાલ જવાબ; વાદવિવાદ

ભોજ સમોવડ ભૂપ= ભોજ રાજા જેવો મોટો (વિદ્યા-તેજક)
સમોવડ=સરખો;
ઉત્તેજન=આશ્રય
ઉર્દુ=મુસલમાની
સિંહાસનબત્રીસી=બત્રીસ પુતળીઓએ કહેલી વાત
કડી=કવિતામાંનો ચાર ચાર અથવા બબ્બે ચરણનો ભાગ
કથે=કહે
સુડાબોતેરી=પોપટે કહેલી ૭૨ વારતા
બધાથી સમજી શકાય તેવી ભાષા, કવિતાની તૂક ને બધાથી સમજી શકાય તેવી વાત, વિવેક અને શિખામણ કહે તેજ એક કવિ
રંજન=ખૂશ

રસ=લહેજત
પરદુ:ખભંજન=(પર+દુ:ખ+ભંજન)પારકાનું દુ:ખ દૂર કરનાર
છપ્પા=છ ચરણની કવિતા

પાઠ ૫૫.

પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ; મોટાઇ
મહાજન=મોટા માણસ; લોકના ટોળાં
ડાઘુ=બાળવા જનાર; સ્મશાને જતા માણસ
રાજદ્વાર=રાજ કચેરી
સંભાષણ=વાતચીત; વાદવિવાદ
વિવાદ=સામસામા સવાલ જવાબ
સત્પુરૂષ=સારા માણસ
ગામ ભેગા કરૂં=ગામમાં દાખલ પહોંચાડું
દીર્ઘસૂત્રી=કામમાં ઢીલ કરનાર માણસ; લાંબા તાંતણાવાળી;

સુતરફેણી
વાંકવાળી=ગુણમાં આડી ને આકારમાં વાંકી–
આચમન=જમણી હથેલીમાં થોડું પાણી લઇ પી જવું તે
ભણ્યા પણ ગણ્યા નહિ =વિદ્યા શિખ્યા પણ અનુભવમાં મૂકતાં આવડી નહિ.
વિદાય કીધા=વળાવ્યા

પાઠ ૫૬.

હજરત=ઉંચો દરજ્જો ધરાવનાર; મુસલમાન ને બોલાવવામાં વપરાતો માન ભરેલો શબ્દ
ઇસ્લામ=આસ્થા
મૂર્તિપુજક=(મૂર્તિ+પુજક)=મૂર્તિ પૂજનાર
શ્રીમંત=(શ્રી+મંત)=પૈસાદાર
પ્રેમાળ=(પ્રેમ+આળ=હેતવાળો) માયાળુ

પુનર્લગ્ન=(પુનર=બીજી વાર+લગન)=ફરીથી પરણવું તે
કાષ્ઠપાષાણ=લાકડા ને પત્થર
નિયંતા=ચલાવનાર
અનાદિ=(અન્=નહિ+આદિ=શરૂઆત)=જેની શરૂઆત નથી તે
ખુદા=પરમેશ્વર
પરિપકવ=પાકા; મજબુત
વહી=જીબ્રઇલ ફરેસ્તા ખુદા તરફથી જે સંદેશા લાવેલા તે
અનુયાયી=સાથે અથવા પછવાડે ચાલનાર; સેવક; શિષ્ય
તુચ્છકારી=ધિક્કારી
સહનશીલતા=શાંતતા
સદ્દુપદેશ=(સદ્+ઉપદેશ=સારી શિખામણ
વજનદાર=વક્કરવાળા
અગ્રેસર=(અગ્ર+સર=જનાર)=મુખી; આગેવાન
પ્રાસાદિક=કૃપા ભરેલી; દૈવી
નિષ્કામ=સ્વાર્થ વિનાનો
ધાટ=ઉપાય
પ્રપંચ=કાવતરૂં
નિરૂપાયે=નાઇલાજે
પર્યંત=સુધી
પ્રસાર=ફેલાવો [કરનાર
ધર્મોપદેશક=ધર્મનો બોધ
સુરાપાન=દારૂ પીવો તે
સમાજિક=સમાજને લગતી
સિરિઆ=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનના એશિઆમૈનરની દક્ષિણમાં પ્રાંત છે
ઇસ્તંબુલ=યુરોપી તુર્કસ્તાનની રાજધાનીનું શહેર છે
જાહોજલાલી=આબાદી; દબદબો
ક્ષણભંગુર=પલકમાં નાશ થાય એવો;નાશવંત
કુરાન=મુસલમાની ધર્મ પુસ્તક; મહંમદ પેગંબર સાહેબની આજ્ઞાના વચનોના સંગ્રહનું પુસ્તક

સવાલ—૪. સ. ૫૭૧, ૬૦૯, ૬૨૨ ને ૬૩૨માં શું બનાવ બન્યો? પેગંબરસાહેબને મક્કાથી મદીને જવાનું કારણ શું? મહંમદ પેગંબરસાહેબે કયો ધર્મ ચલાવ્યો? એ ધર્મ માનનારા દુનિયામાં હાલ કેટલા માણસ છે? મહંમદ પેગંબર સાહેબે શું ઉપદેશ કીધો? અરબસ્તાન, ઇરાન, સ્પેન, મક્કા, મદીના ઇસ્તંબુલ, બસરા, નકશામાં બતાવો.

પાઠ ૫૭.

ગ્રહણ કરવું=સ્વીકારવું; પાળવું

દસ્તુર=મોબેદના ગોર

અહુરમઝ્દ=પારસી ધર્મ પુસ્તકમાં કહેલા પૃથ્વીના પેદા કરનાર અને પાલન કરનારનું નામ

કસ્તી=પારસીની જનોઈ

સદરો=ટુંકી બાંહેનું મોટું પહેરણ

ધુપ=સુગંધી ધુમાડો

અર્પણ=આપી દેવું તે; બળિદાન

લગ્નવિધિ=લગ્નક્રિયા

અગિઆરી=(સં)=(અગ્ન્યાગાર ઉપરથી) (અગ્નિ=દેવતા+આગાર=સ્થળ)=આતશ બેહેરામ પૂજવાની જગા; પારસીઓનું દેવળ; (એમાં પવિત્ર અગ્નિ એટલે આતશ રાખે છે)

મોબેદ=પારસીનો ગોર; અંધ્યારૂ

સવાલ—પારસીનો મૂળ દેશ કયો? શા માટે ઈરાન છોડવું પડયું? દીવબંદરથી પારસીઓ કયાં કયાં ગયા? પારસીઓનો ધર્મ સમજાવો. પારસીઓનું જાત્રાનું ઠેકાણું કયાં છે?

પાઠ ૫૮.

ગીઝની=અફગાનિસ્તાનનું મુખ્ય શહેર

ટક્કર લેવાનો=સામે થવાનો

ઉર્ફે=બીજે નામે; અથવા

પાણીપત=કુરૂક્ષેત્ર (હાલ ત્યાં નાનું ગામ છે તે પાનપત નામથી ઓળખાય છે)

થાણેશ્વર=જમના નદીપર પંજાબમાં શહેર છે

ભંગાણ=તુટ; નાસાનાસ

મિટ્ટી દાણાદાણ=તદ્દન પાયમાલી

(મિટ્ટી દાણાદાણ કરી નાખી=તદ્દન પાયમાલ કરી નાખ્યા; ઘણીજ નઠારી દુખ:દાયક સ્થિતિમાં આણ્યા

ઘવાયો=ઘાયલ થયો

લાહોર=રાવી નદી પર પંજાબનું મુખ્ય શહેર છે. (એમાં લેફ્ટેનંટ ગવર્નર રહે છે)

મનમાં ખટકયા કરતી=મનમાંથી ભુલાતી નહિ; વારંવાર યાદ આવતી

હરણ કરવું=બળાત્કારે લઇ લેવું

બેદીલ=નાખુશ

તુચ્છકારી=ધિક્કારી

જંગ=જબરીલડાઇ

બખતર=લોઢાની જાળી

વાળો અંગરખો
આશ્રિત=આશ્રરો મેળવી રહેનાર
શબ્દવેધ=શબ્દ ક્યાંથી આવે છે તે પારખી નિશાન તાકીને છોડવવામાં આવે છે તે

સવાલ—મહંમદગીઝની ક્યાંનો પાદશાહ? એણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી? સ્વારી કરવાનો હેતુ શોહતો? પૃથુરાજને ઓળખાવો. ઇ. સ. ૧૯૧૧ ને ૧૯૧૩ મા શું બનાવ બન્યો?મહંમદ ઘોરીએ હિંદુસ્તાનપરસ્વારીકર્ઈ ત્યારે રજપુતોના ક્યાં ક્યાં મુખ્ય રાજ્યો હતાં?

પાઠ ૫૯.

જડ=મૂળ
યશસ્વી=કીર્તિમંત; નામાંકિત
બેશક=(બે+શક)=નક્કી
તેજસ્વી=પ્રકાશીત
હેરાનગતિ=દુઃખ
લખાણ=લેખ; દસ્તાવેજ
તગાવી=સરકારે ખેડુતોને ધીરેલાં નાણાં
દસ્તાવેજ=લેખ; લખાણ
બંધ=પાણીનું રોકાણ કરવાને બાંધેલા પુરતા
મદ્રેસા=પાઠશાળા વિદ્યાલય
સરાઓ=વટેમાર્ગુઓને ઉતરવાનીધર્મશાળાઓ
પડતર=પડી રહેલી
ખેદાણ=ખેતી
બીનરોજગારી=(બીન=વિના+રોજગાર+ઇ) નિરૂધમી
દયાભાવ=રહેમ દીલી; દયાની લાગણી
કનડતો=હેરાન કરતો
કાબેલ=હોશિયાર; પ્રવીણ

સવાલ—તઘલખ વંશ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલા વર્ષ ચાલ્યો? ફિરોજશાહની મા રજપુતાણી હતી છતાં મુસલમાન સાથે પરણવાનું શા માટે કબુલ કર્યું? ફિરોજશાહનાં લોકોપયોગી કામ ગણાવો.

પાઠ ૬૦.

તૈમુર=સમરકંદનો મોગલ પાદશાહ
પક્ષ=તરફેણ
ખુનરેજી=કતલ
સમરકંદ=રૂશિઆઇ તાર્તરીમાં શહેર છે (એમાં તૈમુરની કબર છે.
અસ્તવ્યસ્ત=છિન્ન ભિન્ન
અતિશયોકિત=હોય તેના કરતાં અતિશય વધારીને કહેવું તે
દરમિઆન=અરસામાં; વચમાંના વખતનાં
કૂચકરવી=લશ્કરનો મુકા·

મ ઉઠાવી આગળ જવું
મીરત=આગ્રા ને અયો
ધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતમાં લશ્કરી છાવણીનું શહેર
હરદ્વાર=ગંગા નદીપર જાત્રાનું ધામ છે
અરાજ્ય=(અ+રાજ્ય)= રાજા વગરતું અંધેર,
સવાલ–ઇ.સ. ૧૩૯૫ ને ૧૩૯૮માં શું બનાવ બન્યો ? તૈમુરની ટુંક હકીકત કહો.

પાઠ ૬૧.

યુદ્ધનીતિ=લડાઇ કરવાની રીત
રાજનીતિ=રાજ ચલાવવાની રીત
અકબર=બાબરનો પૌત્ર; હુમાયુનો પુત્ર (એનો જન્મ ઉમરકોટમાં ઇ. સ. ૧૫૪૨ માં થયો)
ઠેરઠેર=ઠામઠામ
પઠાણ=મુસલમાનમાં જાત છે.
અલગા=આઘા
બેદીલી=નાખુશી
કાયમ=અચળ
રાજ્યાધિકાર=રાજસત્તા
લગામ=દોર; સત્તા
આચકો ખાવો=પાછા હઠવું
સન્માન=સત્કાર
ધર્મમંદિર=દહેરૂં; દેવસ્થાન
દીર્ઘદૃષ્ટિ=લાંબી નજર
જનની=ઉરકેના એલા
જઝ્યાવેરો=માથા વેરો માણસ દીઠ વેરો
કાયસ્થ=હીંદુની એક જાત
મહેસુલખાતું=જમાબંધી ખાતું
આઇન અકબરી=અકબરના કાયદાનું પુસ્તક
અબુલફજલ=અકબરનો વડો પ્રધાન
વિધવાવિવાહ=પુનર્લગ્ન
થંભી પડયું=શાંત પડયું; અંધેર મટયું
અનુપમ=જે બીજા કોઇની સાથે સરખાવી ન શકાય તે; સર્વોત્તમ
મીર અદલ=મુખ્ય ન્યાયાધીશ
કાજી=કુરાન પ્રમાણે ઇન્સાફ કરનાર
સવાલ—અકબરની કારકિર્દીનું વર્ણન કરો. અકબરે કયા કયા પ્રાંતો જીત્યા ? અકબરે કયા કયા સુધારા દાખલ કર્યા ?

પાઠ ૬૨.

હલદીઘાટ=અરવલી પર્વતનું મેદાન
તુર્ક=મુસલમાનની જાત
ભેટો=મેળાપ; મુલાકાત
દેહરક્ષક=શરીરનું રક્ષણ કરનાર

વારસ=મરણ પછીનો હકદાર
ઉન્મત્ત=તોફાની
કતલ=કાપાકાપી
જખમ=ઘા
એકત્ર=એકઠા
અણીનો વખત=બારીક વખત
જમાવ=ભીડ; ટોળું
દાખવી=બતાવી
ગ્વાલિઅર=મધ્ય હિંદ એજન્સિમાં સિંધીઆ-ની રાજધાનીનું શહેર
પદભ્રષ્ટ=(પદ+ભ્રષ્ટ)= ગાદી પરથી ઉઠાડી મૂકેલો
રણભૂમિ=લડાઇની જગા
સર્વત્ર=બધે
તંગ=ઘોડાનો બંધ
પુંઠળ ફરી=પાછળ ફરી
ચબુતરો=ચોતરો
સ્વામીભક્તિ=ધણીપરનો પ્રેમભાવ

સવાલ—પ્રતાપની બહાદુરીનું વર્ણન કરો

પાઠ ૬૩.

સરટામસરો=જહાંગીરના રાજ્યમાં ઇંગ્લાંડથી આવેલા વકીલ
છુટથી=મરજી મુજબ
જહાંગીર=(જહાં=દુનિયા+ગીર=જીતનાર)= દુનિયા જીતનાર
કોલકરાર=સરતપટા; કરારનામું
આગતાસ્વાગતા=પરોણા ચાકરી
જડતી=તપાસ
માનમરતબો=આબરૂ અને મોટાઇ
ગણના=ગણતરી
બરાનપુર=તાપી નદીને કાંઠે મુસલમાની વસ્તીનું શહેર. (અહીંના શેલાં ને સાલા વખણાય છે)

ચિતોડ=મેવાડની જુની રાજધાનીનું શહેર છે.
અજમેર=રજપુસ્તાનમાં શહેર છે
બંદોબસ્ત પડી ભાંગવા માંડ્યો=ગેરબંદોબસ્ત થવા લાગ્યો
ઇજારો=કંટ્રાકટ
ઘરવટ=પોતીકાવટ; ભાઈચારો
ઠઠ્ઠા મશ્કરી=ટોળ ટપ્પા
સારા અંતઃકરણવાળો= શુદ્ધ મનનો
તુલા=એક પાસે પુરૂષ ને બીજે પાસે કીમતી ધાતુ કે જવાહીર મૂકી તોલવાની ક્રિયા
કનાતો=તંબુની કાપડની ભીંત
ખટપટ=કપટ
નુરજહાં=(નુર=તેજ+ જહાં=દુનિયા)=દુનિ·

યાનું તેજ; જહાંગીરની બેગમ (એનું નામ પાડવાનું કારણ એ ઘણીજ ખૂબસુરત હતી)

ફરમાન=હુકમ

સવાલ—સર ટોમસરોને ઓળખાવો. સર ટોમસરોએ જહાંગીરના રાજ્ય વિષે શું લખ્યું છે ?

પાઠ ૬૪.

મયુરાસન=(મયુર=મોર +આસન=બેઠક)=મોરના આકારની બેઠક, (તખ્તે તાઉસ) (એમાં હીરા, માણેક; મોતી વગેરે રત્નો જડાવ્યાં હતાં તેની કિંમત ટેવનિઅર નામના યુરોપી ઝવેરીએ સાડા છ કરોડની કરી હતી)

ભવ્ય=મોટું; સુંદર

રાજચિહ્નન=રાજા તરીકેની નિશાની

દિવાની=લેણદેણ સંબંધી

ફોજદારી=ચોરી, ખુન. મારામારીવગેરેસંબંધી

એલચી=વકીલ

હાજરી=તપાસ

તખ્તે તાઉસ=મયુરાસન

ગજ=લોઢાની સળીઓ

ચોફૂલીઆં=ચાર ફુલ

ભાથા=તીર રાખવાની કોથળીઓ.

ઝાલર=ઝૂલતી કોર; ઝૂલ

તાજમહેલ=મહેલનું નામ છે. (એ મહેલ શાહજહાંએ પોતાની બેગમ મુમતાજ બેગમની યાદગીરી માટે આગ્રામાં બંધાવ્યો. એના જેવી સુંદર ઇમારત દુનિયામાં બીજી નથી.)

વેનિસ=ઇટાલીમાં આડ્રિઆટિક સમુદ્રપર બંદર છે.

સવાલ—શાહજહાંને ઓળખાવો, ટેવનિઅરે શાહજહાં પાદશાહની જાહોજલાલીનું વર્ણન કર્યું છે તે પરથી આપણને શું ભાન થાય છે ? મયૂરાસન અને તાજમહેલ વિષે જે જાણતા હો તે. લખો મયુરાસન કોણ લૂટી ગયું ?

પાઠ ૬૫.

શિવાજી=મરાઠી રાજ્યનો સ્થાપનાર (એ શાહજી ભોંસલેનો પુત્ર. એનો જન્મ પુના પાસેના જુન્નર ગામમાં ૧૬૨૭

માં થયો હતો)
અફરંગજેબ=શાહજહાં નો ત્રીજો પુત્ર; આલમગીર
ઝનુન=જુસ્સો; આવેશ
વિષમ=ઉલટાં; નઠારાં; કઠણ
કુમક=મદદ; આશ્રો
ધક્કો=હાનિ; નુકસાન
પ્રસંગ=સંબંધ; ઓળખાણ
વિજાપુર=દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં શહેર છે.
સામેલ=દાખલ

રસ=ઉમંગ; મઝા
ઢુંડો=ઘણોજ
છુટકારો=છુટકો
ફિકંઠા=ઇચ્છા; મરજી
અહમદનગર=મહારાષ્ટ્રમાં સીનાનદીપરશહેરછે
છાપો મારી=હલ્લો કરી
કિલ્લેદારો=કિલ્લાની ચોકી કરનારાઓ
વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણ
બાબુલ=દરવાજો
બાબુલમક્કા=મક્કાનો દરવાજો; સુરત શહેર
ચુસ્ત=આગ્રહથી વળગી રહેનાર

સર કર્યો=તાબે કર્યા
ધર્માંધ=(ધર્મ+અંધ) =પોતાના ધર્મ પરથી પર ધર્મની નિંદા કરનાર
નજરકેદ=આસનકેદ
કટો=ખરો
અણવિશ્વાસ=અપતીજ
મંત્રી મંડળ=પ્રધાન મંડળ
નિષ્ઠા=આસ્થા; શ્રદ્ધા
વિગ્રહ=લડાઇ; ઝગડો

સવાલ—મરેઠી રાજ્ય સ્થાપનાર કોણ ? શિવાજી દીલ્હીથી કેવી યુક્તી કરી નાસી ગયો ? શિવાજીનું ટુંક વૃત્તાંત લખો ?

પાઠ ૬૬.

ઘન=નક્કર
શોધ=તપાસ; ખોળ
ઉપગ્રહ=નાનો ગ્રહ; મુખ્ય ગ્રહની આસપાસ ફરનારો
નરી=એકલી; ખુલ્લી

ગતિ=શક્તિ
ધરી=પૃથ્વીના મધ્યબિંદુમાં થઇને ઉત્તર દક્ષિણ જે કલ્પિત રેખા જાય છે તે
કક્ષા=ગ્રહોને સૂર્યની આસપાસ ફરવાનો માર્ગ

દુરબીન=આઘેથી વસ્તુ જોવાનું કાચનું યંત્ર
સૂર્યમાળા=સૂર્ય, નાના મોટા ગ્રહો, તેમના ચંદ્રો, ખરતા તારા અને ધુમકેતુઓ મળી થએલું મંડળ

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કેણુ કોણુ ફરે છે ? સૂર્યમાં કેટલી ગરમી છે? સૂર્ય જે પદાર્થો ગરમી તથા તેજ આપે છે તે પદાર્થો કેવાં રૂપનાં હોય છે ? ગ્રહ એટલે શું ? ગ્રહ શાથી શાથી ઓળખાય છે ? બધા મળી મુખ્ય ગ્રહો કેટલા છે અને તે કયા કયા ? સૂર્યથી ઘણો પસે તેમજ ઘણોજ આઘે કયો ગ્રહ છે ? સૂર્યથી પૃથ્વી કેટલી દૂર છે ? દુરબીનની મદદથી કયા ગ્રહો શોધી કાઢ્યા છે? કયા ગ્રહનું તેજ વધારે છે ? કયા કયા ગ્રહોને ચંદ્રો છે અને તે કેટકેટલા છે ? બધા ગ્રહોમાં સૌથી મોટા તેમ સૌથી નાનો ગ્રહ કયો છે? મુખ્ય ગ્રહ સિવાય બીજા નાના કેટલા ગ્રહો અને તેઓ કયા છે ? ગ્રહોની કેટલી ગતિ છે અને તે કઇ કઈ ? ગ્રહો કઇ દિશામાંથી કઇ દિશામાં ફરે છે ? સૂર્યની આસપાસ ગ્રહને ફરવાના માર્ગને શું કહે છે ? બુધ અને નેપ્ચ્યુન કોની આસપાસ ફરે છે ? ગ્રહો તથા ચંદ્રોને પોતાનુંજ તેજ છે કે નહિ ? અને નથી તો શાથી પ્રકાશે છે ? કલકત્તાના રુગ્રહસ્થાનમાં કેવા તારા રાખ્યા છે ? ખરતા તારા કોની આસપાસ ફરે છે ? તેમનો ફરવાનો કાળ કહો. સૂર્યમાળા એટલે શું ?

પાઠ ૬૭.	ગએલો દેખાય તે જગા	મંડળ
ધ્રુવનો તારો=સ્થિર તેજનો તારો	ગોળાર્ધ (ગોળ+અર્ધ)= અર્ધોગોળ	લુબ્ધક=અતિ તેજસ્વી તારો
તેજસ્વી=પ્રકાશીત	નક્ષત્ર=તારામંડળ (નક્ષત્ર ૨૭ છે)	ધ્રુવ=જે કલ્પેલી ધરી ઉપર પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ પૃથ્વી ફરે છે તે ધરીનો ઉત્તર દક્ષિણ
મર્યાદા=હદ; સીમા		
ક્ષિતિજ=જે ઠેકાણે આકાશ અને પૃથ્વીને મળી	ઝુમખાં=જથા	
	સપ્તર્ષિ=સાત તારાનું	

છેડો

આકાશગંગા=રાતે આકાશમાં પ્રકાશની ધોળી પટી દેખાય છે તે

ધુમસ=ધુમાડા જેવી વરાળ

સવાલ—તારા અને ગ્રહનો તફાવત કહો. ક્ષિતિજ એટલે શું તે સમજાવો. તારાઓ કઇ દિશામાંથી કઇ દિશામાં જાય છે ! ધ્રુવ તારા કેટલી જાતના છે ? દક્ષિણ ધ્રુવ તારો આપણને કેમ દેખાતો નથી ? અસલ લોકોએ તારાને ઓળખવા માટે શું કીધું ? ધ્રુવનો તારો શોધી કાઢવાની સહેલી રીત કહો. તારાના વર્ગ શા આધારે પાડયા છે ? છેક પહેલા વર્ગમાં અતિ તેજસ્વી તારો કયો છે ? તારાના રંગ કેવા હોય છે ? નરી આંખે કયા નક્ષત્રો દેખી શકાય છે ? છેક પાસેનો તારો કેટલો દૂર છે ? આકાશગંગા એટલે શું તે સમજાવો.

પાઠ ૬૮.

અક્ષાંશ=વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર કે દક્ષિણમાં કોઇ જગાનું જે અંતર તે

રેખાંશ=કોઇ મુકરર કરેલા રેખાંશવૃત્તથી પૂર્વ પશ્ચિમમાં કોઇ જગાનું જે અંતર તે

બિંદુ=ઝીણું ટપકું

પ્રત=નકલ

કલ્પના=અટકળ; ધારણા

વિષુવવૃત્ત=પૃથ્વીના ગોળાપર મધ્યમાગે જે પૂર્વ પશ્ચિમ ફરતી આડી લીટી દોરેલી હોય છે તે

અક્ષાંશવૃત્ત=વિષુવવૃત્તથી સરખે અંતરે ઉત્તર દક્ષિણ જે આડી લીટીઓ દોરેલી હોયતે

વર્તુળ=ગોળ

રેખાંશવૃત્ત=વિષુવવૃત્તને કાટખુણે છેદીને બને ધ્રુવમાં થઇને જાય એવું મહદ્ વર્તુલ.

સવાલ—કોઇ પણ બિંદુ સપાટીના કયા ભાગમાં છે તે આકૃતિ કાઢી સમજાવો ? નકશામાંથી આડી ઉભી લીટીઓ શા માટે દોરેલી હોય છે ? એક નકશા ઉપરથી બીજો પાડવાનો સુગમ ઉપાય

કહો. ગોળાપર નકશો પાડવાની રીત સમજાવો વિષુવવૃત્ત, અક્ષાંશવૃત, અક્ષાંશ અને રેખાંશની વ્યાખ્યા આપી સમજાવો. અક્ષાંશ વધારેમાં વધારે અને ઓછામાં ઓછા કેટલા હોય છે? અક્ષાંશના પ્રકાર કેટલા છે અને કયા કયા? પૃથ્વીના ગોળા પર અમદાવાદ કયે સ્થળે છે એ નક્કી કરવામાં કઇ કઇ બાબતો જાણવી જોઇએ? રેખાંશ અને રેખાંશવૃત્તની વ્યાખ્યા કહો. રેખાંશ કેટલી જાતના છે ને તે કયા કયા? સૂર્યનો પ્રકાશ દર કલાકે કેટલો આગળ વધે છે અને તે તમે શાથી જાણ્યું? અમદાવાદ અને મુંબઇમાં સૂર્ય ક્યારે ઊગે છે એ આપણે બરાબર જાણતા હોઇએ તો એ બે જગ્યાં વચ્ચે કેટલાં રેખાંશનું અંતર છે ને શી રીતે જાણી શકાય? અક્ષાંશ અને રેખાંશનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૬૯.	તોફાન	પેઠે કુંડાળા કરતો જો-
ત્રાંસો=તિરકસ	આંધી=જે પવનથી આ-	રમાં છુટેલો પવન
નિયમિત=મુકરર	કાશ ધુળ વડે છવાઇ	વ્યાપારવાયુ=વેપારને
મોન્સુન=મોસમ	જાય તે પવન	માટે અનુકુળ આવે
વાવાઝોડું=પવનનું	વંટોળીઓ=ભમરાની	એવો પવન

સવાલ—ધુમાડો સીધો ન જતાં ત્રાંસો જાય છે, આગ લાગે ત્યારે પવન છુટે છે તેનું કારણ શું તે સમજાવો સૂર્યના તાપથી પવન ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજાવો. દરીઆ કિનારે રોજ નિયમિત વા કેટલા પ્રકારનો વાય છે? જમીન તપે છે તેટલું પાણી તપતું નથી તેનું કારણ શું? સમુદ્ર તરફથી જમીન તરફ અને જમીન તરફથી સમુદ્ર તરફ વા કયે વખતે વાય છે અને તેનું કારણ સમજાવો. વ્યાપારવાયુ વિષુવવૃત્તની ઉત્તર તથા દક્ષિણમાં

તેનું કારણ સમજાવો. વ્યાપારવાયુ વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર તથા દક્ષિણમાં કેટલા અક્ષાંશ સુધી વાય છે અને તેનું કારણ કહો. મોન્સુન વા કયા કયા દેશોમાં વાય છે? હિંદુસ્તાનમાં ઘણો તાપ કયારે પડે છે અને તે પડવાનું કારણ સમજાવો. હિંદુસ્તાનમાં વરસાદ કયા ખુણા-માંથી આવે છે અને તે ખુણામાંથી આવવાનું કારણ કહો. શિઆળામાં વા કયા ખુણામાંથી વાય છે અને તેનું કારણ સમજાવો. અનેક જાતના વા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું? અને તે વા કયા કયા તે કહો.

પાઠ ૭૦.

રંદો=લાકડા સાફ કર-વાનું હથિયાર

કદ=આકાર

મુરમ=એક જાતના કાંકરા; મરડીઆ કાંકરા

રેતાળ=રેતીના પત્થરની બનેલી

નદીનું પાત્ર=નદીને વહે-વાનો માર્ગ

બખોલ=ગુફા; ખોલ

ગેરસપ્પા=કાનડા જિલ્લાના હોનાવર તાલુકામાં ગામ છે ત્યાંથી ૮૨ મૈલ છેટે કોડકણી ગામ પાસે આ ધોધ છે

સારાંશ=(સાર=મતલબ +અંશ=ભાગ) મુખ્ય મતલબ

સવાલ—પૃથ્વીપર કયા કયા રંદા હંમેશાં ફર્યા કરે છે કે જેથી જમીન ઘસાઇ જાય છે? ખડકનો ભુકો શી રીતે બને છે તે સમજાવો. ચુનાના પત્થર તથા આરસપાહાણ જલદીથી શા કારણથી ઘસાઇ જાય છે? જમીન, ખડક, અને ડુંગર શાથી ઘસાઇ જાય છે? રેતાળ, ધોળી અને રાતી જમીન થવાનું કારણ કહો. મુંબઇ ઇલાકામાં લાલ માટી કયાં ઘણી જોવામાં આવે છે? રેતી શી રીતે બને છે? નદીના પાણીમાં જમીન ખોદવાની શકિત શા કારણથી વધારે છે? મુંબઇ ઇલાકામાં કયા કયા પ્રખ્યાત ધોધ છે? સમુદ્રમાં ખડક શી રીતે બનતા હશે?

પાઠ ૭૧.	ફનું ઠેકાણું	કદાવર=શરીરે પુષ્ટ
ભુતળ=દેશની સપાટી નદી, નાળાં, પર્વતો વગેરે સંબંધી હકીકત	નદ=મોટી નદી	ભિનાશ=ભેજ; શરદી
ભૂતળરચના=દેશની સપાટીની તથા નદી નાળાં પર્વતો વગેરેની રચના	રણ=રેતીનું મેદાન	કસરીઆ=કરકસરથી કામ કરનાર
હિમાલય=(હિમ+બરફ+આલય=ઠેકાણું)=બરફનું ઠેકાણું	ખાળે=અટકાવે	કસ=રસ
	અટકાવ=રોકાણ	કમજોર=નબળા
	સમધાત=સરખી; મધ્યમ સર; ઘણી ગરમ તેમજ ઘણી ઠંડી નહિ એવી	ખાનપાન=ખોરાક ને પાણી
	માફકસર=જોઇએ તેવી	નળિએરી=નળિઆના
	સાહસિક=હિંમતવાન	પ્રમાણ=માપ

સવાલ—હિંદુસ્તાનની લંબાઇ પહોળાઇ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલી છે? દુનિયામાં સૌથી ઉંચો પર્વત કયો છે? હિમાલય નામ પડવાનું કારણ શું? હિંદુસ્તાનમાં ઉંચા પર્વતોની હાર ગણાવો. હિંદુસ્તાનમાં મોટામાં મોટી નદી, રણ અને જંગલો ક્યાં છે અને તે ક્યાં ક્યાં છે? હિંદુસ્તાનમાં તાપ વધારે પડવાનું કારણ કહો. ઉત્તરના ઠંડા ને સુકા પવનને કોણ અટકાવે છે? દક્ષિણના ગરમ અને ભેજવાળા પવનને એવો અટકાવ છે કે નહિ? કોકણમાં વરસાદ વધારે અને ઘાટની પેલી તરફ ઓછો થવાનું કારણ શું? ગરમી ક્યાં ઓછી લાગે? કોઇપણ પ્રદેશની હવા જાણવા માટે કયા ચાર કારણો ધ્યાનમાં રાખવાં? ગુજરાતના દક્ષિણ ભાગની હવા તથા તેની લોકો પર કેવી અસર છે તે કહો. ઉત્તર ગુજરાત, સિંધ અને રજપુતસ્તાનની હવા તથા તેની લોકોપર અસર કહો. પશ્ચિમઘાટ, મદ્રાસ ઇલાકો બંગાળા પ્રાંત, મધ્યહિંદ અને પંજાબની ભૂતળ રચના તથા તેની

લોકોપર શી અસર છે તે કહો. જુદા જુદા ભાગોની હવા જુદી જુદી છે તેથી ત્યાંના લોકોમાં શી બાબતમાં ફેર છે તે કહો. અને તે ફેરફાર ગણાવો.

પાઠ ૭૨.

વહેવારના=આવવા જવાના
અમલ=સત્તા, રાજ
લોઢાની સડક=રેલવે
ગવર્નર જનરલ=વૉઇસરાય
ખુલ્લો મુકાએલો છે=વપરાસમાં આવે છે
પેસાવર=વાયવ્ય સરહદ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર (એ મોટું લશ્કરી અને વેપારી મથક ખૈબર ઘાટને નાકે આવેલું છે.)
અનુક્રમે=એક પછી એક
દર=ભાવ
ઉપલાણે=ઉપલી બાજુએ

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં વહેવારના મુખ્ય કેટલા રસ્તા છે અને તે કયા કયા? કઇ કઇ મોટી કેટલી સડકો કયાંથી નીકળી કયા મોટાં શહેરમાં થઇ જાય છે તે કહો. હિંદુસ્તાનમાં લોઢાની સડક કયા સનમાં નંખાઇ અને તે વખતે ગવર્નર જનરલ કોણ હતા અને તે કયાંથી ક્યાં સુધી નંખાઇ? હાલ કેટલા મૈલની રેલવે બંધાઇ છે? મુંબઇથી પેશાવર, દિલ્હી અને મદ્રાસ કેટલા દૂર છે? આગગાડીને રસ્તે ઉપલા શહેરોમાં જતાં કેટલા દિવસ લાગે? સાદી સડકની મુસાફરી કરતાં આગગાડીની મુસાફરીમાં શા શા ફાયદા છે તે કહો. હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ તથા પૂર્વ કિનારાનાં મોટા બંદરો ગણાવો. કરાંચી અને રંગુન વચ્ચે સમુદ્ર વાટે કેટલા મૈલનું અંતર છે? હિંદુસ્તાનની કઇ કઇ મોટી નદીઓમાં આગબોટ તથા વહાણો જઇ શકે છે? ગંગા નદીમાં ક્યાં સુધી આગબોટ તથા વહાણો જઇ શકે છે? કોચીન, ત્રાવણકોર અને મલબાર કાંઠાની પાસમાં કેવાં સરોવર છે?

પાઠ ૬૩.

પરમસ્નેહી=ઘણીજ પ્રીતિવાળા
રા.રા.=રાજમાન રાજેશ્રી
નમસ્કાર=પ્રણામ
વિશેષ=બીજું; વધારામાં
સુખરૂપ ક્ષેમ=કુશળ
જહાજો=મોટાં વહાણો
ડક્કો=માલ ચઢાવવા ઉતારવા માટે બાંધેલો લાકડાંનો ઘાટ
વેરાન=ઉજ્જડ; વસ્તી વગરનો
કાથો=નાળિએરની છાલ
માંડવી=કચ્છ પ્રાંતમાં બંદર છે (અહીં આં દીવાદાંડી છે)
પોરબંદર=સુદામાપુરી; (કાઠીઆવાડમાં બંદર છે)
પ્રસિદ્ધ=જાણીતા
આયાત=પરદેશથી આવતો માલ
નિકાસ=બીજે દેશ જતો માલ
ગણતરી=હિસાબ
ઉથલપાથલ=આપ લે
વટાવી=ઓળંગી
અનુકૂળ=માફક
પોર્ટુગલ=યુરોપ ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે
ઇમારતી કાટ=ઇમારત બાંધવામાં વાપરવામાં આવતું લાકડું
કોચીન=મદ્રાસ ઇલાકામાં દેશી રાજ્ય છે.
મિતિ=તિથિ

સવાલ—કરાંચી, માંડવી, પોરબંદર, મુંબઇ, રત્નાગીરી, ગોવા, કારવાડ, માંગલોર અને કોચીન એ શું છે અને ક્યાં છે અને ત્યાંથી કયો કયો માલ આયાત તથા નિકાશ થાય છે તે કહો. કરાંચીથી કોલંબો જતાં રસ્તે કયાં કયાં બંદરો આવે છે તે અનુક્રમે ગણાવો.

પાઠ ૬૪.

રંગુન=બ્રહ્મદેશનું મુખ્ય શહેર છે
અર્થે=વાસ્તે; માટે
સિંકોના=એ નામનું ઝાડ છે એની છાલમાંથી ક્વિનાઇન બનાવે છે
માફક=અનુકુળ
જાળ=ફાંટા
પોંડેચરી=મદ્રાસ ઇલાકામાં ફ્રેંચની રાજધાનીનું શહેર છે.
કમાવેલાં=પકવેલાં
છાછર=ઘણો ઉંડો નહિ તે
નેગાપટ્ટણ, મછલીપટ્ટણ, વિજાગાપટ્ટણ=મદ્રાસ ઇલાકામાં કોરોમંડળ કાંઠાપર બંદર છે.

ગંજામ=મદ્રાસ ઇલાકામાં બંદર છે
બારું=નદીકાંઠાની રેતાળ જમીન
ચિતેગામ, આકઆબ= બ્રહ્મદેશના પશ્ચિમ કિનારા પર બંદર છે
ખનીજ તેલ=જમીનમાં થી નીકળતું તેલ; કેરોસીન તેલ
ચિલકા=મદ્રાસ ઇલાકામાં ખારા પાણીનું સરોવર
તેજી=માલની ઘરાકી આવ જા થાય તે

સવાલ—કોલંબોમાં બધા દેશોની આગબોટો શા માટે આવતી હશે? કોલંબોનો આયાત તથા નિકાશ માલ કહો. પોંડેચરી કોને તાબે છે અને તેમાં શેનાં કારખાનાં છે? મછલીપટ્ટણનો નિકાસ માલ કહો. વિજાગાપટ્ટણથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે? ચિલકા શું છે, કયાં છે અને શાને માટે પ્રખ્યાત છે? કલકત્તા કઇ નદીના કાંઠાપર છે અને શાને માટે પ્રખ્યાત છે? કલકત્તા નામ પાડવાનું કારણ શું? ચિતેગામ અને આકિઆબ બંદર કયાં છે? અને ત્યાંથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે? તથા શું વધારે પાકે છે? એની હવા કોના જેવી છે? રંગુન કયાં છે, શું છે અને અહીંથી કયો માલ નિકાસ થાય છે?

પાઠ ૭૫.

વહીવટ=કારભાર
સંસ્થાન=દેશી રાજાનું રાજ્ય
ક્ષેત્રફળ=લંબાઇ પહોળાઇનો ગુણાકાર
પ્રતિનિધિ=પોતાને બદલે કામ કરવાને નિમાયલો અધિકારી; એજંટ; મુખત્યાર
સેક્રેટરી=કારભારી
સંયુક્ત=જોડાયલા
હાઇકોર્ટ=મોટી અદાલત
નીરબંધ=ગોઠવણ
મંજુરી=પરવાનગી
હસ્તક=તાબે; હાથમાં
ઇંડીઆ ઑફિસ=હિંદની કચેરી
વાઇસરોય=રાજાને બદલે નીમાયલો અધિકારી

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં નાનાં મોટાં સંસ્થાનો કેટલાં છે? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતો શા માટે કર્યા છે. બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતોનાં નામ દો. સર્વથી મોટાં દેશીરાજ્યો ગણાવો. હિંદુસ્તાનનો મુખ્ય અધિકારી કોણ અને તેની નીમણુંક કોણ કરે છે? વાઇસરાયને મદદ કરનારી સભામાં કેટલા સભાસદો હોય છે? અને દરેક સભાસદો કયા કયા ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે? કયા કયા કામપર ગવર્નર જનરલ પોતે દેખરેખ રાખે છે? દરેક ખાતાનું કામ કરવા માટે કયા અધિકારીઓ નિમેલા છે અને તે કોના તાબામાં રહી કામ કરે છે! ગવર્નરો, લેફ્ટેનંટ ગવર્નરો, મુખ્ય કમિશનરો, અને રેસિડંટો, બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના કયા કયા ભાગપર છે? મુખ્ય કમિશનરો અને કમિશનરોને કઇ સત્તા નથી? શહેનશાહના પ્રધાનની સત્તા નીચે કયાં કયાં કામો છે? હિંદના વજીરની ઓફિસ કયાં છે અને તે ઓફિસને શું કહે છે.

પાંચમી ચોપડી ભાગ ૩ જાના અર્થ.

પાઠ ૭૬.

વાતાવરણ=(વાત=વા+ આવરણ=ઢાંકણ)પૃથ્વીની આજુબાજુ વીંટાયલો વા

ગળે નહિ ઉતરે=મગજમાં ઠસે નહિ

પરપોટા=પાણીમાં વાને લીધે ઉઠી આવતા ફુકકા

અવકાશ=ખાલી જગા; માર્ગ

વાયુશોષક=વા ખેંચી લેનાર

સિદ્ધ=સાબિત નકકી

દળ=કદ; જાડાઇ

ટન=મુંબઇનો ૮૦ મણ ૨૦ હંડ્રેવેટ

ઠામ=વાસણ

અવસ્થા=સ્થિતિ; હાલત

પ્રાણવાયુ=કોલસામાંથી નીકળતો વાયુ

કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ=કાર્બોન અને ઓકિસજન મળવાથી થયેલો વાયુ (એ ઝેરી છે)

સવાલ—હવા વિષે શું જાણો છો? વાતાવરણ એટલે શું તે સમજાવો. ખાલી વાસણમાં શું હોય છે? હવા હોય તો તે સાબિત કરી બતાવો. હવામાં ભાર છે એ વાત શાથી સાબિત કરી શકશો? આપણા દરેકના માથાપર વાતાવરણનો કેટલો ભાર છે છતાં આપણે ખુંદાઇ જતા નથી તેનું કારણ શું? હવા કેવો પદાર્થ કહેવાય? હવા ઘન નથી તેમજ પ્રવાહી નથી તે સમજાવો. હવામાં મુખ્ય કયા કયા બે વા છે? દીવો દેવતા બળવાને અને શ્વાસ લેવાને કયો વા ઉપયોગી છે? ઓક્સિજન જો વધારે ઉપયોગી છે તો તેમાં બીજો વાયુ શા માટે ભેળ્યો છે? કોલગ્યાસ એટલે શું અને તે શી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય?

પાઠ ૭૭.	પડઘો=સામો અવાજ	ધડો=દાખલો
અનુરૂપ=આબેહુબ; નક-	ઘોર=અવાજ; ધ્વનિ	તોછડાઇ=હલકાઇ;
લે નકલ	પડઘમ=એક વાજીંત્ર	અવિવેક
અડખે પડખે=આજુ-	પ્રતિધ્વનિ=(પ્રતિ+ધ્વનિ)	સભ્યતા=સલુકાઇ; વિવેક
બાજુમાં	=સામો અવાજ;	જડ=નિર્જીવ
ખુંદી વળ્યો=ફરી વળ્યો	પડઘો	અદબ=માન; વિવેક

સવાલ—પડઘો એટલે શું? પડઘો શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગથી સમજાવો. પડઘા ઉપરથી આપણે શું શિખામણ લેવી?

દુનિયામાં જડ વસ્તુ પણ આબેહુબ જવાબ આપે છે, કે ગરીબ હોય અથવા રાજા હોય તો પણ તેઓ જેવું બોલે તેવુંજ સાંભળે.

પાઠ ૭૮.

જુનાજમાનાંના=અસલી વિચારનો
ઓદી=વહાણને લાંગરવાની જગા; બાંધેલી ખાડી
અજાયબ=તાજુબ
ડામર=ખનીજટાર; જાડું કાળુ પેટ્રોલ્યમ
તરંગ=તર્ક
ગાઢનિદ્રા=ભર ઉંઘ
વિચિત્ર=નવાઇ જેવી
બીજેયુગ=ત્રેતાયુગ(યુગ ચાર છે સત્ત, ત્રેતા; દ્વાપર, કળિ)
ફર્ન=નેતરના જેવો ભેજવાળી જમીનમાંથતોછોડ
છાંદી લઇ=બંધ કરી
ટાર=કોલસામાંથી નીકળતો પ્રવાહી ડામર
કોલસાવાયુ=કોલગ્યાસ; જેના દીવા થાય છે તે ગ્યાસ
કાળાંતરે=વખત જતાં
ખાણીઆ=ખાણમાં કામ કરનાર મજુર
ધાડ=આફત

સવાલ—ખનીજ કોલસો શું શું ઉપયોગમાં આવે છે? કોયલા શી રીતે બન્યા હશે? કોલગ્યાસ શી રીતે બનાવે છે? ખનીજ અને સાધારણ કોયલાનો મુકાબલો કરો.

પાઠ ૭૯.

ટગર ટગર=એકી નજરે ધારી ધારીને
ચકલી=ચાવી
સેર=પાણીની ઉંચે ઊડતી ઝીણી ધાર
સવેળા=વેળાંસર

સવાલ—લવજીએ ફુવારે ઉંચે ઉડે છે એ કેવી રીતે છોકરાને સમજાવ્યું તે તમે કહો. પાણીના કયા ગુણને આધારે ફુવારો ઉડે છે?

પાઠ ૮૦.

પારો=એક જાતની સફેદ રંગની પ્રવાહી ધાતુ એ ઠંડા મુલકમાં ઘનરૂપે હોય છે
ગરમીમાપક યંત્ર=ગરમી માપવાનું યંત્ર; થર્મોમીટર
હિમબિંદુ=એ બિંદુપર પારો આવે ત્યારે પાણી ઠરી જાય છે
ઘટ=જાડો
એકત્ર=એકઠા
વિસ્તાર પામે=ફેલાય
આંકો=નિશાન
માર્ગ=અવકાશ

સવાલ—પારો શું છે? પારાનું રૂપ કેવું છે? પાણીથી કેટલા ગણો ભારે છે? એવા વાસણમાંથી બીજા વાસણોમાં કયા ગુણને લીધે રેડી શકાય છે? હરકોઇ વસ્તુપર ગરમી અને ઠંડીની શી અસર થાય છે? પાણી ગરમી અને ઠંડીની એકજ અસર થાય છે કે જુદી જુદી? થર્મોમીટરમાં પાણી ન ભરતા પારો ભરવાના ખાસ કારણ સમજાવો. થર્મોમીટરની કૃતિ સમજાવો. થર્મોમીટરમાં પારો શી રીતે ભરે છે? હિમબિંદુ ને ઉકળતા પાણીનું બિંદુ શી રીતે નક્કી કરે છે? થર્મોમીટર યંત્ર કેટલી જાતના છે? અને તે ત્રણમાં ફેર શું છે? તથા એ શું ઉપયોગમાં આવે છે? (થર્મોમીટર યંત્ર ત્રણ જાતના છે. સેન્ટીગ્રેડ, ફારનહાઇટ, અને રોમર, સેન્ટીગ્રેડમાં ૦ થી ૧૦૦, ફારનહાઇટમાં ૦ થી ૩૨ અને ૩૨ થી ૨૧૨, રોમરમાં ૦ થી ૮૦ અંશ હોય છે. ફારનહાઇટ વધારે ઉપયોગી છે કારણકે હિમબિંદુ કરતાં ઓછી ગરમી એનાથી જાણી શકાય છે.)

પાઠ ૮૧.	પડદો=પડ; આંતરો	લાગ=તક
સ્પષ્ટ=ખુલ્લું	બંબો=પાણી ઉંચું ઉંડા	
હાંડો=હાથો	ડવાનો સંચો	

સવાલ—નીચેની હવાના દબાણથી પાણી નીચે પડતું નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પાણી ભરેલા સીસામાંથી હવા શોષી લઇએ છીએ ત્યારે પાણી શા કારણથી મોમાં આવે છે તે કહો. પીચકારી ને બંબાની રચનામાં શું તફાવત છે?

પાઠ ૮૨.	દબાણ જાણવાનો સાંચો	દક્ષિણમાં દેશ છે
ઉપયોગ=વાપર	બેશ=સારો	કોશીશ=યત્ન; મહેનત
વાયુભારમાપકયંત્ર=વાતુ	ઇટાલિ=યુરોપખંડની	ગૂઢ=અઘરો

પ્રવીણ=માહિતગાર	પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=	પારાની ઊભી દંડી
અનુમાન=અટકળ;	દરેક	સંભવ=આશા; ભરોસા
ધારણા	સ્તંભ=કાચની નળીમાં	ચેતવણી=ખબર; સૂચના

સવાલ—હવાના દબાણનો ઉપયોગ બંબાના કામમાંજ થાયાં છે કે બીજા કોઇ કામમાં થાય છે? કયા નિયમને આધારે વાયુ-ભારમાપક યંત્રો બનાવ્યાં છે? વાયુભારમાપક યંત્રની બનાવટ કહો. જેમ ઉંચે જઇએ તેમ હવાનું દબાણ ઓછું થવાનું કારણ કહો. સમુદ્રની સપાટીએ પારો કેટલા ઇંચની ઉંચાઇએ હોય છે? કેટલા ફુટની ઉંચાઇએ પારો એક ઇંચ હેઠે ઉતરે છે? વાયુભારમાપક યંત્રથી વરસાદ ક્યારે થશે અથવા તો તોફાન ક્યારે થશે એ જણાવાનું કારણ સમજાવો. આપણા હિંદુસ્તાનમાં વાયુભારમાપક યંત્રમાં થતા ફેરફારની નોંધ કયાં રાખવામાં આવે છે? અને તેથી શો લાભ છે? પારાનો ઉપયોગ કયા કયા કામમાં થાય છે? બેરોમિટરમાંનો તમામ પારો નીચે ઉતરી ન પડતાં પારાની સપાટીથી ૨૮ ઇંચની ઉંચાઇએ રહેવાનું કારણ શું?

પાઠ ૮૩.	ઢાંકણ	શય)=બીજને રહેવાનું
એકદળ=દાળ વગરના	વજ્રપત્ર=ફૂલનાં ઢાંકણના	ઠેકાણું
દ્વિદળ=બે દાળવાળાં	નાનાં પાંદડાં	દાંડી=દીટું
આડકતરાં=વાંકાચુંકાં	લાગુ=બંધ બેસતો	રેસા=તાંતણા
ફૂલમણી=ફૂલના ગોટાનું	બીજાશય=(બીજ+આ-	

સવાલ—વનસ્પતિના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય? અને તે કયા કયા તે દાખલા આપી સમજાવો. ફુલવાળી વનસ્પતિના કેટલા ભાગ પડે છે અને તે કયા કયા? એકદળ અને દ્વિદળ

વનસ્પતિનાં બીમાંજ ફેર છે કે બીજા કશામાં ફેર છે ? મૂળ, થડ ઉપરથી એકદળનું કે દ્વિદળનું શી રીતે જાણી શકાય ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના થડમાં શો તફાવત હોય છે ? બંનેનાં પાંદડાંમાં શો ફેર છે ? એ બંને વનસ્પતિના ફુલમાં શો ફરક છે ! એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના મૂળ, થડ, પાંદડાં, ફૂલ અને ફળનો તફાવત ગણાવો; અને એવી વનસ્પતિના દાખલા આપો.

પાઠ ૮૪.	ખાંચ=ખોભાણ	મરજી
વજ=ફૂલનું ઢાંકણ	પરાગકોશ=પરાગનો	સંયોગ=(સં=સાથે+યો
પુષ્પકોશ=પાંખડીવાળો	જથ્થો	ગ=જોડાવું)=મેળાપ;
ભાગ	સમાંતર=(સમ+અંતર)	ભેગા થવું તે
ઢાંકણ=પડ; અસ્તર	=સરખે અંતરે	
કેસર=તંતુ; તાંતણા	આતુરતા=ઉમેદ; ઇચ્છા;	

સવાલ—ફૂલમાં કયા બે ઢાંકણ છે ? સ્ત્રીકેસર અને પુંકેસરને અવશ્યની ઇંદ્રિયો શા માટે ગણવી ? પુંકેસરમાં કયા કયા બેભાગ છે ? પરાગકોસની રચના સમજાવો. દ્વિ સ્ત્રીકેસરના કેટલા ભાગ હોય છે અને તે કયા કયા ? બધા ફૂલમાં સ્ત્રીકેસર અને પુંકેસર હોય છે ? પુંકેસરમાંથી સ્ત્રીકેસરમાં પરાગ લાવવામાં કોણ મદદ કરે છે ? પરાગની રજકણને કેટલા ઢાંકણ હોય છે અને તે કયા કયા ? બીજાશયમાં શું ભરેલું છે ? એક ઇંડાંમાં શું હોય છે ? ફળ શાથી બંધાય છે ? બીજાશય પકવ થઇ તેનું શું થાય છે ? ઇંડાંનું શું થાય છે અને તે કયાં રહે છે ? બીજને રોપવાથી શું થાય છે

પાઠ ૮૫.	ષ્પ=ફૂલ) ફૂલ વગ-	મુખ્યત્વે=ઘણું કરીને
અપુષ્પ=(અ=નહિ+પુ-	રની; અદળ	પરિપક્વ=પુરા પાકા

સપુષ્પ=(સ=સાથે+પુષ્પ=ફૂલ)=ફૂલવાળી	તળાવ, કુવા, વાવ વગેરે	પંક્તિ=જાત; વર્ગ
જળાશય=(જળ=પાણી+આશય=ઠેકાણું)=પાણીનું ઠેકાણું જેમકે નદી.	અફળ=અપુષ્પ; ફૂલ વગરની	સમૂળગાં=બીલકુલ;મુદ્દલ
	પાથરે=લાગલોજ	સમાવે=સમાવેશ
	પિંડ=ગોળો	પાન=ઝીણાં પાંદડાં
		વિચિત્ર=નવાઇ જેવી

સવાલ—હંસરાજ શું છે? અને તેને લોકો શા માટે રોપે છે? હંસરાજ ઘણું કરી કયાં ઊગે છે? હંસરાજ કયા મુલકમાં મોટા થાય છે અને કયા મુલકમાં મોટા થતા નથી? હંસરાજને પાંદડાં હોય છે કે નહિ અને પાંદડાં જેવું દેખાય છે તે શું? હંસરાજની નસો કોના જેવી હોતી નથી અને કોના જેવી હોય છે? અપુષ્પા વનસ્પતિના દાખલા આપો. અપુષ્પ વનસ્પતિને કેવી વનસ્પતિ કહે છે? હંસરાજનો છોડ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? સેવાળને પાન હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો કેવાં હોય છે? સમૂળગા પાંદડાં વગરની વનસ્પતિના દાખલા આપો ફુગ કેવી જગામાં થાય છે? બેક્ટિરીઆ નામનાં ઝીણાં જંતુ એ શું છે?

પાઠ ૮૬.	સાવરણી=ઝાડું; વાસીદું કાઢવાનું સાધન	પુરણપોળી=વેઢમી
મંજરી=માંજર; ફૂલને ઠેકાણે બેસે છે ત	મશાલ=મોટા કાકડો	કલ્પવૃક્ષ=ઇચ્છેલું આપે એવું સ્વર્ગનું ઝાડ
મોભ=ઘરની વચમાંનો આડો થાંભલો	દામણાં=પશુને પગે બાંધવાના દોરડાં	શૂળ=કાંટા
પરનાળ=પાણી ઝીલવાનું કે તેને એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે પહોંચાડવાનું સાધન	ડાયો=લાકડાની દાંડીનો મોટા પળો	પરડા=બાવળની શીંગ
	ઢાંકણ=ઢાંકણું	ટીશી=ખીલ્યા વગરના પાંદડાંનો જથો
	સ્વાદિષ્ટ=સ્વાદવાળું	

સવાલ—નાળિએરીનું થડ કેટલું ઉંચું હોય છે ? મંજરી ફુટયા પછી કેટલા વખતમાં નાળિએર બંધાય છે ? સારી જમીનમાં ઉગેલી નાળિએરી પરથી વધારામાં વધારે કેટલા નાળિએર ઉતરે છે ? નાળિએરી કેટલાં વરસ સુધી ફળે છે ! નાળિએરના ઝાડનો દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. બાવળની છાલ, પરડા, બાવળ, ગુંદર અને કાંટાનો ઉપયોગ જણાવો.

પાઠ ૮૭.

હિંદી શહેનશાહત=બ્રિટિશ હિંદુસ્તાન
ઘેર=ઘેરાવો
પાલાં=ખપેડાની ટટ્ટી
અસ્તર=માંહેલું પડ
ઓપ=ચળકાટ
ટકાઉ=ઘણો વખત ચાલે એવું
અદ્યાપિ=હાલ સુધી
અણીશુદ્ધ=જેવું ને તેવું
રોગાન=રંગવામાં વપરાતું તેલ
ઉધઇ=કાગળ, લુગડાં વગેરેમાં પાકે છે તે જંતુ
સળતું=કોહી જતું
ટેટા=વડના ફળ
હગાર=લીંડી
સમીધ=અગ્નિ સળગાવવાની લાકડી
વડવાઇ=વડની ડાળીમાંથી ફુટેલી દોરી જેવાં ફાંટા
કબીરવડ=શુકલતીર્થની સામે ગંજાવર વડ છે
ઘટા=ઝાડનો ભરાવ

સવાલ—સાગ કયાં કયાં ઊગે છે ? અને ત્યાં ઘણો ઊગવાનું કારણ શું ? સાગના પાંદડાંનું વર્ણન કરો. એ શું ઉપયોગમાં આવતાં હતાં ? સાગનું ઝાડ વધારે ટકાઉ શા માટે છે ? એમાંથી તેલ નીકળે છે તે શા ઉપયોગમાં આવે છે ? સાગના લાકડાનો વધારે ઉપયોગ થવાનાં કારણ કહો. વડનું વર્ણન કરો અને તેનો ઉપયોગ કહો.. કબીરવડ કયાં છે અને તેને માટે શું જાણો છો ?

પાઠ ૮૮.

યોગ્ય=લાયક; જોઇએ તેવા; બંધબેસ્તા
અધવચ=વચગાળે
સતેજ=વધારે જાગૃત
જંજાળ=ખટપટ

ફણગો=અંકુર
પ્રસંગ=તક; વખત
પારિજાતક=એક જાતનું સુગંધીદાર કેસરીઆ દાંડીવાળું સફેદ પાંખડીનું ફૂલ
ટમેટા=વિલાયતી વેગણ
કલમ=રોપવા માટે ઝાડની કાપેલી ડાળી

સવાલ—સમજુ માબાપો અને અણસમજુ માબાપો શું કરે છે ? માબાપોએ છોકરાની અવલોકન શક્તિ તથા જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છાને દૃઢ કરવા માટે શા શા ઉપયોગ લેવા ? નિશાળના બગીચાથી શા શા લાભ થાય છે તે કહો. આ પાઠમાં જે છ વર્ગ પાડયા છે તે દાખલા સાથે કહો.

પાઠ ૮૯

રેશમ=હીર
રૂપાંતર=આકારમાં ફેરફાર; જુદાં જુદાં રૂપ
ખોળીઆં=શરીર
સંજોગ=બનાવ, પ્રસંગ
પુષ્ટ=જોરાવર
ખાલ=ચામડી; ત્વચા
કોશેટો=લાંબી ગોળ દડી
ભરાઉ=પુષ્ટ
પરિપૂર્ણ=સંપૂર્ણ; સારી પેઠે

સવાલ—પ્રાણીઓને ખોળીઆં શા માટે બદલવાં પડે છે ? રેશમના કીડાનાં રૂપાંતર કહો. આ પાઠમાંથી શું શિખામણ મળે છે ?

પાઠ ૯૧.

ઇંડું=એડું
ધાબા=ડાઘા
કોટલું=કોચલું; ઢાંકણ
રોગાન=એક જાતનું મિશ્રિત તેલ
ત્વચા=ચામડી
પોલ=પોલાણ
પૌષ્ટિ=પુષ્ટિકારક
જરદી=ઇંડાની દાળ; ઈંડાની સફેદી વચમાંનો પીળો ભાગ
સમતોલ=(સમ+તોલ) સરખું વજન
સેવે છે=હુંફાળી રાખે છે
શિરા=રક્તવાહિની; રગ; નસ
અદૃશ્ય=અલોપ; દેખાતું બંધ; ગુમ

સવાલ—કયા કયા પ્રાણીઓ ઇંડા મૂકે છે ? શાહમૃગનું ઇંડું કેવડું હોય છે ? પોલમાં શું હોય છે ? નબળાં માણસોને ઇંડાનો

કયો ભાગ ખવડાવવામાં આવે છે અને તે શા કારણથી ? સફેદીની વચમાં શું હોય છે ? ઇંડું આમ તેમ ફેરવ્યા છતાં બચ્ચાંને ધકકો કેમ નથી લાગતો ? ઇંડામાં ગર્ભ કયાં હોય છે તે બતાવો. ગર્ભનો ખોરાક શું છે ? મરઘી કેટલા ઇંડાં મૂકે છે ? મરઘીના ઇંડા સેવવાની હકીકત કહો. ઇંડાનું ચિત્ર કાઢી બતાવો.

પાઠ ૯૨.	છલંગ=ફાળ	બળિએલ=ખારીલો
લંગુર=વાંદરા	તૂર્ય=ઉભા હોડ	ગંધ=સોડમ
નીલ=આખે ડીલે કાળા વાંદરા	કપિઓ=પુછડી વગરના બે પગે ચાલનાર વાંદરા	હાડપિંજર=હાડકાનું [પાંજરું
ટેકડા=કુદકા	વાંદર=વાનરો; વાનર	અનુમાન કરે છે=ધારે છે; અટકળ કરે છે

સવાલ—વાંદરાં કેવા દેશોમાં જોવામાં આવે છે ? વાંદરાના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? પુછડી વગરના વાંદરાની હકીકત કહો. ઓરાંગઉટાંગનો અર્થ શો ? અને એ વાંદરાં કયાં થાય છે ? વાંદરા અને કપિને શા માટે મનુષ્યનાં નજીકનાં સગાં કહીએ છીએ ? કપિ અને માણસમાં શું ફેર છે ?

પાઠ ૯૨.	પત્થર	મુકરરર=નક્કી
બેડોળ=(બે=નહિ+ ડોળ=ઘાટ વગરના;) કદરૂપા	તણખા=ચીણગારીઓ	શિલ્પશાસ્ત્ર=કોતરકામની વિદ્યા
કલેડું=ઠીકરાની તાવી	ગરમાવો=ગરમી; હુંફ	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સૌથી સરસ
ચકમક=એક જાતનો	ઓપેલાં=ઘસીને ચળકતાં કરેલાં	

સવાલ—માણસોમાં પ્રથમ કેવી રીતે સુધારો થયો તે ટુંકામાં કહો.

પાઠ ૯૩.	તાલકુ=ખોપરી ઉપરનો	જેવી નસો
મગજ=ભેજું; માથાની અંદરનો ભાગ	પૃષ્ટ=ભાગ [ભાગ	કલેજું=કાળજું;પિતાશય
ધડી=પડ	જ્ઞાનતંતુ=જ્ઞાન કરાવનાર તાંતણા મગજને ખબર પહોંચાડનારી ઝીણી તાર	રજ્જુ=તાંતણો;તાર; દોરી
ખોપરી=મગજનો દાબડો		આરંભ=શરૂઆત
		મજ્જાતંતુ=માંસના સત્વની નસ

સવાલ—મગજનું ઢાંકણુ શેનું બનાવેલું છે અને તેને શું કહે છે ? મગજના કેટલા ભાગ છે અને તે કયા કયા ? મગજના કયા બે અડણીઓમાં છે ? માણસની બુદ્ધિનો આધાર શા પર છે? મગજના ભાગનાં મુખ્ય સ્થાન કયા કયા છે ? મગજના મુખ્ય સ્થાનોમાં ધક્કો લાગે અથવા રોગ થાય ત્યારે શું થાય છે ? મગજનો નાનો ભાગ કયાં છે ? બતાવો. મગજના નાના ભાગનું કામ શું છે ? આ પાઠમાં આપેલા ચિત્રનો નમુનો કાઢો અને મગજ તથા જ્ઞાનતંતુ વિષે સમજાવો.

પાઠ ૯૪	પોલ=અવકાશ, ખાલી જગા	ઉચ્છ્વાસ=દમ મુકવો તે
શ્વાસોચ્છ્વાસ=દમ લેવો ને દમ મુકવો તે	ખંડ=ભાગ	બખોલ=પોલ
અસ્વચ્છ=(અ+સ્વચ્છ=મેલ	શ્વાસવાળી=શ્વાસ લેવાની નળી	ધમણ=વા ફુંકવાનો સાંચો

સવાલ—હૃદય અને ફેફસાં કયાં આગળ છે ? ફેફસાં કેટલાં ને કયાં કયાં છે ? ફેફસાં કયાં આગળ છે ? ફેફસામાં કયો ગુણ છે કે તે લાંબું ટુંકું થાય છે ? ફેફસામાં લોહી શી રીતે સ્વચ્છ થાય છે તે ગણાવો. ફેફસાં ફુલવાનું તથા સંકોચવાનું કારણ સમજાવો. ફેફસાંની

ક્રિયા કોને મળતી છે ? ફેફસાંની ક્રિયા ચાલતી બંધ થાય તો શું થાય ? શ્વાસ નળી અને ફેફસાનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૬૫.	ભપક=ભપકો	બો=ખરાબ વાસ
જરદી=પિળાશ પડતો	કસુંબી=કસુંબાના રંગનું	છીપા=લુગડાં છાપનાર
નિચોવી=પાણી કાઢી	લાલ; રાતું	ગેરૂ=લાલ માટી
નાખી	કીરમજી=કીરમજના	હરડાંબેડાં=એક જાતનાં ફળ
પાપડખાર=સંચોરો	જેવો રંગ; ગુલબાસી	એલીઝરીન=કોલટારમાં-
કાંજી=લાહી, ખેળ	સુરંગી=રાતો રંગ	થી કાઢેલો એક
સુરંગી=તેજી	મિશ્રણ=ભેગ; મેળવણી	જાતનો રંગ

સવાલ—રંગરેજે કસુંબીના ભુકાનો રંગ શી રીતે બનાવ્યો અને તેમાં ફેંટો કેવી રીતે રંગ્યો ? રંગ્યા પછી ઘઉંના લોટની કાંજી અને લીંબુના રસમાં બોળી રાખવાનું કારણ શું ? ગદલમાં લીંબુનો રસ મેળવવાથી કયા કયા રંગ બને છે ? ગદલમાંથી કેસરી રંગ તથા અબ્બાસી. કીરમજી રંગો શું મેળવીને બનાવે છે ? અસલ દેશી પાકા રંગો શી રીતે બનાવતા હતા ? ગળી કયાં ઉગે છે ? ગળીને પકવવાની રીત કહો. છીપાએ કયા કયા બે મિશ્રણો લુગડાં છાપવા માટે તૈયાર કરી રાખ્યા હતા ? એલીઝરીન શું છે ને તે શેમાંથી બનાવવામાં આવે છે તે તથા તેનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૬૬.	ગુંદે છે=કસણે છે	ચાક=કુંભારનું ચક્ર
લાદ=ઘોડા ગધેડાના	મુલાયમ=નરમ	પેટું=વચલો ભાગ
લીંડા	ગારો=પલાળીને કસણેલું	કાચકો=કાચકીનું ફળ
હદ વાળે છે=નવાઇ જેવી	મટોડું	ટપેરે=ટીપે
કારીગરી કરે છે	ખીલડો=ખૂંટો	

સવાલ—કુંભાર મટોડી કયાંથી લાવે છે ? ગારો કેવી રીતે તૈયાર કરે છે ? કુંભારના ચાકની રચના કહો. કુંભાર વાસણો શી રીતે બનાવે છે ? કુંભાર વારંવાર હાથ શા માટે પલાળે છે ? વાસણને ટીપવાથી શો લાભ ? ભઠ્ઠીમાં વાસણો ગોઠવ્યા પછી શું કરે છે ? કયાંનું કુંભારકામ વખણાય છે ? કુંભારના ચાકનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૭.	કોણી=હાથની વચમાંનો	ટેકો=ટેકણ
બુધું=લાંબો ને લાંબો	સાંધો	
સાઠીનો કટકો	ઉચ્ચાલન=ઉંચું કરવું તે	

સવાલ—ઉચ્ચાલનમાં મુખ્ય કેટલા ભાગ હોય છે અને તે કયા ? ઉચ્ચાલનના પ્રકાર કેટલા છે અને કયા કયા તે દાખલા આપી સમજાવો. ઉચ્ચાલનથી શા ફાયદા થાય છે (યાંત્રિકશક્તિ છ છે ઉચ્ચાલન, રેંટ, ગરગડી; ઢોળાવ, ફાચર, ફેર અથવા પેચ)

પાઠ ૯૯.	રેંત=બિલ્લસ	પાટો જડે છે તે
ગરગડી=ધરેડી	આરા=દાંતા	ગાળામાં=ખાલી જગામાં
રેંટ=પાણી કાઢવાનું ચક્ર	ખોભાણુ=ખાડો	
નમુનો=ચિત્ર	વાટ=પૈંડાપર લોઢાનો	

સવાલ—ગરગડી વડે કુવામાંથી પાણી કાઢીએ છીએ ત્યારે ઉંચે ખેંચવાને બદલે શા માટે નીચે ખેંચીએ છીએ ? ગરગડીનો ઉપયોગ શો છે ?

કવિતાના અર્થ.

પાઠ ૭.

ઋષિ=મુનિ
નરપતિ=(સ) (નર+પતિ =પુરુષોનો ધણી; રાજા
સુદામા=કૃષ્ણના ભક્ત
દ્વારામતિ=દ્વારકા નગરી
કનક=સોનું; હેમ
મણિમય=મણિવાળા
કાંગરે=કોટનીટોચે
દુર્ગે=કિલ્લાપર
ધજા=નિશાન
દુદુંભી=નોબત
સંગમ=(સં+ગમ)= મેળાપ
વર્ણ=જાત
ચારે વર્ણ=બ્રાહ્મણ; ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર
પુર=શહેર
ભગવાન=(સં) (ભગ=નસીબ+વાન=વાળો) નસીબવાળો; પવિત્ર મહાપુરુષોને ભગવાન કહેવાનો રિવાજ
રૂપ=દેખાવ
પળે=જાય; દોડે
જાદવ સ્ત્રી=યાદવોની બાયડી
ધન્ય=શાબાશ
વ્રત=નિયમ
તપ=તપશ્ચર્યા
અપાર=(અ=નહિ+પાર =છેડો)=ઘણાજ
ભરથાર=ધણી; વર
હાઉ=બિહામણો
વિકરાળ=ભયંકર
ચેષ્ટા=મશ્કરી; મજાક
પુઠળ=પાછળ; વાંસે
ભાખે=બોલે; કહે
વજાડે=બજાવે
ગાલ વજાવે=ગાલ વગાડે; હાસ્ય કરે
પુઠે=પાછળ
ઋખી=મુનિ; ઋષિ
સુણી=સાંભળી
સાધુ=સંતપુરુષ; પવિત્ર માણસ
દૃષ્ટિ=નજર
સમાચાર=ખબર; અંતર
કૃપાનાથ=(સં)(કૃપા=મહેરબાની+નાથ=ધણી) =મહેરબાનીવાળા; દયાળુ
મયા=માયા; મહેર
પ્રતિ=સામો
પ્રતિઉત્તર=સામો જવાબ
દર્શન=ભાવથી જોવું તે
મન=ઇચ્છા; મરજી
હાટ=દુકાનો
ચૌટા=બજાર
ચોક=ખુલ્લા મેદાનમાં ભરાતો બજાર, ગુજરી
છજાં=બારીઓ આગળ રવેશથી બહાર પડતાં જે પાટીયાં જડ્યાં હોય છે તે

ગોખ=ઘરના આગલા માળની રવેસ ઉપરથી બહાર નીકળતી કઠેરાવાળી જગ્યા
ઝરૂખા=બારી આગળનો ગોખ
અટારી=ઉંચી મેડી; ઉંચો માળ
મેડી=માળ
જડિત્ર=જડેલાં
કઠેડા=કઠેરા
ઝાકઝમાળ=ઝગઝગતા; ચમકતા
મિનાકારી=(મિના=કાચના જેવા પણ રાતા લીલા વગેરે રંગવાળો એક પદાર્થ+કાર=કામ+ઈ=વાળો)=મિનાની કારીગરીવાળું
અમરાપુરી=દેવની નગરી, ઇંદ્રપુરી
ઓવારી=માથાપરથી ઉતારી; ભુલાવી
સ્ફટિકમણી=એક જાતનો ચળકતો પત્થર
થંભ=થાંભલો
નાટારંભ=ખેલ: નાટકનો આરંભ; તમાસો
રમકઝમક=રૂમઝુમ થતો અવાજ
હેમ=સોનું; કનક
અછોડા=રાસ
મૃદંગ=પખાજ
ઉપંગ=એક જાતનું વાજું
ડોલે=હાલે
મદગળતા=ખુમારી વાળા મસ્તીના જોરમાં આવેલા
મદ=હાથીના માથામાંથી પરસેવાના જે ઝરણ છુટે છે તે
માતંગ=હાથી
ગજશાળા=(ગજ=હાથી+શાળા=ઠેકાણું)=હાથીખાનું
નવલો=નવીન; નવી જાતનો
રંગ=શોભા
યોદ્ધા=લડવૈયા
પ્રતિહાર=પોળીઆ; ચોકીદાર
શામળીઆ=શ્રી કૃષ્ણ
દ્વાર=બારણું
સંકલ્પવિકલ્પ=તરંગ; મનના બુટ્ટા
ગહન=અથાગ; છુપી; કળી ન શકાય એવી
દીસે=દેખાય
કરમની ગતિ=નસીબનું જોર
પૃથ્વીપતિ=(સં) (પૃથ્વી=દુનિયાનો+પાત=ધણી)=દુનિયાનોધણી રાજા
રજ=સારા; રજકણ
ગોકુળ=જમના નદીપર પવિત્ર ધામ છે,
માંકડાં=રાતા મોનાં વાંદરાં

સિંહાસન=(સં)=સિંહ +આસન=બેઠક)=સિં-	હના આકારની બેઠક; રાજગાદી	તુંબડી=તુંબડીના વેળાનું ફળ

મુનિ (શુકદેવ) કહે છે હે રાજા (પરિક્ષિત) તું સાંભળ. સુદામાએ દ્વારકા નગરી જોઇ, તેનો સોનાનો કોટ ચમકારા કરી રહ્યો હતો અને તેનાં કાંગરા ઉપર ઊંચી જાતના રત્નો જડેલાં હતાં. (૧) કિલ્લાપર ઘણાં નિશાનો ઊડતાં હતાં; અને ત્યાં નોબત નગારાં વાગી રહ્યાં હતાં, જ્યાં ગોમતી સમુદ્રને મળે છે, ત્યાં ચારે જાતના (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર) લોકો આવીને નહાય છે, (૨) તે ગોમતીમાં સુદામા ઋષિ નાહ્યાં ને પછી પોતે શહેરમાં ગયા. તેમનો દેખાવ જોઇને બધા લોકો જોવાને માટે એકઠા થયા તેમાં નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ દોડે અને તેમને ખીજવે. (૩) યાદવોની બાયડીઓ માંહો માંહે તાળી આપીને હસતી હતી અને કહેતી હતી કે જ્યાં આવો પુરૂષ રહે છે તે શહેરને પણ ધન્ય છે ? જે સ્ત્રીએ ઘણાજ નિયમ અને તપશ્ચર્યા કીધી હશે તેજ સ્ત્રી આ ધણીને પામી હશે ! (૪) કોઇ કહે છે કે બિહામણો હાઉ આવ્યો. (એને) બાળકને દેખાડો કે તેઓ રડતાં રહી જશે; એમ પાછળથી તેમની ઘણી મજાક થતી હતી, તે સાંભળીને સુદામા હસતા જતા હતા. (૫) તેમની પાછળ છોકરાઓ કાંકરા નાખતા, (પણ) સુદામા તો મોઢેથી હરિ હરિજ બોલતા હતા, નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ ફરી વળીને તાળીઓ પાડતા હતા અને હાસ્ય કરતાં હતાં. (૬) કોઇ ઘરડા યાદવે ઋષિને જોયા, અને તેમણે એ પવિત્ર માણસની નજર પારખી; (મતલબ કે સંતપુરુષ છે એમ જાણ્યું) તેથી તેણે છોકરાઓને કાઢી મૂકયા અને સુદામાને ઉભા રાખીને

તેમની ખબર અંતર પૂછી (૭) (પછી જાદવે કહ્યું કે) હે મહેરબાનીના ભંડાર? તમે કયાંથી પધાર્યા છો અને આ શહેર ઉપર તમે કેમ મહેરબાની કીધી છે? પછી ઋષિજીએ સામો જવાબ આપ્યો કે મને શ્રી કૃષ્ણનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા છે. (૮) તે જાદવે રાજમહેલનો દરવાજો દેખાડીને ઉપકાર કીધો, તેથી કરીને સુદામાજી શ્રી કૃષ્ણના મહેલ આગળ આવ્યો; તે રસ્તે એટલી તો ભીડ કે સીધા ચાલ્યા જવાયું નહિ (૯) શહેરના હાટ, ચૌટા અને ચોક તેમજ ઘરોનાં છજાં, ઝરૂખા, બારી અને ગોખ, અટારી, જાળીઓ અને તેને જડેલાં કહેરાઓ ઝગઝગતા શોભી રહેલાં હતાં તે જોયાં. (૧૦) ત્યાં દેવલોકોની નગરીને પણ ભુલાવે એવું મિનાકારી કામ ચળકી રહ્યું છે; સભામાં સ્ફાટિકમણિના થાંભલાઓ છે અને ત્યાં ખેલ થઇ રહ્યો છે. (૧૧) પખાજ ને ઉપંગમાંથી મધુરા તાલ નીકળે છે. તેમજ પગે બાંધેલી ઘુઘરીઓ રૂમઝુમ થાય છે. તે સુદામાજી જોતા જાય છે; ગુણીજન રસ પડે એવાં ગીત ગાય છે, (૧૨) ત્યાં ઘોડા સોનેરી અછોડાથી બાંધેલા ફરતા હતા; તેમજ હાથીખાનાની નવીન શોભા હતી અને તેમાં ખુમારીવાળા હાથીઓ ડોલતા હતા. (૧૩) ચોકીદાર તરીકે અનેક લડવૈયા ઊભા હતા, શ્રી કૃષ્ણનો દરવાજો સાચવતા હતા, ત્યાં સુદામાજી ફેરા ફરતા મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા, (૧૪) કે અમે એક ગુરૂના નિશાળીઆ છીએ, પણ નસીબનું જોર કળી ન શકાય એવું છે તે (શ્રી કૃષ્ણ) રાજા થઇ બેઠા છે, અને મારા ઘરમાં ખાવાને એક દાણો પણ નથી; જે ગોકુળમાં વાછરાં રમાડતો હતો અને ગુરુને ઘેર લાકડા લાવતો હતો, તે આજે રાજગાદીપર ચઢી બેઠો છે અને મારી પાસે ફક્ત તુમડી (જળપાત્ર) ને લાકડી છે. (૧૫)

પાઠ ૧૨.

કેરું=નું	પડઘા=સામા અવાજ	સોડ=પાસું
વિખુટું=જુદું; છુટું	ભમાય=છેતરાય	લપાય=દબાઇ જાય
ઉચ=ઉંચા	મોરી=મારી	ધર=રાખ
ગિરિ=પર્વત	માય=મા	વા'લા=પ્યારા
શૃંગ=શિખર	અધિક=વધારે	તત્કાળ=તરતજ
સંગ=સાથે	અકળાય=ગભરાય	વેળ=વેળા; વખત
સમ=બરાબર; જેવું	ઉંચો=મોટો; ભારે	સે'લ=સહેલાઇથી
સોહાય=શોભે; સારૂં દેખાય	નાદ=અવાજ	ગોડ=પાસું; સોડ
શિલા=પત્થર	ધરતું=રાખતું	અજ=બકરી
શ્યામ=કાળું	યાદ=સ્મરણ; ફોમ	ચુંબન=બચ્ચી; બોકી
કરૂણ=દયા ઉપજે એવો	ધવળ=ધોળી	કઠણ=અઘરી; મુશ્કેલ
રવ=સાદ; અવાજ	સુહાય=શોભે	મીઠું=વહાલું
મંદ=ધીમે	ગાઢ=ખિચોખિચ; ગીચ	શાવ=બચ્ચું
સહજ=પોતાની મેળે; કુદરતી	ઘોર=ભયંકર; બિહામણું	તૃપ્ત=તરપત; ધરાયલું
	સાવજ=વાઘ	શિશુ=બચ્ચું
	શોર=અવાજ	ઉછરંગ=ઉમંગ
	શું=કેવું	નાચ્યું=ઉછળ્યું

પેલું બકરીનું બચ્ચું આ વખતે તેની માથી છુટું પડેલું છે; તે ઉંચા પર્વતની ટોચે ઉભેલું છે, અને એની પાસે કોઇ નથી. (૧) બરફના જેવું સફેદ રંગનું (તેથી) સારૂં દેખાય છે અને તેની પાછળ કાળા રંગનો પત્થર જણાય છે, તે પોતાની કુદરતી મજા ભુલી જઇને દયા ઉપજાવે એવો ધીમો અવાજ કરતું. (૨) તેના પર્વતની અંદર સામા અવાજ થાય, તે સાંભળીને તે ભૂલથી છેતરાય

છે, કે જાણે મારી મા બોલી, પણ તેને નહિ દેખાવાથી તે વધારે ગભરાય છે, (૩) તેથી વધારે મોટો અવાજ કરતું અને માતું સ્મરણ કરતું; તે બચ્ચું ચારે તરફ જોતું જાય તે વખતે તેની ધોળી વાંકી ડોક શોભે છે. (૪) નીચે ઘણી ગીચ અને ભયંકર ઝાડીમાં વાઘનો અવાજ થતો તે સાંભળીને બચ્ચું કેવું ગભરાય! અને જાણે કે માની સોડમાં શી રીતે દબાઇ જાય! (૫) હે! વહાલા બચ્ચા તું ધીરજ રાખ, આ હું હમણા આવું છું. એમ બોલી મેં તે વખતે ટેકરીની ટોચપર સહેલાઇથી જઇને કહ્યું. (૬) તે બકરીના બચ્ચાને સોડમાં લીધું, અને દસબાર બચ્ચીઓ કીધી; પછી પર્વતનો અધરો રસ્તો ઉતરીને જ્યાં તેની મા હતી ત્યાં બચ્ચાને મૂક્યું. (૭) મારૂં વહાલું બકરીનું બચ્ચું તરતજ ધાવવા લાગ્યું. અરે જો? નદીમાં બકરીનું બચ્ચું માને હેતથી ધાવે છે. (૮) ધાવી ધાવીને ધરાયું એટલે એ છુટું પડ્યું, અને તેનું ઉજળું શરીર વધારે દીપી રહ્યું; પછી તે બચ્ચું ઉમંગથી નાચ્યું અને તેની સાથે મારૂં અંતઃકરણ પણ (ઉમંગથી) ઉછળ્યું, (૯)

પાઠ ૧૯.

કશ્યપ=મરિચી પ્રજાપતિના પુત્ર

કુમાર=બાળ

હિરણ્યાક્ષ, હિરણ્યકશ્યપ= પૂર્વ જન્મે એઓ વિષ્ણુ પરમાત્માના જય અને વિજય નામના બે પોળીઆ હતા, ઋષિ સનકાદિકના શ્રાપથી એઓ રાક્ષસ થઇને કશ્યપની સ્ત્રી દિતીને પેટે જન્મ્યા હતા.

બળવંત=જોરાવર

નીરધાર=નક્કી; ખચીત

પીડે=દુઃખ દે

આંગણે=બારણે

અનુમાન=આશરે: શુમારે

સાહી=પકડી; ઝાલી

સહિત=સાથે

વિમાન=દેવની પાલખી

આભ=આકાશ

ત્રાસ=બીક; ભય
ત્રાસ પમાડે=બીવડાવે
નીરખતાં=જોતા
દિગપાળ=દિશાનું રક્ષણ કરનાર દેવો (એ દસ છે)
ડોલે=હાલે; ધ્રૂજે
ભોગ=પૃથ્વી
ખળભળે=ટળવળે; ઉથલ પાથલ થાય
ખંડ=પૃથ્વી
મહી=પૃથ્વી
મેલે=મૂકે; છોડે
માન=મોટાઇ; ગુમાન
દાનવ=રાક્ષસ
પ્રૌઢા=મોટા
થરથરે=કંપે
પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો ભાગ (એ સાત છે. અતલ, વિતલ, સુતલ, નહાતલ, રસાતલ તલાતલ, પાતાલ)
થરવરે=જાય
દ્વેષ=કીનો; અદેખાઇ; વેર

પૂછ=પૂછડું
પન્નગ=શેષનાગ: સાપ
શેષ=પૃથ્વીને ધારણ કરનાર મોટો સાપ
વરુણ=પાણીનો દેવ
અઘોર=ઉંચે
નીર=પાણી
કેર=ના
નાથ=ધણી
અસુર=રાક્ષસ
ભોગ=બળિદાન
અમર=દેવતા; મરે નહિ તે
આથડે=લઢે; વઢે
સબળો=જોરાવર
ક્રોધ=ગુસ્સો; રીસ
જગન=યજ્ઞ; હોમ
પ્રબોધ=(પ્ર=ઉલટો+બોધ)ઉલટી શિખામણ
અદાવત=વેર; દુશ્મનાવટ
ઇંદ્ર=સ્વર્ગનો રાજા
સુર=દેવ
શું=સાથે

ભુવન=પૃથ્વી
ગદા=આંકડાના ફૂલના ઘાટનું ભારે પત્થરનું હથિયાર
ગ્રહી=પકડી; ઝાલી
ચૌદભુવન=સાત પાતાળ ને સાત સ્વર્ગ
કોપવાન=ગુસ્સાવાળો; ક્રોધી
કુબેર=ભંડારના દેવ
ત્રાહે ત્રાહે=તોબા તોબા
રોક=રોકડા
વાજઆણ્યું=તોબા કરાવ્યું; દુ:ખી કીધું
ત્રિલોક=ત્રણલોક (સ્વર્ગ મૃત્યુ, પાતાળ)
વિશ્વ=બ્રહ્માંડ
બાધું=બધું; આખું
દંત=દાંત; દંતુશળ
સહાય=પકડે; ઝાલે
વારી=અટકાવી; રોકી
ક્રીડા=વિલાસ; મોજ
લાતોલાત=લાતબાજી
ભેળાવે=મેળવે; કરે

ભેળાં=એકઠાં	પુષ્ટ=જોરાવર	વીખે=વિષે; માં
ઉલટે=ચઢે	અચલ=પર્વત; ખસે	અળવે=પુષ્કળ; ઘણું
ઉતપાત=તોફાન	નહિ તે	પરહરીને=છોડી દઈને
દુર્ગતિ=નઠારી બુદ્ધિ	ચોખુંટ=ચારે દિશા	પંડે=પોતે
વાધીઆ=વધ્યા	જીભશું=જીભ વડે	આચરે=કરે; ચાલે

કશ્યપઋષિને ઘેર તે (જય વિજય) દુષ્ટ રૂપે છોકરા થઈને જન્મ્યા, તેઓ બહુ જોરાવર હતા તેમના હિરણ્યાક્ષ અને હિરણ્યકશ્યપ એવાં નામ નકી પડયાં. તેઓ બહુ જોરાવર હતા. (૧) આશરે એક વર્ષના થયા એટલામાં તો બારણે આવી (લોકને) દુઃખ દે (ટેક) અને આકાશમાંથી દેવોની પાલખીને સુરજ સાથે પકડી લાવે. (ટેક) (૨) તેઓ વાદળને જઈ વળગે અને તારાઓને બીવડાવે. (ટેક) ચંદ્રમાને હાથમાં રાખે અને ઉંચે આકાશમાં ફરે (ટેક) (૩) તેમને જોતાં દિશાના દેવો કાંપે, અને તેઓ પર્વતના શિખરો પણ પાડતા. (ટેક) પૃથ્વી ઉપર તેઓનો ભાર લાગતો. તેથી નવે ખંડ કંપી ઉઠતા (ટેક) (૪) નાનપણમાં તેમનું જોર એવું હતું કે પૃથ્વી પણ પોતાની મોટાઈ મુકી દેતી; (ટેક) તે રાક્ષસ હવે મોટા થયા ત્યારે આખી સૃષ્ટી ધ્રુજવા લાગી. (૫) રાક્ષસો પાતાળમાં જાય અને દ્વેષ વધારે; (ટેક) સાપનું પુછડું તાણે અને સુતેલા શેષનાગને જગાડે; (ટેક) (૬) પાણી ઉંચું ઉડાડીને પાણીનાં દેવ સાથે લડવાનું કરે, (ટેક) (એવી રીતે) વરૂણ પાસે તે રાક્ષસો બળિદાન માગે; (ટેક) (૭) દેવોની સાથે લડે અને તેમના પર ઘણો ગુસ્સો કરે; (ટેક) યજ્ઞમાં (દેવોની પેઠે) હિસ્સો માગે અને બીજાને એમ કરવાનો ઉલટો બોધ કરે. (ટેક) (૮) દેવોની સાથે વેર રાખે, અને ઇંદ્રની સાથે પણ દુશ્મનાવટ કરે; (ટેક)

ગદા પકડીને આખા બ્રહ્માંડમાં ચારે તરફ ફેરવે; (ટેક) (૯) કુબેરની સાથે ગુસ્સે થઇને તેમની પાસે રોકડા રત્નો માગે; (એવી રીતે) આખી દુનિયાને હેરાન કીધી, તેથી ત્રણે ભુવન (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ) નાં લોક તોબા તોબા પોકારે, (ટેક) (૧૦) દિશાના દેવોના હાથી ઓના દંતુશળ પકડીને તાણે; (ટેક) ને તેમની સૂંઢ પકડીને ફેરવે પણ તેમને કોઇ અટકાવી શકે નહિ, (ટેક) (૧૧) દરીઆમાં જઇને વિલાપ કરે અને લાતાલાતી રમે, (ટેક) સાતે સમુદ્ર એકઠા મેળવે અને તેથી મહા તોફાન થાય. (ટેક) (૧૨) એ નઠારી બુદ્ધિવાળા અને ઘણા પાપી રાક્ષસો ઋષિઓ સાથે દુશ્મનાઇ કરે; (ટેક) જ્યારે તેઓ મોટા ને જબરા થયા ત્યારે બ્રહ્માંડ (આકાશ) સુધી ઉંચા વધ્યા. (ટેક) (૧૩) મોટા પર્વત ઉંચા કરીને ચારે દિશાએ ફેરવે, (ટેક) અને જેમ ઝાડને ઊંટ વળગે તેમ આકાશને જીભથી ચાટે (ટેક) (૧૪) તેઓ મનમાં જરા બીક રાખે નહિ અને પોતે પોતાના ઘણા વખાણ (આપવડાઇ) કરે; (ટેક) આમ ધર્મનાં રસ્તા છોડી દઇને તેઓ પોતે પાપને રસ્તે ચાલે; (ટેક) (૧૫)

પાઠ ૨૪.	ગિરિરાજ=પર્વતનો રાજા, મોટા પર્વત	જોઇ
ભાવ્યો=ગમ્યો; પસંદ પડયો	તિથિ=દહાડો; દિવસ	ઝૂકી=નમી; લચી
મેહ=વરસાદ	ટાણે=વખતે	ઝૂંડ=જથો; ટોળું
દેવતા=દેવ	ઘંટ=કાંસાની વગાડવાની ઘડિયાળ	સ્વાદુ=સ્વાદવાળો
વીજ=વીજળી	દીપે=શોભે	મિષ્ટ=મીઠો
આબુ=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પર્વત છે	આંખ ફાડી=ધ્યાન દઇ	વસે=રહે
		ઝરે=વહે; નીકળે
		ઝરણાં=ઝરણ; વહેળા

શીળો=ઠંડો; ટાઢો	ઓપે=શોભે;સારો દેખાય	જુક્તિ=તદબીર
સુગંધી=સારી વાસ; ખુશબો	વડાં=મોટાં	જણાવે=દેખાડે
વહે=જાય; ચાલે	દેવળ=દહેર	ધુણી=તાપણી
ફુલી=ખીલી	દેવ=પરમેશ્વરના અંશની મુર્તિ	ટેવો=અનુભવો; માનો
ફૂલવાડી=જે વાડીમાં ફૂલ થાય તે વાડી	બંગલા=વાડી વચ્ચે બાંધેલું ઘર	સ્થાન=ઠેકાણું, જગા
વાવ=પીવાના પાણીને માટે ખોદેલા કુવામાં ઉતરવાના પગથીઆ મુકયા હોય તેવો કુવો	પ્રસેવો=પરસેવો; પસીનો	ખ્યાત=પ્રખ્યાત; જાણીતી; નામીચી
	પરાં=આઘેનાં; દૂરનાં	દેવી=માતા
	પાસ=પાસે	અર્બુદા=આબુદેવી
	વેંત=વાર	કથા=વાત;હકીકત;ખીના
		જોગ=લાયક

જેમ આકાશમાં વરસાદ ચઢી આવ્યો હોય તેમ (આબુ પર્વત) આઘેથી જોતાં મનને ઘણો સારો લાગ્યો, તે પરના કુંડમાંનો અગ્નિ વીજળી જેવો દેખાય છે. (કુંડમાંનો અગ્નિ તે જાણે ચઢેલા વરસાદમાં વીજળીનો ચમકારો થાય તેવો દેખાય છે) એવો પર્વતનો રાજા (પર્વતમાં શ્રેષ્ઠ) આબુ આજે જેયો. (૧) શોભીતી પુનમની સાંજને વખતે જાણે સૂર્ય અને ચંદ્ર બે ઘંટ બન્યા હોયની ? કોઇ કહે કેવો દેવના હાથી જેવો (આબુ પર્વત) શોભી રહ્યો છે; (ટેક) કદાચ તમે ઉપર જઇને નિહાળીને (ધારીને) જુઓ. તો જણાશે કે ઝાડના જથાની ઘણી ઝાડીઓ નમી રહી છે, અને ત્યાં સ્વાદિષ્ટ મીઠો મેવો જોઇએ તેટલો મળે છે, (ટેક) ત્યાં વાઘ, વાંદરા, સિંહ અને હરણો રહે છે. અને ચોકખા પાણીનાં ઝરણો હંમેશાં વહે છે; ને ઠંડો અને સુગંધીદાર પવન વાય છે. (ટેક) ત્યાં સારાં (ખુશબોદાર) ફૂલોની

ફૂલવાડી ખીલી રહી છે, તેમજ ત્યાં આગળ કુવા, વાવ ને કુંડ ઘણા શોભે છે; મોટાં દહેરાંઓમાં દેવોનો વાસ છે. (ટેક) ત્યાં બંગલા બંધાયા છે ને બજારો થયાં છે. વેપારીઓ સારો (ઘણો) વેપાર કરે છે, તેથી માલ લેનારને જેવો માલ લેવો હોય તેવો ત્યાં મળે છે. (ટેક) ત્યાં તેર ગાઉના ઘેરાવાના તળાવમાં ફરતા અગિઆર ગામના લોકો પીવાને પાણી લેવા આવે છે; ને જ્યાં જેઠ મહીનામાં પણ પરસેવો દેખાતો (થતો) નથી (કારણ કે પર્વતપર ઘણી ઠંડક રહે છે) (ટેક) અષાડ મહીનામાં છેટેનાં વાદળાં પાસે આવે છે, અને જતાં વારજ જોવાની ખુબી બતાવે છે; તે વખતે તમે વાદળાંને ધુણીનો ધુમાડોજ ધારો (સમજો) (ટેક) જેમાં જૈનનાં અને હિંદુનાં જુનાં દેવસ્થાનો છે, અને તેમાં પ્રખ્યાત અર્બુદા માતા છે; આ બધી વાત જાણવા લાયક અને કામની હોવાથી કહી છે, આ સારા છંદ દલપતરામ કવિએ બનાવ્યા છે.

પાઠ ૩૦.

સપુત=(સ+પુત) સારો છોકરો

તેહકને

સીધો મારગ=પ્રમાણિકપણે

અધર્મ=(અ+ધર્મ) પાપ;

ટાળે=દૂર કરે; મટાડે

સ્વજન=(સ્વ+જન) પોતાનાં માણસ; સગા વહાલાં; નોકર ચાકર વગેરે

દીન=ગરીબ

દુઃખડાં=દુઃખ; આફત

અરચીઆ=ભજ્યા

દામ=પૈસા

પરમારથ=(પરમ+અરથ)=પારકાનું ભલું

જોડે=મેળવે

ગર્થ=પઇસો

હરિ=પરમેશ્વર

અર્થ=માટે; વાસ્તે

ચાડી=ચુગલી

નવ=નહિ

અપયશ= (અપ+યશ= અપકીર્તિ; ગેરઆબરૂ

અવનિ=પૃથ્વી

અવતાર=જિંદગી

સમસ્યા=ઉખાણા; કોયડા; ઉત્તર મેળવવાને

સંકેતવાળી ભાષામાં કહેવું તે
ગોરી=સ્ત્રી
ગોખ=ઝરૂખો, માળનો આગળનો વધારેલો ભાગ
તળે=નીચે
નદીકેરે=નદીના
નીરે=પાણી ઉપર
નદી કેરે નીરે=નદીના પાણી ઉપર; નદીનું પાણી તેની ઉપર
તીરે=કાંઠે
ચોથ સવાયો=ચોથા ભાગનું સવાગણું
કચરે=કાદવમાં
અડીયાં=પહોંચ્યાં; મરી ગયાં
સેવાલ=શીલ
કામની=સ્ત્રી
છત=સીલકમાં
ચંપક વન=ચંપાના ઝાડ ઘણાં હોય એવું જંગલ
તમમાંથી=તમારામાંથી
બેય=બેઉ
ગણ=ગણતરી કર
સંદેહ=વહેમ; શક
શાસ્ત્ર=ગણિત શાસ્ત્ર
સાક્ષી=સાબિતી
દે=આપે
સાચ=સાચી

જે પ્રમાણિકપણે ચાલે, તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પાપને દૂર કરે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પોતાના સગાંવહાલાંને સુખ આપે છે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે ગરીબોનાં દુઃખો મટાડે તે સારો છોકરો કહેવાય, વળી જેણે પરમેશ્વરને હેતની ભજ્યા તેનું નામજ સારો છોકરો છે. શામળ કવિ કહે છે કે જેણે પારકાનાં ભલાંને માટે પૈસા વાપર્યા હોય તેજ સારો માણસ કહેવાય. (૧) જે વેપારથી પૈસા મેળવે તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે પ્રભુને નામે દાન કરતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે ગેરઆબરૂથી બીતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જોતાં જેનામાં ઘણાજ સારા ગુણો માલમ પડે તેજ સારા છોકરાને સ્વર્ગમાં સુખ છે, શામળ કવિ કહે છે કે આ દુનિયામાં તે માણસની (જેને સપુત છોકરો હોય તેની અથવા સપુતની) જિંદગીને ધન્ય છે. મતલબ કે તેજ ખરેખરો જીવતો છે.

ગણિત સમસ્યા. છપ્પા.

નીચે નદીનું પાણી તેની ઉપર આવેલા ઝરૂખામાં એક સ્ત્રી બેઠી હતી; તેનો મોતીનો હાર તૂટી ગયો અને તે નદીના કાંઠાપર જઇ પડયો, જરા વારમાં અર્ધાં મોતી પાણીમાં જઇને પડયાં. બધાં મોતીનો $\frac{5}{16}$ ભાગ અર્ધો કાદવ અર્ધો કચરો એવામાં જઇને પડયાં; વળી છઠ્ઠા ભાગનાં મોતી લીલમાં ગબડી ગબડીને ગયાં અને તે સ્ત્રીના હાથમાં બે મોતી રહ્યા, ત્યારે કહો કે મોતી કેટલાં હતાં ? જવાબ—સીલકમાં છન્નુ મોતી હતાં, તેના ચોથા ભાગનું સવાયું કરીએ એટલે ૩૦, અને છઠે ભાગે એટલે ૧૬, અને હાથમાં બે મળી ૪૮; પ્રથમના અર્ધા એટલે ૪૮ જળમાં ગયાં તે મળી કુલ મોતી ૯૬.

પક્ષીનાં બે ટોળાં આકાશમાં ઊડતાં ઊડતાં ચાંપાના વનમાં આવ્યાં તે સૌને (એક બીજાને) સારા ગમ્યાં (બે ટોળામાંથી) એક ટોળું બોલ્યું કે તમારામાંથી એક (અમારામાં) આવો, તો આપણે બંને ટોળાં (ટોળાંના પક્ષીઓ) સરખાં થઇએ તેથી બધાનાં મનને સારાં લાગે ત્યારે બીજું ટોળું બોલ્યું કે જો તમે અમને એક પક્ષી આપો તો અમે તમારાથી બમણા થઇએ. ત્યારે અમે પૂછીએ છીએ કે એ બંને ટોળામાં પક્ષી કેટલાં હતાં તે ગણીને કહો. જવાબ—એમાં વહેમ શો છે ? શાસ્ત્ર (ગણીતજ) સાચી સાબિતી દે છે કે બધાં મળીને ૧૨ પક્ષી હતાં; એકમાં સાત અને બીજામાં પાંચ (પહેલું બોલ્યું તેમાં પાંચ અને બીજું બોલ્યું તેમાં સાત.)

પાઠ ૩૪.	નિરાશ=(સં) નિર=નહિ	હંમેશાં
અરજ=પ્રાર્થના; વિનંતી	+આશ=આશા)=આ-	પસરે=ફેલાય
અવિનાશી=(સં) અ=	શા વગરનો; નાઉમેદ	સુવાસ=સારી વાસ;
નહિ+વિ+નાશ+ઇ=	શુભ=સારા	આબરૂ
વાળા)=જેનો નાશ	કચાસ=ખામી; ખોડ	અંતર=મન
નથી એવા પરમેશ્વર	મતિ=બુદ્ધિ	ઉજાસ=અજવાળું;
દયાળ=દયાળુ	સમાશ=સમાવેશ; મેળાપ	નિર્મળપણું
આશ=આશા; ઇચ્છા	નિર્મળ=(સં) (નિર=	આધાર=આસરો; ટેકો;
લેશ=જરા	નહિ+મળ=મેલ)=મેલ	હાશ=નિરાંત; શાંતિ
ઉદાસ=દીલગીર	વિનાનો; ચોકખો	કુધારે=ખરાબ રિવાજ;
ભેળાં=ભેગાં	નિશદિન=રાતદહાડો	નઠારી રીતભાત

હે પરમેશ્વર વિનતી સાંભળો, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર તમે અમારી પ્રાર્થના સાંભળો, અમે બાળક (ઓછી બુદ્ધિવાળા) છીએ, અને આપ તો દયાળુ છો, અમારી એક ઇચ્છા છે. (હે નાશ વગરના પરમેશ્વર.) અમે છોકરાઓ તો ઘણાએ ગુનાઓ કરીએ પણ તેથી તમે લગાર પણ દીલગીર થશો નહિ. (ટેક) અમે બધા વિદ્યા ભણવાને ભેગા થઇએ છીએ તેમાં તમે અમને નાઉમેદ કરશો નહિજ, (ટેક) અમે બધા સમજીને સારા ગુણ લઇએ કે જેથી જરા પણ ખામી રહે નહિ; (ટેક) સારા ગુણોની સાથે અમને સારી બુદ્ધિ આપો કે જેથી કરીને અમે બધામાં મળી જઇએ, (ટેક) અને રાત દહાડો ચોકખા મનના રહીએ કે જેથી કરીને અમારી સારી આબરૂ ફેલાય; (ટેક) અમે મોઢેથી એવું માંગી લઇએ છીએ કે અમારા મનમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય; (ટેક) આપની મદદ મળવાથી

મનમાં નિરાંત રહે છે. (ટેક) કોઇપણ વખત અમારામાં જુદાપણું નઠારી ચાલ રહે નહિ અને સુખ જતું રહે નહિ (કાયમ રહે) (ટેક)

પદ ધન્યાશ્રી.

નિધિ=ભંડાર
દયાનિધિ-દયાનો ભંડાર; પરમેશ્વર
અશરણ=આધાર વગરના; નિરાધાર
શરણ=આધાર
અશરણ શરણ=આધાર વગરનાનો આધાર
વા'ર=મદદ
લીલા=ખુબી; શોભા
અકળ=સમજાય નહિ એવી; જાણી ન શકાય એવી
આકાર=મૂર્તિ; ઘાટ
જર=પૈસો
સકળ=સઘળી; બધી
વિકળતા=ગભરામણ; મુંઝવણ
ટાળી=મટાડી; દૂર કરી
વીખ=ઝેર
વાર=અટકાવ
બાનુ=નામ; નિમિત્ત
પત=ટેક
પતિતોદ્ધાર=(સં)(પતિત=પાપી+ઉદ્ધાર)=પાપીને તારનાર; પરમેશ્વર
અભય=બીક વગરનું
અચળ=ચળે નહિ એવું; કાયમ
યાચું=માગું; જાચું
વારંવાર=વારે ઘડીએ
તારી=ઉગારી; બચાવી
પાર=છેડો
લહું=મેળવું
વિસ્તાર=વિશાળપણું; આત્માનું મોટાપણું
પદ=પદવી

હે દયાના ભંડાર (પરમેશ્વર) તું મારો આધાર છે મને તારો એકલાનોજ આશરો છે. તારૂં સારૂં નામ નિરાધારનો આધાર છે માટે તું મને મદદ કર. (ટેક) હું જ્યાં જોઉં છું ત્યાં તારી ઘણીજ ખુબી જણાય છે. અને તારી શક્તિ ને રૂપ સમજી શકાય નહિ એવાં છે. (ટેક) આ દુનિયાના માણસોનું હેત રૂપને લીધે કે રંગને લીધે કે પૈસાના બોજને લીધે છે. (ટેક) તું સઘળી ગભરામણ મટાડી દઇને ઝેર રૂપી વિષયો (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, અને ગંધ) થી દૂર રાખ; (ટેક) હે પાપીઓના તારનાર ધણી તું હેતથી તારા નામની ટેક રાખ- (ટેક) તારૂં બીક વગરનું અને ચળે નહિ એવું (કાયમનું) સારૂં ઠેકાણું (પદ) હું હરઘડી માગું છું- (ટેક) જો કે તું

ઇનસાફી છે છતાં પણ અમને માફ કરી (આ દુઃખરૂપ સંસારમાં-થી) ઉગારીને પાર ઉતાર. મતલબ કે જન્મ મરણનો ફેરો ટાળ. (ટેક) ક્હાન કવિ કહે છે કે હું તને પસંદ પડતાં કામ કરીને આત્માની મોટાઇ મેળવું. (ટેક)

શિખરણી.

પરેશ=પરમાત્મા; મોટા ધણી; પરમેશ્વર
વિશ્વેશ=વિશ્વનો સ્વામી; પરમેશ્વર
અકલિત=સમજાય નહિ એવી
ગતિ=શક્તિ
હિત યેં=લાભ માટે
જગપત=જગતનો ધણી: પરમેશ્વર
ભારી=મોટું [જોઇ
નિરખી=ધારી ધારીને
મથી=મહેનત કરી
મથામથી=મહેનત કરી
શો=કેવો
દીસે=દેખાય
જળનિધિ=પાણીનો ભંડાર; સમુદ્ર
નૃત્ય=નાચ
તરંગો=મોજાં
મધુર=મીઠાં
સૂર=અવાજ
અલપતો=ગાતો
ઝૂકી=નમી; લચી
લહેર=સપાટો; સુરખી
નમન=નમસ્કાર
પ્રતિ=તરફ
રમણાં=ખુશકારક; શોભિતાં
દર્શાવે=દેખાડે; બતાવે
કળા=યુક્તિ; તદબીર
મણા=ખામી; ખોડ
વ્યાઘ્રો=વાઘ
ગર્જન=ગર્જના
ઘોર=ભયંકર; બિહામણી
ભયભીત=ભયંકર; બિહામણી
અગણિત=અસંખ્ય
વિરાજીત=શોભિતા
જંતુ=જીવડાં
વૃક્ષ=ઝાડ
દીપસમ=દીવા જેવા
તરૂવર=મોટાઝાડ
મઢી=જડી
પોકારી=બુમો પાડી
કે'=કહે
વડી=મોટી

હે ? મોટા ઇશ્વર, હે ? બ્રહ્માંડના સ્વામી તારાં નામ અને શક્તિ સમજાય નહિ એવાં છે. હે જગતના ધણી (પરમેશ્વર તેં આ બધું માણસના સુખને માટે બનાવ્યું છે; તારાં ભારે કામ જોઇને

માણુસો (કામ સમજવાને) મહેનત કરી કરીને આધા ખસે છે, તારા ગુણો ગાવાને માટે માણસની બુદ્ધિ જરા પણ ચાલતી નથી (મતલબ કે તારા ગુણોની ગણતરી કરવાની શક્તિ માણસમાં નથી) (૧) અહો ! આ સમુદ્ર કેવો મોટો નાચ કરતો (હાલતો) જણાય છે મોજાંઓ ઉછાળીને જાણે મીઠા અવાજથી ગાતો હોયની ! બાગો અને વાડીઓમાં ફળ અને ફૂલથી ડાળીઓ ધણી નમી રહેલી છે, તે જાણે પવનના સપાટાથી પરમેશ્વરને નમતી હોયની ! (૨) ખુશકારક પક્ષીઓ વારંવાર મધુરું ગાઇને ખુશ થાય છે વળી વાઘો અને સિંહો ભયંકર અવાજ કરીને ફરતા, તથા પાસેના પહાડ ફરીને ભયંકર શબ્દો કરતા, (પડઘા પડતા) તે એમ બતાવી આપે છે કે પરમેશ્વરની સમજાય નહિ એવી કળામાં કાંઇ પણ ખામી નથી. (૩) દીવાબત્તીને વખતે જોતાં ઊડતાં શોભિતા અસંખ્ય ઝીણાં જીવડાંઓ ઝાડપર દીવા જેવાં (ચળકતાં) દેખાય છે તે ચળકે છે તેથી જાણે મોટાં ઝાડો શું હીરાથી જડી લીધાં હોયની ! માણસો બુમ પાડી (આશ્ચર્ય પામીને) કહે છે કે અહા ! પરમેશ્વરનું કામ કેવું મોટું છે ! (૪)

પાઠ ૩૮.

શ્રી=સારા, શોભાયમાન
રઘુવીર=રામચંદ્રજી
રઘુ=એક કુળનું નામ
વિરાજતાં=શોભતાં
સંગે=સાથે
કુળનો ધર્મ=બાપદાદાથી ચાલતો ધર્મ

પાલતા=ચાલતા
લીલા=વિલાસ; ક્રીડા
નૌતમ=નવીન
રંગ=મજા
નિર્મળ=પવિત્ર; ચોકખું
મઠ=આશ્રમ
છાંઇ=છવાઇ આવી
ધીર=ધીરજવાળા

ધૈર્યવાન
પર્ણકુટી=છાલ ડાળાંની ઝુંપડી
વૃંદ=જથો; ટોળું
જાઇ, જુઇ =ફૂલના વેલા
મકંદ=એક જાતનું ઝાડ
ખટપદ=ભમરો;

ગુંજે=બોલે;
મધુરમકરંદ=મીઠાં ફૂલને રસ; મધ
ચંપક=ચંપાનું ઝાડ
હિંડેળા=હિંચકા
કરેણી=કરેણીનાં ફૂલનું ઝાડ
આંબાંસાખ=આંબાપરજ પાકપર આવેલી કેરી
જામફળી=જમરૂખી
કદળી=કેળ
મંડપ=માંડવો
લટકે=ઝૂલે; લબડે
લૂમી=લૂમ; ઝુમખા
દ્રાક્ષ=દરાખ
નારિકેળ=નાળિએર; શ્રીફળ
જંબીર=જાંબુ
ફણુસ=ચાંપાનું ઝાડ
ફોફળી=સોપારણુ
સીતાફળી=સીતાફળનું ઝાડ

શતપત્રી=સો પાંદડાંની વેલી
કુંદ=એક જાતનો છોડ
મસમસતો=મઘમઘતો
મેંકે=મહેકે; સારી વાસ આપે
ફુલ્યાં=ખીલ્યાં
અપાર=ઘણાં
તરૂ=ઝાડ
શોહામણા=શોભતા
બક=બગલો
પરાવત=કબુતર
મૃગ=હરણ
કારંડવ=બતક
ચાતક=બપૈયા
ચકોર=એક જાતનું પક્ષી
કોકિલ=કોયલ
કપોત=હોલો
ખંજન=એક જાતનું પક્ષી
આદે=આદી; વગેરે
લલિત=સુંદર

વિહંગ=પક્ષી; પંખી
ભૂમિ=જમીન
કળા કરવી=પીછાં ઉંચા પહોળાં કરવાં તે
જય જય=જે જે
ખગ=પક્ષી
ભીલડી=ભીલની સ્ત્રી
જૂથ=ટોળું
વનફળ=વનમાં થતાં ફળ
પડીઆ=દડીઆ
જનકસુતા=જાનકી; જનક રાજાની પુત્રી; સીતા
રૂપ=કાંતિ
ચકિત=દિંગ
સૌમિત્રિ=સુમિત્રાનો પુત્ર; લક્ષ્મણ
આરોગાવી=ખવડાવી
વળતાં=પછી
ગ્રાસ=કોળીઓ
ગ્રાસ કરે=ખાય

પંચવટીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા, તેમની સાથે

સીતા અને લક્ષ્મણ હતા. તે સેવા કરતાં હતાં. એમ સૌ પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલતાં અને હંમેશાં નવીન મઝા અને વિલાસ કરતાં હતાં, પંચવટીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. (૧) તેની (પંચવટીની) પાસે ગોદાવરી નદીનું પવિત્ર પાણી વહે છે. અને ઠેકાણે ઠેકાણે ધૈર્યવાન ઋષિઓના આશ્રમો આવી રહ્યા છે, ઝુંપડીની પાસે સીતાજીએ વાડી બનાવી હતી, અને તેમાં તુળશીના છોડના જથા વાવ્યા હતા; તેમાંના ફૂલનો મીઠો રસ-મધ ભમરાઓ ચૂસતા અને ગુંજાવર (અવાજ) કરતા; (ટેક) (૨) વળી તેમાં (વાડીમાં) ગુલાબ, ચંપો, ડમરો, ચપેલી અને માલતી હતાં, કરેણી અને આંબા પર પાકવા આવેલી કેરી (પવનથી) હાલતી હતી, અને જમરૂખી, દાડમડી, નારંગી, અને કેળ પણ હતી તેમજ દરાખના માંડવા ઉપર તેની લૂમો લચી રહી હતી; (ટેક) (૩) વળી તેમાં નાળિએરી, જાંબુડી, ફણસ અને સોપારણુ તેમજ સીતાફળ. શતપત્રી, કુંદ, કલ્હારના ઝાડ હતાં; કેવડા ચારે તરફથી સારી વાસ આપતા હતા, એમ જાત જાતનાં ઘણાં ફૂલો ખીલ્યાં હતાં. (ટેક) (૪) ઝાડોપર બગલા, કબુતર ચકવા ચકવી, હંસ, ચકોર, બપૈયા, કોયલ, હોલા, ખંજન, બતક, વગેરે સુંદર પક્ષીઓ અને જમીનપર હરણ વગેરે પશુઓ મધુર અવાજ કરતાં હતાં. (ટેક) (૫) જમીન ઉપર મોર કળા કરીને નાચતા હતા, અને મેના તથા પોપટ જયરામ જયરામ બોલતાં હતાં; શોભિતાં પક્ષીઓ સારા મીઠા શબ્દો બોલતાં હતાં, એવાં પક્ષી અને હરણોને જોઇને સીતાજી મનમાં ખુશ થતાં હતાં, (ટેક) (૬)

સારંગ.

રામ પંચવટીમાં રહ્યા છે અને તેમના દિવસ ખુશીમાં જાય છે;

લક્ષ્મણ અને સીતાજી રામચંદ્રની સેવા હોંસથી કરે છે. (૧) ભીલડીઓનાં ટોળા મળીને સીતાજીને જોવા આવે; અને જાત જાતના વનમાં થતા ફળના તથા મેવાના દડીઆ ભરી ભરીને લાવે (૨) સીતાજીની વાડીમાં હરણોનાં ટોળાં ચરવા આવે, અને તે (ટોળાં) બધાં સીતાજીની કાંતિ જોઇને ત્યાં દિંગ થઈ જાય. (૩) હંમેશાં લક્ષ્મણ ફળ લાવીને સીતાજીની પાસે મુકે, અને (સીતાજી) શ્રીરામને (ફળ) ખવડાવીને પછી પોતે ફળ ખાય. (૪)

પાઠ ૪૪.

હિતનાં વચનો.

હિત=ભલું
બધિર=બહેરો
સ્વાધીન=તાબે;વશ
સમ=સરખો; જેવો
સારૂં=મીઠું;મધુરૂં
ગૂંગ=મૂંગો
નીત=હંમેશાં
પરઉપકારી=પરોપકારી
ધીર=ધીરજવાળો
રણે=લડાઇમાં
નિર્ભય=નીડર;બીક વગર
ભારી=ઘણા
મનનો સુખી=સંતોષી
સ્તુતિ=વખાણ; તારીફ
ખતા=ઠોકર
પીઠપાછળ=ગેરહાજરીમાં
અનાદર=તિરસ્કાર, તુચ્છકાર
કાળે=વખતે; સમયે
દશા=હાલત; અવસ્થા; સ્થિતિ
સહી=નક્કી; નિશ્ચય
હિતુ=ભલું ઇચ્છનાર; હિતેચ્છુ
શીખ=શિખામણ
ભાષણ=વાક્ય; બોલ
તોય=તોપણ
હિતકાર=ભલું કરનાર
છાની=ગુપ્ત. છુપી
સાચ=સાચો; ખરો
સ્નેહી=પ્રીતીવાળો
આંમદાની=આવક;પેદાસ
સાવધ=હોશિયાર
વહેવારે=વ્યવહારમાં: ખરી રીતે
શરમ=લાજ
હાનિ=નુકશાન
હોરી લેછે=ખમે છે
વારતા=વાત; શિખામણ
પતે=પતી જાય; મટે
ઘર મેળે=માંહોમાહે
કાજી=ન્યાયાધીશ
કો=કોઇનું
સર્વથા=સર્વ પ્રકારે બધી [રીતે
વૈરભાવ=દુશ્મનાવટ
કથા=વાત

ડોકી બા'ર ન કાઢી= આગેવાન ન થવું	પૂરૂં=સમાપ્ત, ખલાસ હાથ ઘાલવો=શરૂ કરવું	વિચાર=અભિપ્રાય; મત આલવો=આપવો

ભલાને માટે કહીએ તે સાંભળે નહિ (મનમાં રાખે નહિ) તેને બહેરા જેવો જાણવો; જે માણસ ગુસ્સાને તાબે થાય (ગુસ્સો કરે) તેને આંધળા જેવો સમજવો. (૧) જે માણસ મધુરૂં બોલી જાણતો નથી તેને ગુંગા જેવો સમજવો. સારૂં માઠું નહિ સમજતો હોય તેને ઢોર સમજીને કાઢી મૂકવો. (૨) જે હંમેશાં પારકાનું ભલું કરનારો છે તેનેજ મોટો (માણસ) સમજવો; જે લડાઇમાં ઘણો નીડર છે; તેનેજ ધીરજવાળો માનવો. (૩) જે માણસ પૈસા, જુવાની ને ઉંમર પર ભરોસો રાખતો નથી; તેનેજ ડાહ્યો ને સંતોષી સમજવો. (૪) આપણા વખાણ સાંભળીને ભોળાઇને છેતરાવું નહિ કારણકે મતલબને માટે લુચ્ચા લોકો ઘણું જુઠું બોલે છે. (૫) કોઇ આપણી બદબોઇ કરે તો તે સાંભળીને લડવું નહિ; કારણકે જે નીચ માણસ હોય તે આપણી ગેરહાજરીમાં જુઠું બોલે છે. (૬) કોઇને ગરીબ જોઇને તેનો તિરસ્કાર કરવો નહિ, કારણકે કોઇ વખતે આપણા પણ એવા હાલ નક્કી થાય. (૭) ભલું ચાહનાર માણસની શિખામણનું વાક્ય કડવું હોય છે ખરૂં, તોપણ તે ભલું કરનાર છે માટે તેમની સાથે દુશ્મનાઇ શા માટે કરવી ! (મતલબ કે દુશ્મનાઇ કરવી નહિ (૮) આપણી ગુપ્ત વાત હોય તે કોઇને વિશ્વાસ રાખી કહેવી નહિ. પણ જો આપણો ખરો પ્રીતિવાળો હોય તો તેને ભરોસે નક્કી કરવી. (૯) લોકો ઉપજ અને ખર્ચ લખવામાં હોશિયાર રહે છે; પણ જે વહેવારમાં (આપ લેના સંબંધમાં શરમ રાખે છે તે નુકશાન ખમે છે. (૧૦) બાળકો પાસેથી પણ ડહાપણની વાત શીખી લેવી ,જ્યાં સુધી કજીઓ

वेर मेळे पते त्यां सुधी न्यायाधीश पासे जवुं नहि, (११) मुएला माणसनुं नक्की कोइ दिवस पण भुडुं बोलो नहि: कोइनी साथे लडाइ राखवी नहि अने कोइनी छानी वातो उघाडी पाडवी नहि. (१२) गज्युं खावाने माटे जीभने घणो महावरो पाडवो नहि (मतलब के गज्युं खावानी घणी टेव राखवी नहि.) बीजानो कजीओ माथे लेवानी आगेवानी करवी नहि. (१३) एक काम पुरुं थाय त्यार पछीज बीजुं काम शरु करवुं; बे जणुनी वातमां त्रीजा माणसे (आपणे) (समज्यो वगर) तरत अभिप्राय आपवो नहि.

पाठ ४८.

काक=काकडा
पपैया=चातक; बपैया
झंपे=जोवाने इच्छे
पीयु पीयु=पाणी पाणी
वडशाखा=वडनी डाळीओ; वडना डांटा
टौकार=मधुर अवाज
ढेल=मोरनी माद्दा
वीणे=चाटे
पलाश=खाखर
कोयलडी=कोयल
टहुके=टहुका करे
स्वर झीणे=झीणा रागथी
मंद=धीमो
सुवासित=सु+वास+इत)+सारी वासवाळो; सुगंधीदार
टाण=वखते
अक्रूर=श्री कृष्णना काका; श्री कृष्णना भकत
भोर=मळसकुं; सवार
नरसइयानो स्वामी=श्री कृष्ण भगवान
विण=विना; वगर
सोर=अवाज
जहारे=जयारे
खट=छ
साधु=ज्ञानी
परहरी=छोडी
समरवा=याद करवा
श्री हरि=श्री कृष्ण
जोगीआ=जोगी
जोग=परमेश्वर साथे मन जोडवुं ते
भोग=विलास, मोज
सद्ग्रंथ बांधवा=सारी कविता रचवी
पतिव्रता=धणीना हुकममां रहेनारी
कंथ=स्वामी
चित्तधरवुं=मनमांलाववुं
मर्म=भेद; छुपुं कारण; भावार्थ
अवतरे=जन्मे

સવાર પડી એમ સમજીને પક્ષીઓ જાગ્યાં; ત્યાં કાગડા કા કા કરે છે; બપૈયા પક્ષી તો પીયુ પીયુ (વરસાદ) જોવાને તલપે છે વડની ડાળીઓપર સુડા કો કો કરે છે (ટેક) મોર પીછાં ઉંચા ને પહોળાં કરીને ટીહુક ટીહુક બોલે છે, (તે વખતે તેની) આંખમાંથી આંસુ પડે છે તે ઢેલ ઝીલે છે; (તેથી તેને ગર્ભ રહે છે.) ખાખરના (ઝાડ) પર શોભિતા પોપટ બોલે છે, અને કોયલ ઝીણા સ્વરથી ટૌકા કરે છે. (ટેક) વાછરડાં બાં બાં શબ્દ બોલે, તે સાંભળી ગાયો બાં બાં શબ્દ બોલે (મતલબ કે બરાડે) ઠંડો સુગંધી દાર પવન ધીમો વાય છે તે લુમડાં ઉંરાડીને હાલે છે. (ટેક) તે વખતે સવાર પડી ગઇ એમ સમજીને અક્રુર જાગ્યા, પણ નરસઇયાના સ્વામી (શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન) સિવાય કોઇ જાણતું નથી કે ગોપીઓનો સાદ છે. (ટેક)

પ્રભાતીઉં

જયારે પાછલી છ ઘડી રાત રહે ત્યારે સાધુ માણસે ઊંઘને છોડી દઇને ઊઠવું અને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરવું અને તું એક છે તું એક છે એમ બોલવું. (ટેક) જોગીઆ હોય તેમણે પરમેશ્વર સાથે મન જોડવું અને સંસારીઓએ ઉપભોગ છોડી દેવા. જે વેદીઆ હોય તેમણે ઇશ્વરી જ્ઞાન વિચારવું, જે વૈષ્ણવ હોય તેમણે શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરવું. (ટેક) સારા કવિ હોય તેમણે સારી કવિતા બનાવવી, અને જે દાતાર હોય તેમણે પુણ્ય કરવું; સતી સ્ત્રીએ ધણીને પુછવું અને ધણી કહે તે પ્રમાણે ચાલવું- (ટેક) આપણે આપણી ફરજો બજાવવી અને કામનો ઝીણો વિચાર કરી જોવો; નરસિંહના સ્વામીનું (શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું) પ્રીતથી સ્મરણ કરે તો પુરુષ અથવા

બૈરીને બીજો જન્મ લેવા પડે નહિ મતલબ કે મોક્ષ પામે. (૨૪)

પાઠ ૫૪.

નિર્દોષ=બીનગુનેહગાર
હસ્ત=હાથ
ફાર=ધ્રાસકો
ક્રૂર=ઘાતકી
જખમ=ઘા
કળ=કળતર
ચણજો=બનાવજો
ઉપવન=વાડી
કુદરતી=ઈશ્વરી; સ્વાભાવિક
ક્ષેમ=આરોગ્ય; કુશળ; કલ્યાણ
પણો=પત્થર
સામ્ય=બરોબરી; સરખાપણું
સત્તા=અમલ

તે નિર્દોષ પંખીડાની ઉપર પથરો ફેંકતા તો ફેંકી દીધો પણ અરરર ! તે તો છુટ્યો તેથી મનમાં ધ્રાસકો પડ્યો. અરેરે તે (પથરો) તેના શરીરપર લાગ્યો કે તરત શ્વાસ બંધ થઇ જતમાં પાંખ ઢીલી (કમતાકાત) થવાથી તે ઝાડપરથી નીચે પડી ગયું (૧) જેને મેં પાળ્યું તે આ મારાજ હાથથી તરફડીને મરે છે, એમ જાણી ધડકને દીલે તેનાપર પાણી છાંટયું તો પણ તે ઊડી શક્યું નહિ. અરે ! પણ ઘાતકી હાથે શરીરને જખમ કરેલો તે ક્યાંથી ઊડે ? ઓહો એનું છેક કોમળ હૃદય તેથી તે ક્યાંથી ઊડે ? (૨) પણ અરેરે જો દુઃખ નરમ પડયું ને એ આંખ તો ઉઘડી પણ એ મરી જશે કે જીવશે તે કોણ જાણી શકે ? પણ અહાહા ફરીથી આ વાડીના મીઠાં ફળો ખાવાને તેમજ ફરીથી મીઠાં (મનગમતાં) ગીત ગાવાને જીવ્યું. (૩) અરે પંખીડાં સુખેથી કંઇ ગીત બનાવજો અને ગાજો. શાને માટે મારાથી બીને આ રમત છોડી દઇને ઊડો છો ? પાસે જેવી ગાય ચરતી હતી તેવોજ હું (પામર પ્રાણી) છું. નહિ નહિ કોઇ દિવસ પણ તમારા શરીરને હું નુકશાન કરીશ નહિ. (૪) મેં માળીને પણ તમારા તરફ કંઇ પણ ફેંકવાની મના

કરી છે હંમેશાં મારી વાડી સર્વ પંખીડાને માટે ખુલ્લી છે, પણ માણુસોથી બીવાની તમને (પક્ષીઓને) કુદરની આદત મળેલી છે. અને તેમાંજ તમે બધાંએ કલ્યાણ માન્યું તો મારાથી પણ ભલે બીતાં (૫) ઊડો તો અહા ! કોઇ ઘાતકી હાથનો (ઘતકી માણુ-સોનો) નક્કી ડર છે. તમારા તરફ ફેંકવો એ તો માણસોની રમત છે. કુદરતના સરખાપણાની સમજ ભૂલી જઇને નિર્દય માણસો તમારાપર આવી સત્તા ભોગવે છે, તેથી હું દુઃખી છું. (મનમાં દીલગીર થાઉં છું. (૬)

પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

અવશ્ય	સ્થિર	ઋષિ	સ્વર્ગ
બુદ્ધિ	યુદ્ધ	નિષ્ઠ	સ્થિતિ
સ્નાયુ	તંદુરસ્તી	કર્તવ્ય	પૂર્ણ
વિદ્વાન	પ્રસન્ન	અમૂલ્ય	શ્વેતાંબર
પ્રયત્ન	શ્વાસ	સ્વછંદી	દિગંબર
ક્રિકેટ	ગ્યાસ	ઉંઘણસી	સિદ્ધાંત
સુસ્તી	ઉત્પન્ન	ધ્વનિ	તુર્કસ્તાન
ઇંદ્રિયો	નૈટ્રોજન	શોષાય	સ્તુતિ
બ્રહ્મચર્ય	ઓકિસજન	નિર્બળ	સુન્ની
દ્વેષ	શુદ્ધ	ફુર્તી	જરતોસ્ત
નિશ્ચય	એસિડ	મિષ્ટાન્ન	ખ્રિસ્તી
દુર્ગુણ	જવાંમર્દ	સૂર્યોદય	પૌષ્ટિક
મૂર્ખાઇ	આયર્લાંડ	પ્રાતઃકાળ	પ્રોટેસ્ટંટ

આયુષ્ય	કોકેન	દ્રાવિડ	સંક્ષિપ્ત
અકસ્માત	પ્રાર્થના	ધર્મશાસ્ત્ર	સિક્કા
અણધાર્યું	શ્રદ્ધા	વિષ્ણુ	તામ્રપટ
સ્વસ્થ	વિદ્યાર્થી	ઇષ્ટ	વર્ણન
ગૃહસ્થ	શિષ્યવર્ગ	વ્રત	ચંદ્રગુપ્ત
શ્રીકૃષ્ણ	વૈષ્ણવો	સાંદીપનિ	સંન્યાસી
સેલ્યુકસે	મેગેસ્થિનીસ	આશ્ચર્ય	હસ્તિનાપુર
સ્પેન	વ્યવસ્થા	ધામષ્ટ	કૃષ્ણા
આગષ્ટ	ન્યાયાસન	પ્રીત	તુંગભદ્રા
સપ્ટેંબર	શ્રવણ	દ્રવ્ય	કાઠિઆવાડ
ચિહ્નો	મૃગચર્મ	ઉત્તેજન	જાન્યુઆરિ
સ્પષ્ટ	જ્ઞાતિ	ક્ષાત્રય	સંપ્રદાય
વૃક્ષો	ઋગ્વેદસંહિતા	વૈશ્ય	ફાર્બસ
સ્વાર્થ	વસિષ્ઠ	શુદ્ર	હિતેચ્છુ
હરિશ્ચંદ્ર	ભુજબુ	ધર્મોપદેશ	પદ્ધતિ
સત્યવાદી	અશ્વિનકુમાર	કાવ્યશક્તિ	વિશ્વામિત્ર
બ્રહ્મદેશ	વિશેષ	વર્ષાસન	સર્વસ્વ
ફાહિયાન	સ્ટેશન	ધાર્મિક	પુષ્પ
મૂર્છના	બુદ્ધ	વિશ્વાસઘાતિ	ક્ષત્રયાણી
પ્રસિદ્ધ	મૂર્તિ	કોલગ્યાસ	વૈર્ય
બુદ્ધો	કાર્લી	ચુક્તિ	આમ્ર
અદ્ભુત	શિલ્પ	અત્યંત	સુદ્ધાં
ધાતુગર્ભ	ચક્રવર્તી	નિર્ધન	સ્તંભ

નિમિત્ત	સ્તબ્ધ	ભિક્ષુક	આશ્રય
અનંત	અડસટ્ટો	ક્ષણભંગુર	આકૃતિ
સ્લેટ	નિર્વાણ	પમકંમાવાસી	ગૃહસ્થાઇ
ભિક્ષાપાત્ર	શિક્ષણ	પ્રદક્ષિણા	વર્તણૂંક
દિલ્હી	રિવાજ	અર્થે	સદાવ્રત
શ્રદ્ધા	શ્રીમંત	આદિત્યેશ્વર	ભૂસ્તર
પ્રવેશ	કવિત્વ	ગરૂડેશ્વર	અગત્ય
માકવસ	શૂલપાણીશ્વર	સ્વાશ્રય	વૂસ્ટર
મહંમદ	અલૌકિક	ઉદ્યમ	જેમ્સ
પેગમ્બર	મૃગલા	ઇસ્પિતાલ	સ્કોટલાંડ
શસ્ત્ર	નિર્ભય	ધનાઢ્ય	ગ્લાસગો
ઓદ્ધો	બુટ્ટી	કીર્તિ	શાસ્ત્ર
વંશપરંપરા	પર્ણકુટી	અફગાનિસ્તાન	ઇંગલાંડ
દમાસ્કસ	હૃદય	એશિઆઈ	ફુલ્ટન
પ્રપાત્ર	અતિથિ	માઇનર	જ્યોર્જ
બુદ્ધિ	ખ્રિસ્તી	સ્ટીવન્સન	ધર્માધ્યક્ષ
આશિર્વાદ	પોર્ટુગાલ	ઈજનેર	મુરબ્બી
લુગડાંલત્તાં	ભૂશિર	પાંત્રિસ	દૃષ્ટિ
સંકલ્પ	લિસ્બન	સત્તરમા	સંન્યાસી
વાસ્કોડાગામા	શોષણ	શ્લોક	ડાક્તર
મોઝાંબિક	સંસ્કૃત	કૃપણ	સૂંઠ
મિત્રતા	નાસ્તિક	સિંહલદ્વીપ	દ્રૌપદી
હુન્નર	કર્તા	મોલ્લુકા	શીઘ્ર

પુસ્તકાલય	સંરક્ષણ	સમૃદ્ધિ	નળાખ્યાન
સંગ્રહસ્થાન	ઉત્તમ	પિત્તળ	સુભદ્રા
કિલ્લા	બ્રહ્માંડ	મલાક્કા	સુધન્વાખ્યાન
દ્વેષીલા	પિંડ	અશ્વમેધ	સદ્ગ્રંથ
શેષનાગ	પ્રફુલ્લતા	ધૃતરાષ્ટ્ર	સુવાસિત
ઉજજણુ	સ્વાર્થ	યુધિષ્ઠિર	અક્રૂર
યઝદેજરદી	કૃત્ય	અર્જુન	ધર્મગ્રંથો
ધિક્કાર	દુર્યોધન	ઇત્યાદિ	શ્રીગોડ
બ્રહ્મદત્ત	સ્વાર્થી	વિદ્યાલય	વીરેશ્વર
ભૂષણ	નિષ્ફળ	વૃત્તિ	ઉર્મી
મીણબત્તી	સ્વયંવર	શય્યા	સિંહાસન
હિંમત	મચ્છવેદ	દર્શન	બત્રીસી
આશ્વિન	ઇંદ્રપ્રસ્થ	આત્રેયી	ચિત્રવિદ્યા
ક્ષુદ્રી	રાજસૂય	દંડકારણ્ય	દુઃખભંજન
વૃદ્ધા	પ્રિય	સ્ફટિક	ગુપ્ત
વિઘ્ન	પ્રતિષ્ઠા	અષ્ટભુજ	દ્રોણાચાર્ય
વિદ્યાભ્યાસ	કીર્તિસ્તંભ	વર્ણાશ્રમ	વજ્રપાત
પ્રશ્ન	વાલ્મીકિ	સ્વરૂપ	ઋષ્યશૃંગ
સુદ્ધું	સુગ્રીવ	ભિન્ન	કૌશલ્યા
સ્મશાન	પત્તો	શ્વાસોચ્છ્વાસ	પૈડું
સંભાષણ	વિષ્ટિ	પુષ્ટિ	કટ્ટણુ
અર્ધું	વિભીષણ	નિરર્થક	મહાત્મા
દીર્ઘસૂત્રી	ઇંદ્રજીત	સ્વપ્ના	મિશ્ર

છિદ્ર
નિસ્તેજ
થાણેશ્વર
વિનતી
જાત્રાળુ
ઉત્પતિ
શૌર્ય
આશ્રિત
સૂક્ષ્મદર્શક
પુનર્લગ્ન
ટેવર્નિઅર
સિસોદીઆ
શિલાદિત્ય
હાલ્લાં
અગ્રેસર
ચાકુવીઆં
પાર્ટુગીઝ
મુડદાં
લુટફાટ
વિષ્ટિ
મંત્રી
ત્રાવણકોર
ધ્રુવ

નિરૂદ્યમી
સંવત્સર
લૂટ્યું
મિટ્ટી
નિષ્ફળ
મુત્તલીબ
જેસુઇટ
દીર્ઘદષ્ટિ
શબ્દવેધ
અહુરમઝ્દ
કાષ્ઠપાષાણ
ફરિઆદ
હોદ્દા
ધર્મિષ્ઠ
જિલ્લો
પ્રામાણિક
વેનિસ
પ્રતિધ્વનિ
ઉત્સાહ
શિક્ષા
નિષ્ઠા
બિંદુ
નિરંતર

છુટ્ટા
મૂર્તિપૂજક
મશ્કરી
નામાંકિત
મુશ્કેલી
પર્યંત
પરિપૂર્ણ
મયુરાસન
સભ્યતા
પંક્તિ
અગિઆરી
સૃષ્ટિ
બુધું
પદભ્રષ્ટ
મદ્રેસા
ટક્કર
નિર્દય
ઝનુન
તિરસ્કાર
ઢોંગ
ક્ષિતિજ
સાનાંશ
નમસ્કાર

ગર્ભવંતી
સદુપદેશ
ત્વચા
ક્રૂર
ઓઢીઆ
સંદેશો
યઝદેજર્દ
બાલ્યાવસ્થા
સમૃદ્ધિ
સુદ્દ
હર્ષવર્ધન
વરિઆત
અનુયાચી
સૂંઠ
ટાંગ્યું
અસ્તવ્યસ્ત
પૃથ્વીરાજ
વિષમ
ઉત્કંઠા
કટ્ટો
ગેરસપ્પા
સ્નેહી
ગોળાર્ધ

દ્વીપકલ્પ	નિકાસ	સપ્તઋષિ	કન્યાકુમારી
રત્નાગીરી	લુબ્ધક	કલકત્તા	અનુકૂળ
તેજસ્વી	બ્રહ્માંડ	મિતિ	બૃહલ્લુબ્ધક
પુષ્કળ	પોષ	કૃતિકા	ધ્યાન
અક્ષાંશ	મધ્યમ	સિંકોના	રેખાંશ
રજપુતસ્તાન	પ્રત્યેક	પોંડીચરી	પ્રત
વિજાગાપટ્ટણ	વિષુવવૃત્ત	મદ્રાસ	ચિતેગામ
શુન્ય	આફ્રિઆબ	યુરેનસ	વર્તુળ
આશા	ત્રિદિશા	નેપ્ચ્યુન	કલ્પના
ગ્વાલીઅર	ક્ષેત્રફળ	બૃહસ્પતિ	ત્રાંસો
લખનૌ	સંયુક્ત	પ્રદક્ષિણા	નિયમિત
મછલીપટ્ટણ	વાયવ્ય	ધૂમકેતુ	લોર્ડ
બલુચિસ્તાન	સૂર્યમાળા	સહ્યાદ્રિ	ડલહૌસી
કુર્ગ	નક્ષત્રો	સોલાપુર	બ્રહ્મપુત્રા
હૈદ્રાબાદ	પ્રકાશિત	શુળપાણી	ગોગરા
મ્હૈસુર	નેગાપટ્ટણ	દોરડું	કાશ્મીર
વિચિત્ર	ઓકટારઆ	શિલ્પશાસ્ત્ર	સત્તા
ગઠ્ઠા	સ્વાદિષ્ટ	શ્રેષ્ઠ	પ્રતિનિધિ
પ્રકાશિત	કલ્પવૃક્ષ	જ્ઞાનતંતુ	નીમણુક
ચત્તો	મંદિર	રજ્જુ	સેક્રેટરી
દ્વિદળ	અદ્યાપિ	લેફ્ટેનંટ	વજ્રપત્ર
અણીશુદ્ધ	કમિશનર	ફૂલમણી	સમાધ
રેસિડંટ	પુષ્પકોશ	સંપૂર્ણ	અભ્યાસી

હસ્તક	ઑકેસર	મિશ્રણ	ઇડિઅમ
પુંકેસર	ઇયળ	ચિકાશ	ઑફિસ
અગ્ર	ઈંડું	ચિત્ત	વાયુશોષક
સંયોગ	દરમિઆન	ઉચ્ચાલન	સિદ્ધ

અપૂર્ણાંકના કેટલાક ધ્યાનમાં રાખવા જોગ નિયમો.

(૧) અપૂર્ણાંકમાં અંશ એ ભાજ્ય અને છેદ એ ભાજક છે. (૨) કોઇ પણ પૂર્ણાંક સંખ્યાને અપૂર્ણાંકમાં લખવી હોય તો છેદમાં એક મૂકવો. (૩) સમ અપૂર્ણાંકની કિંમત હંમેશાં એક કરતાં ઓછીજ હોય છે કારણ કે એમાં અંશ (ભાજ્ય) કરતાં છેદ (ભાજક) વધારે હોય છે. (૪) વિષમ અપૂર્ણાંકની કિંમત હંમેશાં એક અથવા એક કરતાં વધારે હોય છે કારણ કે એમાં અંશ અને છેદ સરખા હોય છે અથવા અંશ કરતાં છેદ ઓછો હોય છે. (૫) વિષમ અપૂર્ણાંકના અંશને છેદે ભાગી પૂર્ણાંક કાઢી શકાય છે. અને તેને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાય છે. (૬) સમ અપૂર્ણાંકને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાતું નથી. (૭) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંક પૂર્ણાંક અને અપૂર્ણાંક મળીને થએલું છે. (૮) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકને વિષમ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાય છે. (૯) અપૂર્ણાંકના અંશ તથા છેદને એકજ રકમે ગુણવાથી અથવા ભાગવાથી અપૂર્ણાંકની કિંમતમાં ફેર પડતો નથી માટેજ અપૂર્ણાંકના અંશ અથવા છેદ ધાર્યા મુજબ લાવી શકાય છે. (૧૦) અપૂર્ણાંકોની કિંમત સરખાવવા માટે તેમને સમચ્છેદનું રૂપ આપવું કારણ કે છેદ સરખા થયા વગર કયું અપૂર્ણાંક મોટું છે કે નાનું તે જાણી શકાતું નથી. (૧૧) અપૂર્ણાંકોના અંશ જુદા જુદા હોય પણ છેદ એક સરખાજ

હોય તો જે અપૂર્ણાંકનાં અંશ વધારે હોય તે મોટું અને ઓછા હોય તે નાનું સમજવું. (૧૨) અપૂર્ણાંકના છેદ જુદા જુદા હોય પણ અંશ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણાંકનો છેદ ઓછો તે મોટું અને વધારે તે નાનું સમજવું. (૧૩) સમ અપૂર્ણાંકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણાંકની કિંમત વધે છે. (૧૪) વિષમ અપૂર્ણાંકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણાંકની મૂળ કિંમત કાયમ રહેછે અથવા ઓછી થાય છે. (૧૫) જુદા જુદા છેદવાળા અપૂર્ણાંકોના સરવાળા, બાદબાકી કરવા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણાંકોનો સમચ્છેદ કરવો પછી સરવાળો કે બાદબાકી કરવા. (૧૬) જુદા જુદા અપૂર્ણાંકોના સરવાળા, બાદબાકી એકઠા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણાંકોનો સમચ્છેદ કરવો. પછી જેટલી વત્તાની રકમ હોય તેના અંશનો અને જેટલી ઓછાની રકમો હોય તેના અંશનો જુદો જુદો સરવાળો કરવો. પછી વત્તાની રકમના સરવાળામાંથી ઓછાની રકમનો સરવાળો બાદ કરી બાકી રહે તેટલા અંશમાં લખી લઘુતમ છેદમાં લખવો. જો જવાબ અતિ સંક્ષેપરૂપમાં નહિ હોય તો અતિ સંક્ષેપ રૂપ આપવું. (૧૭) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં જયારે એક કરતાં વધારે પદો કૌંસમાં આપ્યા હોય ત્યારે હંમેશાં કૌંસમાંના પદોનું પહેલાં સાદું રૂપ કરવું. અને કૌંસની પહેલાં જે ચિન્હ હોય તે સાદા રૂપને લગાડવું. (૧૮) એક અપૂર્ણાંકમાંથી બીજું અપૂર્ણાંક બાદ કરવાનું હોય છે પણ બાદ કરવાના અપૂર્ણાંકની કિંમત વધારે હોય તો તેમાંનું વત્તાનું અપૂર્ણાંક બાદ કરી જવાબની પહેલાં ઓછાનું ચિન્હ મુકવું. (૧૯) જુદા જુદા અપૂર્ણાંકોના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર એકઠા

હોય ત્યારે ગુણાકાર ભાગાકારની રકમો કૌંસમાં છે એમ સમજીને પહેલાં તેને સાદું રૂપ આપવું પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવાં. (૨૦) અપૂર્ણાંકો ગુણાકાર ભાગાકારના સંબંધથી જોડાયલા હોય તો તે જે અનુક્રમમાં હોય તે અનુક્રમે ગુણાકાર ભાગાકાર કરવો. (૨૧) બે વિશેષ સંખ્યાનો ભાગાકાર કરતાં પહેલાં તેમને એક નામમાં આણવી પછી ભાગાકાર કરવો. (૨૨) વિશેષ સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય પણ જવાબ સાદી સંખ્યા આવે. જેમકે ૨૫ રૂપીઆ ÷ ૫ રૂપીઆ જવાબ પાંચ. (૨૩) સાદી સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય નહિ પણ વિશેષ સંખ્યાને સાદી સંખ્યાથી ભાગી શકાય અને જવાબ વિશેષ સંખ્યા આવે. (૨૪) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં કૌંસની પહેલાં કાંઇ ચિહ્નન ન આપ્યું હોય તો ગુણ્યાનું ચિહ્નન સમજવું. (૨૫) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં જે રકમો કૌંસમાં હોય તેની એક બનાવવી અને જેટલી રકમોની વચ્ચે ના, +, ÷, એ ચિહ્નનો હોય તેટલી રકમની એક રકમ બનાવવી અને ત્યાર પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવા. (૨૬) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં "નો" વાળી રકમને ભાજક સમજવી અને તેટલા માટેજ "નો" વાળી રકમને ઉલટાવવી. (૨૭) અપૂર્ણાંકનો દૃઢભાજક કાઢવો હોય તો તેમને સંક્ષેપ રૂપ આપી અંશોનો દૃઢભાજક કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી લઘુતમને છેદમાં લખવો. (૨૮) અપૂર્ણાંકનો લઘુતમ સાધારણ ભાજ્ય કાઢવો હોય તો તેને સંક્ષેપરૂપ આપી અંશોનો લઘુતમ કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી છેદનો દૃઢભાજક કાઢી છેદમાં લખવો. (૨૯) જે રકમને "ને" લાગ્યો હોય તે રકમને બીજી રકમે ભાગવા: મતલબ કે "ને" વાળી રકમને ભાજ્ય સમજવી માટે તેને ઉલટાવવી નહિ.

(૩૦) અમુક રકમને કેટલાએ ગુણીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો ભાગાકાર કરવો કારણ કે ગુણ્ય અને ગુણાકાર આપેલા છે તે ઉપરથી ગુણક શોધી કાઢવાનો છે. (૩૧) કઇ રકમમાંથી આટલા બાદ કરીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો સરવાળો; કારણકે બાધાંક અને બાદબાકી આપેલા છે તે ઉપરથી અધીકાંક કાઢવાનો છે.

અંકગણિતમાં વપરાતા કાર્ય પ્રકાશક ચિહ્નોની સમજ.

\+ (વત્તા) જે સંખ્યાની પહેલાં વત્તાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા તેની પહેલાંની બીજી કાંઇ સંખ્યામાં ઉમેરવાની છે એમ સમજવું પણ અપૂર્ણાંકોના સરવાળા બાદબાકીમાં પહેલી રકમને વત્તાની રકમ સમજવી જેમકે ૧૫+૧૨=૨૭.

—(ઓછા) જે સંખ્યાની પહેલાં ઓછાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા તેની પહેલાંની બીજી કોઇ સંખ્યામાંથી બાદ કરવાની છે એમ સમજવું જેમકે ૧૫—૫=૧૦

\+ (ગુણ્યા) જે બે સંખ્યાની વચ્ચે ગુણ્યાનું ચિહ્ન હોય તે બે સંખ્યાનો ગુણાકાર કરવો જેમકે ૭+૫=૩૫

÷ (ભાગ્યા) જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા વડે તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગવી મતલબ કે જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યાને ભાજક સમજવી અને તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાજ્ય સમજવી. જેમકે ૧૮÷૯=૨ આમાં ૧૮ એ ભાજ્ય અને ૯ એ ભાજક છે.

ના જે બે રકમની વચ્ચે „ના" હોય તે બે રકમનો ગુણાકાર કરવો. "ના" ના સંબંધથી જોડાયલી સંખ્યાઓ

એકજ છે મતલબ કે કૌંસમાં છે એમ સમજી છુટી પાડવી નહિ જેમકે ૩/૭ના ૩/૮ના ૪/૯ના ૧ ૫/૬ – ૫/૭

(કૌંસ) { } [કૌંસ] કૌંસ પુરો જે રકમ કૌંસમાં હોય તેને પહેલાં સાદું રૂપ આપવું પહેલાં કૌંસને નાનો, બીજાને વચલો અને ત્રીજાને મોટો કૌંસ કહે છે. પહેલાં નાના કૌંસને સાદું રૂપ આપવું. પછી વચલાને અને પછી મોટા કૌંસને આપવું.

જેમકે $\left\{ \frac{૫}{૭} \times \frac{૩}{૮} + \left(૧\frac{૨}{૫} ના \frac{૩}{૮}\right) \right\}$ $\frac{૭}{૫} \times \frac{૩}{૮} = \frac{૨૧}{૪૦} = \frac{૫}{૭} \times \frac{૩}{૮} = \frac{૧૫}{૫૬}, \frac{૧૫}{૫૬} +$

$\frac{૨૧}{૪૦} = \frac{૭૫ + ૧૪૭}{૨૮૦} = \frac{૨૨૨}{૨૮૦} = \frac{૧૧૧}{૧૪૦}.$

=(બરાબર) જે બે રકમની વચ્ચે બરાબરનું ચિહ્ન હોય તે બે રકમ સરખી છે એમ સમજવું. જેમકે ૧ રૂ.=૧૬ આના.

બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ.

હિંદના વાયસરોયની હકુમત નીચેના સઘળા મુલકને બ્રિટિસ હિંદ કહે છે. બ્રિટિશ હિંદમાં ચાર તરેહના રાજ્ય છે. (૧) બ્રિટિશ સરકારનો ખાલસા મુલક. (૨) નેપાળ [illegible] ભુતાનના સ્વતંત્ર દેશી સંસ્થાનો. (૩) ફ્રેંચ ને પો[illegible] [illegible]ગાઝના સ્વતંત્ર દેશી સંસ્થાનો. (૪) હિંદ માંહેલા [illegible]વા ખંડીઆ રાજ્યો.

બ્રિટિશ હિંદના ખાલસા મુલકના રાજકિય ભાગ.

પ્રાંતનું નામ.	મુખ્ય શહેર.	રાજ્ય ચલાવનાર.
૧ મુંબઇ ઇલાકો	મુંબઇ	ગવર્નર
૨ મદ્રાસ ઇલાકો	મદ્રાસ	,,
૩ બંગાળા ઇલાકો	કલકત્તા	,,

૪ આસામ પ્રાંત	ગૌહતી	લેફટેનંટ ગવર્નર
૫ બહારને ઓરિસ્સા	પટણા	,,
૬ આગ્રા તથા અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતો	અલ્હાબાદ	,,
૭ પંજાબ પ્રાંત	લાહોર	લેફટેનંટ ગવર્નર
૮ વાયવ્ય તરફની સરહદનો પ્રાંત.	પેશાવર	ચીફ કમિશનર
૯ મધ્યપ્રાંતો ને વરાડ	નાગપુર	,,
૧૦ અજમેર ને મેરવાડા	અજમેર	,,
૧૧ કુર્ગ	મર્કરા	,,
૧૨ બ્રિટિશ બ્રહ્મદેશ	રંગુન	,,
૧૩ બ્રિટિ બલુચિસ્તાન	ક્વેટા	,,
૧૪ આંદમાન બેટો	પોર્ટબ્લેર	,,

હિંદ માંહેલા દેશી રાજ્યોમાં નાનાં મોટા મળી ૮૦૦ દેશી રાજ્યો છે. મોટું દેશી રાજ્ય હૈદ્રાબાદનું છે. દેશી રાજ્યોના મુખ્ય બે વર્ગ થઇ શકે. (૧) વડી સરકારની સીધી હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો. (૨) પ્રાંતિક સરકારની હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો દરેક વર્ગમાં બે પ્રકારના રાજ્યો છે. (૧) પાસે પાસે આવેલાં દેશી રાજ્યોનો સમુદાય (એજન્સિ) (૨) છુટાં છુટાં આવેલાં જુદાં જુદાં રાજ્યો (સંસ્થાનો)

વડી સરકારના તાબામાં રજપુતાના. મધ્ય હિંદુસ્તાન, બલુચિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ. એ ચાર એજન્સિઓ અને હૈદ્રાબાદ, વડોદરા કાશ્મીર, મ્હૈસુર એ ચાર સંસ્થાનો છે. એ દરેકમાં વડી સરકાર તરફથી એજન્ટ રહે છે; એજન્સિઓના ઉપરીને એજન્ટ ટુ ધ ગવર્નર જનરલ ને સંસ્થાનના ઉપરીને રેસિડંટ કે એજન્ટ ટુ ધ ગવર્નર કહે છે. સમાપ્ત.